

А.С.СОЛИЕВ, Ҳ.С.МИРЗААХМЕДОВ, Ш.З.ЖУМАХАНОВ

ҚҰШМА КОРХОНАЛАР ГЕОГРАФИЯСИ

А.С. Солиев, Х.С. Мирзаахмедов,
Ш.З. Жумаханов

**ҚҰШМА КОРХОНАЛАР
ГЕОГРАФИЯСИ**

«Наманган» нашриёти
2006

Китобда қўшма корхоналар географиясининг назарий ва амалий масалалари, республикада шаклланган инвестиция муҳити, Наманган вилоятидаги қўшма корхоналар фаолиятининг ҳозирги ҳолати, асосий муаммолари ҳамда истиқболлари ҳақида сўз юритилади.

Масъул муҳаррир:

Т.Н.Маллабаев, география фанлари номзоди, доцент (НамДУ).

Тақризчилар:

М.Абдусалямов, иқтисод фанлари доктори, профессор (ЎзМУ).
С.Қ. Ҳайдаров, география фанлари номзоди, доцент (НамДУ)

НГ 595-1289,86-1232700
596-8,5-(0,11)-06 2006

© А.С.Солиев, Х.С.Мирзаахмедов, Ш.З.Жумаханов
«Наманган» нашриёти

СЎЗ БОШИ

Ташки иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш миллый иқтисодиётга чет эл инвестицияларини жалб қилишнинг ҳуқуқий, ташкилий ва бошқа шарт-шароитларни такомиллаштириш, маблағларни мамлакат иқтисодий мустақиллиги ва хавфсизлигини таъминлашга йўналтириш, ҳозирда ўтказилаётган миңтақавий сиёсатнинг асосий тамоиллариданdir. Чунончи, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек: «Биз ташки иқтисодий фаолиятни ривожлантиришда иқтисодиётимизга хорижий сармояларни кенг жалб этиш учун қулай шароит яратишга жуда катта аҳамият бермоқдамиз»¹.

Табиийки, бундай муҳим ва стратегик вазифани амалга ошириш фақат хориж инвестициялари иштирокидаги қўшма корхоналарни ривожлантириш асосидагина эмас, балки уларни барча омиллар ва бозор муносабатларини ҳисобга олган ҳолда ҳудудий ташкил этишни ҳам назарда тутади.

Мустақиллик йилларида республикада макроиқтисодий барқарорликка эришиб, иқтисодиётга чет эл инвестицияларини жалб қилиш жадал суръатлар билан ўсиб бормоқда. Айниқса, хориж инвестициялари ёқилги-энергетика, машинасозлик, рангли металлургия, кимё ва тўқимачилик саноати тармоқларига кенгроқ жалб қилинган. Айни пайтда қўшма корхоналарнинг ҳудудий таркибида ҳам жиддий ўзгаришлар содир бўлмоқда. Жумладан, Тошкент, Андижон, Фарғона, Навоий, Самарқанд ва Бухоро вилоятларининг ҳўжалик мажмуасида чет эл инвестициялари иштирокида қўшма корхоналарнинг салмори анча юқори.

Бирок, шунга қарамасдан, баъзи ҳудудларнинг мавжуд имкониятларидан суст фойдаланилмоқда, барпо этилган қўшма корхоналарнинг иқтисодий кўрсаткичлари ва республика экспорт салоҳиятидаги ўрни кўнгилдагидек эмас. Хусусан, замонавий инфраструктура шаҳобчаларининг етарли даражада ривожланмаганлиги, малакавий ишчи кучи ва инвестиция маконини яхши ташкил қилин-

¹Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. -Т.: Ўзбекистон, 1998, 277 б.

маганлиги хорижий сармояларни жалб қилишга тўсқинлик қилмоқда. Масалан, Наманган вилоятида республикадаги қўшма корхоналарнинг атиги 2,4 фоизи жойлашган; холос. Ваҳоланки, (2004 йил ҳолатига) бу ерда мамлакат аҳолисининг 7,9 фоизи истиқомат қиласди. Худди шунга ўхшаш вазият Сирдарё, Хоразм, Сурхондарё вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикаларида ҳам кузатилади. Бинобарин, минтақаларнинг бозор муносабатларига ўтиш даврида кичик ва ўрта тадбиркорликка кенг йўл очиш ҳамда хорижий инвестициялар ёрдамида қўшма корхоналарни ташкил этишининг ҳудудий жиҳатларини тадқиқ этиш ҳозирги куннинг долзарб муаммолар сирасига киради.

Юқоридагилардан келиб чиқан ҳолда мазкур китобда республикамида қўшма корхоналар географиясининг назарий ва амалий масалалари Наманган вилояти мисолида кўриб чиқилган.

Ушбу китобни ёзишда Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси ва Наманган вилояти статистика бош бошқармаси маълумотларидан ҳамда мазкур йўналишда нашр эттирилган маҳсус илмий адабиётлардан фойдаланилган.

Китобни нашрга тайёрлаш давомида унинг таркиби ва савияси, мазмун — моҳиятини янада яхшилаш мақсадида ўзларининг қимматли фикр-мулоҳазаларини берган география фанлари номзоди, доцентлар Т.Маллабаев, К.Боймирзаевларга (НамДУ) ҳамда такризчилар-иктисод фанлари доктори, профессор М.Адусалямов (ЎзМУ) ва география фанлари номзоди, А. Ҳайдаровларга (НамДУ) муаллифлар ўз миннатдорчиликларини билдирадилар.

I-БОБ. ЎЗБЕКИСТОНГА ЧЕТ ЭЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРИНИ ЖАЛБ ҚИЛИШ ВА ҚЎШМА КОРХОНАЛАР ҚУРИШНИНГ ГЕОГРАФИК АСОСЛАРИ

1.1. Бозор иқтисодиёти шароитида иқтисодиётга чет эл инвестицияларини жалб этишининг зарурлиги ва аҳамияти

Иқтисодиётнинг эркинлаштириш ва ислоҳотларни чуқурлаштиришда иқтисодиётга чет эл инвестицияларини кўпроқ жалб қилиш, айниқса етакчи тармоқларда чет эл сармояси иштирокини кенгайтириш ва шу асосда иқтисодиётда таркибий ўзгартиришларни амалга ошириш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидан ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан чет эл инвестицияларини жалб қилиш ва улардан фойдаланиш механизмини такомиллаштириш йўлларини белгилаб олиш жуда муҳимдир.

Инвестиция сўзи немисча «Investition», лотинча «Investio», яъни «қамраб олмоқ» сўzlаридан олинган бўлиб, у капитални узоқ муддатли қўйилмалар тариқасида саноат, қишлоқ хўжалиги, транспорт ва бошқа тармоқларга сарф этиладиган ҳаражатлар йигиндисидир. Расмий статистикада инвестицияларнинг бешта асосий манбаи мавжуд давлат бюджети томонидан қилинадиган сарфлар; корхона ва жисмоний шахслар жамғармалари; банк кредитлари; хорижий сармоялар ва нобюджет жамғармалари.

Шу жиҳатдан, чет эл инвестициялари хорижий инвесторлар томонидан йўналтириладиган инвестициялар ҳисобланади. У хорижий мулқдорларнинг бошқа мамлакат иқтисодиётининг турли тармоқларига (саноат, қишлоқ хўжалиги, транспорт ва бошқа тармоқлар) даромад олиш мақсадида муайян муддатга қўйиладиган капиталdir. Бинобарин, хорижий инвестициялар иқтисодиёт тармоқларига жалб этилган тақдирдагина бу тармоқлар босқич-ма-босқич ривожланади ва ўз навбатида, бундан қатор

иқтисодий, ижтимоий, сиёсий самараларга эришилади. Уларнинг асосийлари қуидагилардан иборат:

- мамлакатда ишсизликнинг одини олинида ва ишсизлар камаяди;
- хом ашё ва бошқа ресурслар салоҳиятидан фойдаланиш даражаси кўпаяди;
- товар ва хизматларнинг асосий ўлчов меъзони бўлган сифат яхшиланади;
- импорт қилиниши лозим товарлар ва хизматлар ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқарилади, валюта заҳиралари тежалиши билан бирга валюта даромадлари кўпаяди;
- давлатлараро иқтисодий яқинлашув, сиёсий музокаралар стратегик ҳамкорлик қилишга асос яратилади ва ҳ.к.

Бирок, қатор объектив ва субъектив ҳолатлар сабабли, уларни амалга ошириш жараёни турлича кечади. Мазкур объектив ва субъектив сабабларнинг туб моҳиятини очиш учун тарихий жараёнларни қиёсий ўрганиш лозим бўлади.

Умуман инвестицияларни тарихий географик таҳлилига асосланган ҳолда хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва ривожлантириш тадбирларини уч босқичга бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқ:

- биринчи босқич 1920-1940 йиллар;
- иккинчи босқич 1987-1991 йиллар;
- учинчи босқич-мустақиллик йиллари.

Хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва ривожлантиришнинг биринчи босқичида «концессия»¹ шартлари марказий ўринда турган.

¹ Концессия-(concessio)лотивча суз бўлиб, маъноси «руҳсат бериш», «воз кечиши», яъни маҳаллий бошқарув ташкилоти ёки давлатга тегишли бўлган табиий бойликлар, корхона ва бўзиқа хўжалик объектларидаи фойдаланиши учун тегишини шартлар асосида ишланган шартнома.

1925 йили собиқ Иттифоқда 92 та хорижий концессия шартномаси мавжуд бўлиб, улардан 43 таси саноат тармоғида фаолият кўрсатган. Қолганлари ҳалқ хўжалигининг бошқа тармоқларида ташкил қилинган. Ушбу корхоналарда 54 минг ишчи ва хизматчи меҳнат килган. Бу эса ўша давр учун юқори кўрсаткич ҳисобланган.

Концессия шартномаси асосида фаолият кўрсатган хўжалик субъектлари хусусий корхоналардан ортда қолса ҳам улар иқтисодий самарадорлигини юқорилиги билан ажралиб турган. Масалан, америкалик тадбиркор Арманд Хаммер Москвада перо ва қалам ишлаб чиқариш фабрикасини ташкил этиб, қиска давр ичида ушбу товарларга бўлган ички талабни қондириш билан бир қаторда хорижга экспорт қила бошлаган. Унинг ватандоши Аверелл Гарриман Сибирдаги марганец конларидан бирига эгалик килган. Аммо унинг тадбиркорлик фаолияти айни авжга чиққан даврда, шарт-шароит тақозосига кўра, концессия ҳукуқини ҳукуматга сотишга мажбур бўлган.

1937 йилга келиб, мамлакатда охирги концессия шартномаси бекор қилинди. Сўнгра давлатга хорижий инвестицияларнинг кириб келишига бутунлай чек қўйилди. Бунга асосий сабаб ўша даврдаги ашаддий коммунистлар «капиталистик тузумни кўп талофатлар эвазига йўқотган ва янги социалистик тузумни қураётган бир даврда, капиталистик ишлаб чиқариш усули таклиф қилган концессия шартномаларидан воз кечишган» (Ҳайдаров, Эргашева, 2000).

1987 йилдан чет эл инвестицияларни жалб қилишнинг иккинчи босқичи, яъни молиявий танглиқдан ва иқтисодий турғуниликдан чиқишига ҳаракат бошланди.

Таъкидлаш жоизки, собиқ Иттифоқда олиб борилган қайта қуриш жараёни хорижий капиталга ўз таъсирини ўтказди. 20-30 йиллардаги концессия шартномалари юқо-

ри даражадаги юксалишига ўз таъсирини кўрсатмасада, чет эл инвестициялари ривожлантиришнинг назарий ва сиёсий йўналишларини белгилаб берган эди. Аввалги социалистик лагердаги давлатларда хорижий инвестициялар дастлаб Польша, Венгрия, Хитой Ҳалқ Республикаларига ва сўнгра собиқ Иттифоқ республикаларига ҳам етиб келди.

Собиқ Иттифоқда дастлабки хорижий инвестицияли корхоналар 1987 йилнинг январ ойидан ташкил қилина бошланди. Бу жараён қайта қуришнинг дастлабки давратларига тўғри келган ва бу вақтда «Тўла хўжалик ҳисоби ҳакида»ги Қонун қабул қилинмаган эди. Бироқ, ҳаракатлар қаттиқ ва қатъий бўлсада, кутилган натижা бермади. Хўжалик юритишнинг янги қонуни кучга кирган биринчи йилида 23 та қўшма корхона рўйхатдан ўтди; иккинчи йили 200 га яқин ва кейинги йили яна 800 та хорижий инвестицияли хўжалик субъекти ташкил қилинди.

Қўшма корхоналар тузиш бўйича ҳамкор ГФР, Италия ва Финландия давлатлари бўлиб, АҚШ ва Япония улуши деярли йўқ эди. Рўйхатдан ўтган қўшма корхоналар устав фондида хорижий шерикнинг улуши жуда кам - 15 млн. рублдан ошмас эди. Шунингдек, рўйхатдан ўтган корхоналарнинг бор йўғи 10 фоизини фаолият кўрсатганлиги бу борада муҳит яхши эмаслигидан далолат берган.

Хорижий инвестицияларнинг келишига ва қўшма корхоналар ташкил этишга аввало ҳуқуқий чеклашлар сабаб бўлди. Ўша даврда қўшма корхона устав фондида хорижий ҳамкорларнинг улуши кўпи билан 49 фоиз қилиб белгиланган, бунинг устига корхона албатта маҳаллий фуқародан бош раҳбар этиб тайинланиши лозим эди.

1988 йил охирига келиб қўшма корхонада хорижий капитал улуши бўйича чекловлар қисман олиб ташланди, корхона раҳбари албатта маҳаллий кадр бўлиши тўғри-

сидаги қоида бекор қилинди, корхона ташкил қилиш ва рўйхатдан ўтказиш тартиб-қоидалари соддалаштирилди. Айни вақтда қўшимча солиқ имтиёzlари берила бошланди. Натижада, фақат давлат ташкилотлари эмас, балки кооперативлар ҳам хорижий шерик билан қўшма корхона қуриш имконига эга бўлди.

Янги қонун ва қоидалар бироз бўлсада, хорижий инвестицияларнинг кириб келишини тезлаштириди. Бироқ, иқтисодиётда мавжуд айрим объектив омиллар бу жараённи сустлаштиришга олиб келди. Улар орасида ташқи сиёсий омилларни алоҳида қўрсатиш жоиз. Хусусан, Япониянинг «Мацусита электрик» компанияси видеомагнитофон ишлаб чиқариш бўйича шартнома тузади. Аммо, Япония билан собиқ Иттифоқнинг айрим ҳудудлари сиёсий келишмовчилиги оқибатида имзоланган шартнома бекор қилинади.

90-йиллар бошида хорижий сармоядорлар Иттифоқдаги сиёсий-иқтисодий ислоҳотларнинг барқарорлигига ишончсизлик билан қарашибди. Зоро, улар мамлакатдаги демократик ҳаракатлар ва ошкораликни қўллаб-қувватласаларда, лекин эски вақтларга қайтиш эҳтимоли борлиги учун шошилмасдан, қулай «об-ҳаво» ни кутишарди.

Собиқ Иттифоқда томонлар манфаатларининг уйғунлашмаганилиги ва режали иқтисоднинг бозор иқтисодига мос келмаслиги ва, шунингдек, шўро мутахассисларининг бозор қонунларини тан олмаслиги бевосита хорижий сармоя солишга тўсиқ бўлди. Ушбу фикрни исботлаш учун бир мисол келтириш жоиз. Америкалик тадбиркор озиқ-овқат маҳсулотини қайта ишлайдиган завод дастгохини сотиш борасида Иттифоқдаги озиқ-овқат вазирлиги билан шартнома тузган. Ушбу завод жамиятга ўта зарур бўлиб, зарарларни қисқартиришга ва импортга талабни тубдан бартараф этишга хизмат қилиши лозим эди. Шартномага

асосан дастгоҳларни қулай бино билан таъминлаш вазирликка юклатилган. Бироқ, таклиф этилган бинонинг дастгоҳлар учун мос бўлмаганини ҳамда тадбиркорнинг бошқа бино ёки ер майдони учун мурожати натижасиз қолган. Оқибатда фойдали лойиҳа барбод бўлган. Бинобарин, иқтисодий-сиёсий манфаатларнинг уйгунлашманлиги кўплаб тушунмовчиликка олиб келган. Шу сабабли 1990 йил 4000 та қўшма корхона рўйхатга олинган бўлсада, улардан бор йўғи 1/3 қисмигина фаолият кўрсатган, холос. Мазкур қўшма корхоналарнинг асосийлари собиқ Иттифоқнинг Европа қисмида ташкил қилинган, айни вақтда Ўрта Осиё республикалари манфаатлари бу борада четда қолган эди.

Хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва ривожлантириш асосан икки меъзон бўйича ташкил қилинади:

1. Устувор тармоқларни қўллаб қуватлаш ва ривожлантириш.
2. Меҳнат ресурслари кўп ҳудудларда қўшимча иш жойларини ташкил қилиш.

Собиқ Иттифоқда биринчи меъзон бўйича етарлича тадбирлар амалга оширилади. Иккинчи меъзон бўйича эса фақат Иттифоқнинг Европа қисмларида маълум даражада ишлар олиб борилади. Айни чоғда иш жойлари ташкил қилишда Кавказорти ва Ўрта Осиё республикалари иқтисодиётiga деярли сармоя солинмади. Пировардида, иқтисодий танглилар учраган мамлакатда молиявий инқизор янада кучайди. Эндилиқда Иттифоққа аъзо бўлган республикаларнинг ҳар бири ўз кучи ва иродаси билан тангликтан чиқиши лозим бўлди. Чунки йирик империядаги иқтисодий танглил шу қадар кучайган эдики, уни иқтисодий сиёсат орқали бартараф этиш қийин бўлиб қолди (Хайдаров, Эргашева, 2000).

Мустақилликка эришігандан сүнг ҳар бир республика ташқи иқтисодий алоқаларни ўзи әркин ҳал эта бошлади. Республикаларнинг сиёсий ва иқтисодий мустақилликка эришиши хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва ривожлантиришнинг учунчи босқичини бошлаб берди.

Ўзбекистон Республикаси истиқололга эришиши туфайли режали иқтисоддан ижтимоий йўналтирилган бозор муносабатларига ўтишни ўзининг асосий мақсади қилиб олди. Бозор муносабатларига ўтиш даврида Ўзбекистонда қўшма корхоналарни ривожлантиришга алоҳида эътибор берила бошланди. Зеро, ҳозирги кунга келиб бу корхоналар учун Ҳамдўстлик давлатларига етарли иқтисодий ҳамда ҳуқуқий инфраструктура яратиб берилди. Бугунги кунда республикада Молия вазирлигида руйхатдан ўтган ва фаолият кўрсатаётган қўшма корхоналар сонининг 3,3 мингдан ортиқлиги Ўзбекистондаги инвестиция муҳитининг ижобийлиги ҳақида фикр билдиришга асос бўлади (1-жадвал).

Маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, Ўзбекистон Республикасида ташкил қилинган қўшма корхоналар таркибида Тошкент вилояти ва Тошкент шаҳри, Фарғона, Андижон, Наманган, Қашқадарё, Навоий, Самарқанд ва Бухоро вилоятларидағи қўшма корхоналар ўзларининг ишлаб чиқариш ҳамда экспорт-импорт амалларига кўра алоҳида ўришга эга. Мазкур вилоятлар мамлакатда ишлаб чиқариладиган саноат маҳсулотларининг деярли 70 фоизини беради, шу жумладан Тошкент вилояти 14,1 фоиз, Тошкент шаҳри 14,8, Фарғона 11,1 ва Навоий 10,5 фоиз ҳиссага эга. Қўшма корхоналарда ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми бўйича Тошкент шаҳри 41,0 фоиз, Андижон 25,2, Тошкент вилояти 9,7, Навоий вилояти 8,9 фоиз кўрсаткичларга эга бўлса, Самарқанд 4,0 ва Фарғона вилоятида у

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси вилоятларидә тапкил қилинган кўпима корхоналар фраомиттинг айrim кўрсаткичари (жамията нисбатан фоиз хисобида)

№	Номи	Фидават курсанга- штапни (2004й)	Ишлаб чиқариш хизми		Экспорт		Импорт	
			2003	2004	2003	2004	2003	2004
	Республика бўйича	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1.	Коракалпогистон Республикаси	1,6	0,1	0,3	0,1	0,1	1,1	1,4
2.	Андижон	3,3	21,9	25,7	18,4	26,9	28,2	27,1
3.	Бухоро	2,3	1,1	1,7	2,8	2,1	0,8	0,8
4.	Жиззах	1,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
5.	Навоий	1,9	11,8	12,1	28,3	28,0	5,5	6,9
6.	Наманган	2,3	2,9	2,7	2,9	2,1	1,8	2,1
7.	Самарқанд	5,0	3,7	2,9	2,4	2,3	3,8	2,6
8.	Сурхандарё	1,6	0,4	0,7	0,3	0,3	1,0	0,3
9.	Сирдарё	1,7	0,6	0,5	0,8	0,4	0,1	1,8
10.	Ташкент вил.	6,8	10,0	10,5	15,7	11,5	3,8	4,7
11.	Фарғона	3,2	7,5	6,9	12,7	10,7	4,1	1,4
12.	Хоразм	1,2	1,7	1,2	0,7	0,4	0,3	1,2
13.	Кашкадарё	1,8	2,1	2,1	2,3	1,9	0,8	0,4
14.	Тонкент ш.	66,2	36,0	32,5	12,4	13,1	48,6	49,1

Жадвал Узбекистон Республикаси Статистика кўмитаси материяллари асосида тузилали.

5,0 фоизга тенг. Ушбу кўрсаткич Наманган вилоятида 2,7 фоизни ташкил этади. Мамлакат қўшма корхоналари экспорт-импорт фаолиятининг асосий қисми ҳам айнан шу вилоятлар ҳиссасига тўғри келади.

Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятидаги инвестиция салоҳиятининг нисбатан баландлиги авваламбор унинг иқтисодий географик ўрни, инфраструктура тизимининг ривожланганлиги, ёқилғи ва турли минерал ҳом ашё ҳамда юқори малакали ишчи кучининг мавжудлигига боғлиқ. Фарғона ва Андижон вилоятларида ҳам бундай табиий ва ижтимоий иқтисодий шарт-шароитлар қўшма корхоналарни ташкил қилинишига ва қулай инвестиция маконини яратилишига имконият туғдиради. Бу вилоятлардан фарқли ўлароқ Навоий ва Қашқадарё вилоятларида қўшма корхоналарни фаолияти асосан тоғ-кон саноати тармоқларига таянади. Чунончи, Навоий вилоятида рангли, нодир ва қимматбаҳо металлар захиралари катта аҳамиятга эга. Қолаверса, бу вилоятларнинг (Қизилқумнинг) табиий бойликлари тўла ўрганилмаган, Ҳозирги кунда вилоят марказида рангли металлургия, қурилиш материаллари, электрэнергетика ва кимё саноатининг корхоналари фаолият кўрсатмоқда. Айни пайтда бу ерда республикамиз учун анъянавий бўлган енгил ва озиқ-овқат саноатлари суст ривожланган:

Мамлакатимизнинг иқтисодий мустақиллигини шаклланиши ва бозор муносабатларига ўтиш даврида Қашқадарё вилоятининг ўрни катта. Айниқса, унинг республиканинг ёқилғи ва дон мустақиллигига эришишда мавқеи сезиларлидир. Ҳозирги вақтда Қашқадарё вилоятига Ўзбекистонда қазиб олинадиган нефт ва газнинг асосий қисми тўғри келади. Шу билан бирга бу ерда кейинги йилларда енгил (тўқимачилик) ва кимё саноати жадал суръатлар билан ривожланиб бормоқда. Ушбу вилоят келажакда

республикада ишлаб чиқариладиган олтингутуртнинг 100 фоизи, табиий газнинг 96 фоизи ва нефтнинг тахминан 89-90 фоизини таъминлайди. Демак, мазкур вилоятда хорижий инвестицияларни иқтисодиётнинг устувор «Локомотив» тармоқларига жалб қилиш имкониятлари мавжуд.

Қўшма корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш салоҳиятини Самарқанд ва Бухоро вилоятларида ҳам яқин келажақда оширишнинг реал имкониятлари бор. Бинобарин, Бухоро вилоятининг Қоравулбозор шаҳрида нефти қайта ишлаш бўйича Франция билан ҳамкорлиқда корхона барпо этилди. Самарқанд вилоятида Туркия билан биргалиқда «Сам-Коч-Авто» заводининг ташкил қилинishi юқоридаги вилоятлардаги хорижий инвестицияси иштирокидаги корхоналарнинг ишлаб чиқариш ҳажмига таъсир кўрсатади.

Қорақолпоғистон Республикасида қўшма корхоналар ташкил қилишнинг ижтимоий-иқтисодий омиллари мавжуд бўлсада, бу эрдаги экологик вазият инвестицияларни кириб келишига ўзининг салбий таъсирини кўрсатади. Шунингдек, Жizzах, Сурхондарё, Хоразм, Сирдарё вилоятларидаги қўшма корхоналарнинг республика саноат ишлаб чиқаришидаги мавқеи сезиларли даражада паст.

Наманганд вилояти қўшма корхоналарида ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмига кўра эса республикада ўртача кўрсаткичларга эга.

Ҳозирги даврда, деярли 80 дан ортиқ мамлакатлардан келгани сармоядорлар хорижий инвестиция иштирокидаги хўжалик субъектларини ташкил этишда иштирок этмоқда. Қўшма корхоналарнинг энг кўп миқдори Россия Федерацияси, Туркия, Жанубий Корея, АҚШ ва Покистон давлатлари билан ҳамкорлиқда тузилган. Бу борада айниқса 1998 йил 30 апрелда «Чет эл инвестициялари тўғрисида» ва «Чет эл инвесторлар ҳукуқларининг кафолатлари ва улар-

нинг ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида»ги Конунларининг қабул қилиниши, ҳамда уларнинг ҳаётга тадбиқ этилиши муҳим аҳамият касб этади.

Ҳар йили Ўзбекистон Давлат инвестиция дастури қабул қилинмоқда. Бу алоҳида инвесторларнинг кучлари ва режаларини мувофиқлаштириш имконини беради. Ўзбекистон, аксарият Ҳамдўстлик давлатларидан фарқли равишда, инвестиция ресурсларини йўллашнинг ўзи билан кифояланмайди, балки уларни муайян соҳаларга йўналтириш ва жойлаштиришда фаол иштирок этади. Ўзбекистон Давлат инвестиция дастурлари инвесторлар учун ишлаб чиқариш тармоқлари, имкониятлари, йирик инвестиция лойиҳалари тўғрисида янги маълумотлар берувчи манба сифатида ҳам аҳамиятгидир.

Хорижий инвестицияларни ҳудудлар бўйича тақсимланишини таҳлил қилинганда, 1995-2005 йилларда ўзгаришлар кузатилади. Бу давр мобайнида Тошкент ва Фарғона вилоятларига киритилган хорижий инвестициялар улушини ошганлигини кўриш мумкин. Жумладан, Самарқанд вилоятига 1995 йилда жамига нисбатан 3,8 фоиз хорижий инвестициялар жалб қилинган бўлса, 2000 йилда 9,8 фоизни ташкил этган. 2005 йилда бу кўрсаткич 2,3 фоизга қисқарган. 2005 йилда, жами хорижий инвестициядаги Бухоро вилоятининг улуши 4,1 фоизга етган, оддинги йилга нисбатан бу кўрсаткич 1,2 фоизга кўпайган. Қолган вилоятлар ва Қорақалпоғистон Республикасида ҳудди шундай ўзгаришлар кузатилади. 1995 йилда биргина Тошкент шаҳрига жамига нисбатан 8,3 фоиз хорижий инвестиция жалб қилинган бўлиб, бу кўрсаткич Наманган ва Навоийда 7,9, Самарқандда 3,8, Андижон вилоятида эса 72,4 фоизни ташкил этган. Бошқа вилоятларга жалб қилинган хорижий инвестициялар Тошкент шаҳри кўрсаткичлари билан таққослаганда икки марта кам. Наманган

вилоятига 2000 йилда 9,4 фоиз хорижий инвестиция киритилган бўлса, 2005 йилда 2,2 фоизни ташкил этган.

Бозор иқтисодиёти шароитида иқтисодиётга чет эл инвестицияларини жалб этишнинг зарурлиги ва ижти-моий-иктисодий ривожланиш, шунингдек, инвестицияларни ишлаб чиқаришга жалб қилишнинг суст даражада бораётганлигига қўйидаги сабабларни кўрсатиш мумкин:

- ҳукуматнинг инвестиция муҳитини ривожлантиришга қарата чиқарган қонун-қоидаларнинг мукаммал эмаслиги, уларнинг жойлардаги мансабдор шахслар томонидан тўлиқ бажарилмаётганликлари;
- инвестиция муҳитини ривожлантириш учун хизмат қиласидан бозор инфраструктура бўгинларининг фаол ишламиётганлиги;
- миллий иқтисодиётда устувор тармоқлар, яъни озиқовқат ва енгил саноатнинг асосий хом ашёси бўлган қишлоқ хўжалигига инвестицияларнинг етарли даражада жалб қилини маётганлиги;
- корхона раҳбарларининг стратегик мақсадга ва инвестицияларни жорий қилиш, бу йўналишда фаолликни оширишдан манфаатдор эмаслиги;
- биржага ўз акцияларини чиқараётган корхоналарнинг хориж инвесторларини жалб қилиб, уларнинг ишончини қозона олмаётганлиги;
- узоқ муддатли паст фоизли кредитлар берувчи ихтинослашган банкларнинг камлиги;
- республика минтақаларида инвестиция муҳитини етарлича шаклланмаганлиги ва бошқалар.

Инвестиция сиёсатини қўллаб-қувватлаш ва мамлакат иқтисодиётига хорижий инвестицияларни кўпроқ жалб қилишни тезлаштириш мақсадида қўйидаги вазифаларни амалга ошириш зарур:

- минтақаларда инвестиция мұхитини ривожлантирадиган инфратузилма бүғинлари: лизинг, консалтинг ва сұғурта фирмаларини ишини яхшилаш, уларнинг күпроқ очилишига ёрдам бериш ва құллаб-қувватлаш;
- инвестицияларни жа� қилиб, ишлаб чиқаришни ривожлантирадиган корхона раҳбарлари ва мансабдор шахсларни рағбатлантириш, хорижий инвесторларни топиб берувчи ва ички ишлаб чиқарувчilar билан мулоқотни амалга оширувчи диллер фирмалар очиш мақсадға муво-фик;
- минтақаларда инвестиция фаолияти билан шуғулла-нуvчи бозор инфраструктураси шохобчаларини ташкил қилишга эътибор бериш лозим;
- инвестиция фаолиятининг мамлакатда бориши ҳақи-даги маълумотларни таҳлил қилувчи ва оммавийлаш-тирувчи, юридик шахсларга маслаҳатлар берувчи муас-сасалар фаолиятини яхши йўлга қўйиш ва такомил-лаштириш талаб этилади;
- қишлоқ хўжалигига катта миқдорда инвестиция кири-тиш мақсадида қулай шарт-шароитларни яратиш мухим ҳисобланади;
- инновацияга инвестицияларни рағбатлантириш ме-ханизмини ишлаб чиқиш ва амалиётга тадбиқ этиш;
- қўшма корхоналар ва хорижий сармоя иштирокидаги бошқа турдаги тадбиркорлик фаолиятини рўйхатдан ўтка-зидиган тўсиқларни бутунлай олиб ташлаш ва ҳ.к.

Ушбу вазифаларни бажариш инвестиция фаолиятини рағбатлантириш муаммосига келиб тақалади. Айни шу мақсадда бозор муносабатларига мос ана шундай ме-ханизмни яратиш, инвестиция фаоллигини ошириш, назорат ва тартибга солишининг иқтисодий дастакларини кенг қўл-лаш имконини яратиш лозим.

1.2. Ўзбекистон Республикасида инвестиция маконининг шаклланиши ва унинг ривожланиши

Ўзбекистон Республикасида бозор муносабатлари шакланаётган бир даврда иқтисодиётни жадал ривожлантиришнинг энг асосий омилларидан бири ички ва ташки инвестицияларни иқтисодиётга жалб этиш ва улардан са-марали фойдаланишдир. Бу эса халқ хўжалигида устувор тармоқларни ривожлантиришда молия ва пул-кредит сиё-сатининг янги йўналишларини замон талабларига жавоб берадиган дастурларни ишлаб чиқиши талаб қиласди.

Инвестицияларнинг иқтисодга кириб келиши ва уларнинг интенсивлиги бир қанча омилларга боғлиқ бўлиб, уларни бир сўз билан инвестиция макони ёки муҳити деб аташ мумкин.

Инвестиция макони (муҳити) иқтисодиёт ҳолатини, ижтимоий-иктисодий барқарорликни, техникавий, ижти-моий-ташкилий, психологик омилларни, шунингдек, тад-биркорлик фаолиятининг қай даражада ривожланган-лигини, уларнинг самарали фаолият кўрсатишлари учун чиқарилган қонун ва қарорларни, ҳуқуқий маконнинг мавжудлигини, маданият ва маънавиятни инвесторлар ўз маблагини йўналтириш учун эътиборга оладиган ҳамда улардан хуроса чиқарадиган бошқа омилларни ўз тар-кибига олади. Шу билан биргаликда, иқтисодий сиёсатни олиб бориши, давлат бошқариш органларини инвестиция жараёнларини тартибга солиш, иқтисодиётда давлатнинг аралашуви, халқаро битимларда иштирок этиш ва чет эл инвестицияларини жалб қилиш инвестиция маконининг шаклланишига катта таъсир кўрсатади (Трофимов, 2000).

Шу ўринда, қонуний, иқтисодий ва сиёсий нобарқа-рорлик, солиқ тизимларининг тўғри йўлга қўйилмаганлиги, бозор инфраструктурасининг ривожланмаганлиги, тадбир-

корлик фаолиятини амалга оширадиган субъектлар орасидаги муносабатларни тартибга солиб турадиган қонуний механизмларнинг йўқлиги ҳам катта мазмунга эга. Шунингдек, инфляция даражасига тўғри келмайдиган миллий валюта курси чет эл инвестицияларини сугурта қилиш билан ҳимоя қилиш механизмларининг яхши ишлаб чиқилмаганлиги, корхоналар ва инвестиция лойиҳалари ҳақидаги аниқ ва тўлиқ маълумотларнинг йўқлиги ҳамда қимматбахо қофозлар бозорининг ривожланмаганлик ҳолари инвестиция маконига салбий таъсир кўрсатади.

Инвестиция маконининг шаклланишига маълум даражада божхона тизими тартиблари ҳам таъсир кўрсатади.

Улар, ўз навбатида, қуйидаги вазифалар ечимини келтириб чиқаради:

- экспорт ва импорт товарлар ўртасидаги нисбатни, Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги валюта даромадлари ва ҳаражатларини оптималь (кулай) ушлаб туриш;
- Ўзбекистон иқтисодиётини ноқулай четдаги рақобатлардан ҳимоя қилиш, яъни протекционистик сиёsat олиб бориш;
- миллий иқтисодиётнинг етакчи мамлакатлар билан алоқаларини ривожланишига, жаҳон хўжалик тизимида кириб бориш учун шароитлар яратиб бериш;
- чет эл инвестицияларини жалб қилишга қулайликлар яратиш ва ҳ.к.

Истиқдол йилларида Ўзбекистон Республикаси томонидан инвестиция маконини яхшилаш борасида қабул қилинган тадбирлар натижасида инвестиция маконига салбий таъсир кўрсатадиган омилларни камайтиришга эршилди. Чунончи, республикада ўтказиладиган ислоҳотлар кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, хусусийлаштириш, инфляция даражасини пасайтириш, валюта баъкарорлигини таъмин этиш ишлаб чиқариш суръат-

ларини ўстириш, қимматбаҳо қофозлар бозорини шакллантириш ва аҳолининг турмуш даражасини яхшилашга катта эътибор берилмоқда.

Ўзбекистонда инвестиция маконини шаклланиши ва ризожланишини ўрганиш учун унга таъсир этувчи омилларни таҳлил қилиш лозим бўлади. Бу таҳлил маблағлар йўналишининг энг мақбул усулини танлаш ва келажакда ҳар бир худудга мос келадиган инвестиция сиёсатини белгилаш имконини беради.

Шуни таъкидлаш лозимки, инвестиция сиёсатида фагатгина бозор механизмига таяниш етарли эмас. Чунки у иқтисодиётнинг тармоқларига турлича таъсир кўрсатади.

Ўзбекистонда қулай инвестиция маконини шакллантиришга эришишда нафакат инвестиция ҳажмини кўшайтириш, балки улар йўналиши ва тузилмасини тўғри танлаш ҳам зарур. Инвестициялаш учун шундай ишлаб чиқариш турлари ва корхоналарини танлаш зарурки, уларда тезда ўзини қоплаб, юқори даражада иқтисодий ва технологик самара бера олиши назарда туғилиши керак. Айнан ана шундай ҳолатда инвестициянинг қисқа вактда қайтарилиши ва қанчалик самарадорлиги муҳим аҳамият касб этади. Бу инвестиция жараёнини жонлаштириш учун туртки берилиши кейинчалик эса инвестициялаш учун афзал тармоқлар ва хўжалик юритиш субъектларини танлашга имконият яратади. Мазкур тармоқлар учта асосий гуруҳга ажратилиб, уларнинг ҳар бирига мос бўлган инвестициялаш стратегиясини қўллаш мумкин бўлади.

Булар:

1. Экспортга лаёқатли қазилма саноати тармоқлари (нефт, газ);
2. Катта илмий техник имкониятларга эга тармоқлар (самолётсозлик, машинасозлик, электротехника);

3. Маънавий ва жисмоний эскирган ҳамда техник жиҳатдан ҳали такомиллашмаган тармоқлар (йўл транспорти, қишлоқ хўжалиги машинасозлиги, енгил ва озиқ овқат).

Бугунги кунда иқтисодиёт ўсишини жадаллаштириш учун инвестиция ҳажмини кескин кўпайтириш муҳим ҳисобланади. Инвестиция муҳити шарт-шароитларини ҳисобга олиб, республика ҳудудларида инвестиция ҳажмини ошириш учун изланишларни олиб бориш зарур. Бунинг учун инвестиция макони ҳолатини тартибга солишнинг мақбул илмий асосланган механизмини танлаш керак. Шунинг билан бирга хорижий шериклар билан алоқа ўрнатиш ва улар маблағларини минтақа иқтисодиётига жалб этиш лозим.

Ўзбекистонда инвестиция маконининг шакланишига республиканинг маъмурий-ҳудудий бирликларида ташкил этилган қўшма корхоналарни кўрсатиш мумкин. 2004 йил маълумотларига кўра, республикада 3500 дан ортиқ қўшма корхона бўлиб, улардан фаолият кўрсатаётганлари 2412 тани ташкил этади (2-жадвал). Ушбу қўшма корхоналар ҳудудлар бўйича турлича жойлашган.

Республикадаги қўшма корхоналарнинг асосий қисми Тошкент вилояти ва Тошкент шаҳрида ҳудудий жиҳатдан мужассамлашган. Шунингдек, Самарқанд, Андижон, Наманганд ва Фарғона вилоятларида ҳам мужассамлашув бирмунича юқори кўрсаткичларга эга. Айни вақтда Қорақалпоғистон Республикаси, Жиззах ва Хоразм вилоятларида эса аксинча қўшма корхоналар сони оз.

Вилоятлардаги қўшма корхоналарнинг ташкил этилишида республика ҳудудий меҳнат тақсимотидаги ихтинослашув даражаси катта ўрин тутади. Бинобарин, Тошкент шаҳридаги қўшма корхоналар машинасозлик, озиқовқат ва электротехника ҳамда электроникага, Андижон ва

Самарқанд вилояти қўшма корхоналари автомобил-созлика, Наманган ва Фарғона вилоятларидағи қўшма корхоналар енгил ва тўқимачилик саноатига, Навоий вилоядидаги қўшма корхоналар эса рангли металлургия саноатига иҳтисослашганинги кўриш мумкин.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикасида қўшма корхоналарнинг худудий тарқиби (2003-2004 йй.)

Т/р	Вилоятлар	Шу жумладан:		
		2003		2004
		Фаолият курсатаётган	Фаолият курсатмаётган	Фаолият курсатаётган
1	Қорақалпоғистон республикаси	45	34	38
2	Андижон	108	95	79
3	Бухоро	59	51	55
4	Жиззах	34	23	26
5	Навоий	39	35	47
6	Наманган	73	58	56
7	Самарқанд	138	115	120
8	Сурхондарё	44	35	40
9	Сирдарё	39	34	41
10	Тошкент вилояти	209	162	165
11	Фарғона	89	73	77
12	Хоразм	37	29	27
13	Қашқадарё	49	42	44
14	Тошкент шаҳри	2576	1423	1597
	Жами:	3539	2209	2412

Жадвал Ўзбекистон Республикаси Даълат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган.

Ўзбекистон Республикасида фаолият кўрсатаётган 2412 та қўшма корхоналарнинг 52 фоизи (1412 та) саноат тармоғида, 20.1 фоизи савдо ва умумий овқатланиш соҳасига, 4.2 фоизи транспорт ва алоқа, 2.6 фоизи эса қишлоқ хўжалиги соҳаларига тўғри келади. Мазкур қўшма корхоналарнинг 1412 та саноат тармоғида 10.1 фоизи савдо ва умумий овқатланиш соҳасига, 1.6 фоизи транспорт ва алоқа, 1.4 фоизи эса қишлоқ хўжалиги соҳаларига тўғри келади.

наларнинг 64 фоизга яқини Тошкент шаҳрида мужас-
самлашган бўлиб, саноат минтақалари бўлган Тошкент, Самарқанд, Андижон, Фарғона вилоятларида 20,2 фоизи жойлашган. Қишлоқ хўжалиги минтақалари бўлган Жиззах, Сирдарё, Хоразм ва Сурхондарё каби вилоятларда эса 5,5 фоиз қўшма корхоналар мавжуд холос.

Вилоятлар қўшма корхоналарининг саноатдаги тармоқлари бўйича ўрганиш, барча худудларда кўпроқ енгил ва озиқ-овқат, тўқимачилик соҳаларидаги қўшма корхоналарни нисбатан ривожланганинидан далолат беради. Шу билан бирга айрим вилоятларда тоғ-кон, кимё, машинасозлик ва қурилиш материаллари саноатидаги қўшма корхоналари ҳам мавжуд. Чунончи, рангли металлургия тармоғида Навоий вилоятининг Мурунтов олтин кони замирида Ўзбекистон-Америка «Зарафшон-Ньюмонт», автомобилсозликка ихтисослашган қўшма корхоналар Андижон ва Самарқанд вилоятларида ташкил этилди. Шу маънода кимё, машинасозлик ва металлни қайта ишлаш соҳасидаги қўшма корхоналар Тошкент, Навоий, Намangan, Қашқадарё, Фарғона ва Самарқанд вилоятларида барпо этилди. Италияning «Альма Роза» фирмаси билан Ўзбекистон иштирокида 1998 йили ташкил топган «Совпластитал» қўшма корхонаси ҳам ўз фаолияти билан Ўзбекистонда ўз ўрнигѓа эга. Ушбу корхонада ишлаб чиқарилётган маҳсулотлар турли-туман бўлиб, корхона ўз маҳсулотларини Буюк Британия, Германия, Голландия, Испания, Польша каби ўнлаб мамлакатларга сотади. Қўшма корхоналар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳалқаро сифат стандартларига мос келади. «УзДЭУавто», «УзКейсМаш», «СамКочАвто», «УзБАТ», «Дойче Кабель АГ Ташкент», «Green World», «Оқсаной тўқимачи LTD», «Хобас Тапо» каби ҚКлар ишлаб чиқа-

раётган махсулотларининг ИСО 9001 стандартига мослиги хақида сертификат олган.

Шуни таъкидлаш жоизки, сенгил саноат ва айниқса тўқимачилик тармоқларидағи қўшма корхоналор деярли барча вилоятларга мансуб соҳа ҳисобланади. Уларнинг бундай тарқалиши асосан хом-ашё (пахта ва пилла толалари), етарли даражадаги ишчи кучи ва истеъмол омиллари билан изоҳланади. Аммо ушбу тармоқ ўзининг кенг географиясига қарамай, у кўпроқ Фарғона водийси вилоятларида жойлашган. Улар қаторига «Косонсой-Текмен», «Папфен», «Астнамтекстил», «Чан-На-Текс», «Антекс» каби қўшма корхоналарни киритиш мумкин. Шунингдек, Тошкент, Самарқанд, Хоразм вилоятлари ва Қорақалпогистон Республикасидаги қўшма корхоналарни кўрсатиш жоиз.

Айни вақтда озиқ-овқат саноати тармоқларидағи қўшма корхоналар барча вилоятларда мавжуд. Зеро, бордорчилик, узумчилик ва сабзавот етиштириш негизида ва аҳоли талабининг ўсиб бориши таъсирида ушбу саноат тармоғи кўпгина вилоят ва туманларда ташкил этилган. Бу эса республикада қулай инвестиция муҳитининг барпо этилаётганлигидан далолат беради (Солиев, Қаршибое-ва, 2001).

Инвестиция маконининг шаклланишида хориж сармояларининг ривожланаётган давлатлар иқтисодиётига сармоя солишдан мақсади ва манфаати мавжуд.

Улар қўйидагилар:

- янги ҳудудий бозорлар кашф этиш ва иқтисодиётига кириб бориш;
- малакали меҳнат ресурсларига кам ҳаражат сарф қилиб, юқори иқтисодий самара олиш;

- жаҳон бозорида рақобатбардош маҳсулотларнинг янги турларини яратиш учун илмий изланиш ва янги технологиялардан фойдаланиш;
- иқтисодий ва молиявий имтиёзларга эга бўлиш ва б.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, хорижий сармоядорларни жалб қилишда ўзига хос асосий стратегик мақсадлар кўзда тутилади. Чунончи, бунда хорижий замонавий техника ва технологиялардан фойдаланиш имконияти турилади, ички жамғармаларни қўшимча манбаалар билан тўлдирилади, ишлаб чиқариш самара дорлигини ошириш учун хорижий бошқарув тажрибасидан фойдаланилади. Бундан ташқари, хорижий давлатлар сармояларини киритиш, импортни қисқартириш ҳисобига валотани тежаш, асосан тайёр саноат маҳсулотлари эвазига экспортни кенгайтириш ва миллий иқтисодиётни мувозанатлаштиришга эришиш имкониятларини беради.

Ҳар қандай хорижий сармоядор қўшма корхона ташкил қилишдан аввал бу тадбир унинг учун қандай ва қанча иқтисодий-ижтимоий самара беришини таҳлил қилиб кўради. Агарда сармоядор ихтиёридаги бойлик иқтисодий самара бермаса, у ҳеч қачон ўзга бир давлатда қўшма корхона очмайди. Бинобарин, хорижий сармоядор учун шундай иқтисодий ва ҳуқуқий инвестиция макони яратиш керакки, пировардида улар ҳам, мамлакат ҳам иқтисодий-ижтимоий ва сиёсий самара олишлари керак бўлади.

Инвестиция жараёнининг жадал суръати кўп жихатдан жаҳон, минтақа ва мамлакат иқтисодиётининг бир меъёрда ўсиб бориши, ҳамда инвестиция маконини шаклланиши ва ривожланиш даражасини белгилайди. Ҳозир бутун дунёда кузатилаётган глобаллашув жараёнининг ҳаракатга келтирувчи кучлардан бири сифатида бевосита хорижий инвестициялар (БХИ) майдонга чиқмоқда. БХИлар хорижий инвесторларнинг корхоналардаги капитал

қўйилмалари бўлиб, бунда инвесторлар корхона фаолияти устидан назорат қилиш ҳуқуқига эга бўладилар.

Бевосита хорижий инвестициялар бутун жаҳон иқти-
содиётига ва унинг асоси ҳалқаро бизнесга катта таъсир
кўрсатади. Юксак ривожланган, саноатлашган давлатлар
Иқтисодий Ҳамкорлик Ташкилоти бевосита инвестиция-
ларни мустахкам иқтисодий муносабатлар ўрнатиш ва
корхона устидан назорат ҳуқукини қўлга киритиш мақ-
садида сармоя ҳамда ресурсларни трансчегаравий ҳара-
кати сифатида белгилайди. Буида норезидентлар ва хори-
жий резидентлар инвестор бўлиши мумкин (Йўлдошев,
2000).

Деярли ҳар бир давлат бевосита хорижий инвести-
циялар экспортчиси ва импортчиси бўлиши мумкин. Жа-
ҳон иқтисодининг тан олинган етакчилари АҚШ, Буюк
Британия, Германия, Япония, Франция, Канада, Италия
каби давлатлар БХИ импорти ва экспорти бўйича ўзига
хос гурухни ҳосил қиласди.

Ҳозирги пайтда БХИ глобал тузилмасида учта қутб
мавжуд. Улар: АҚШ, Европа Иттифоқи ҳамда Япониядан
ташкил топган. Ушбу давлатларнинг улуши умумий инвес-
тиция олиб чиқишининг 4/5 қисмини ташкил этади. Бу
уларнинг ташқи савдодаги солиштирма улушидан анча
кеттадир. Ўрганишлар шуни кўрсатадики АҚШ энг йирик
сармоя импортчисига айланган. Европа Иттифоқида ин-
теграция даражасини айнан ички ҳудудий бевосита инвес-
тициялар асосида ўси, минтақанинг ўзи эса йирик сармоя
экспортчиси ролини ўйнай бошлади. Японияда инвестиция
олиб чиқишининг юқори суръатлар билан ўсаётганлиги ку-
затилмоқда ва у ташқи иқтисодий ҳажмига кўра жаҳонда
ўзига хос ўрнига эга.

Осиё давлатлари (Япониядан ташқари) яқин йилларда
бевосита хорижий инвестицияларни жалб этиш ҳажмига

кўра, Еарбий Европадан ўзиб кетди. «Артур Андерсен» халқаро маслаҳат гурухининг маълумотларига кўра хорижга капитал қўйилмалар қилишда ишлаб чиқариш ҳаражатларини қисқартириш эмас, хорижий бозорларға киришни кенгайтириш энг истиқболли рағбатлантирувчи омил ҳисобланади.

«Учлик»нинг ичидаги сармояларнинг жадал қўшилиши содир бўлмоқда, ўзаро савдо суръатлари ва ҳажми умумжаҳон кўрсаткичларига нисбатан тезроқ ошиб бормоқда. Мехнат тақсимотига, маҳаллий, минтақавий ва устминтақавий даражаларидаги тартибга солиши механизмларига эга юқори қавати барпо этилмоқда ва у бутунги кунда жаҳон хўжалик андозаларининг бутун тизимини белгилаб беради.

Халқаро сармоя ҳаракатида имтиёзли инвестициялар тартиби мавжуд бўлган давлатлар эмас, балки бозор жараёнлари фаол кечайдан, энг аввало жадал рақобат кураши бораётган, давлат қўллаб-кувваглаши асосида янги технологиялар ишлаб чиқариш, хусусийлаштириш амалга оширилаётган давлатлар асосий иштирокчига айланмоқда. Бундан ташқари, жаҳон иқтисодиётида инвестициялар оқимиға ёрдам берувчи минтақавий иттифоқлар ва бирлашмалар борган сари катта рол ўйнамоқда. Булар умумий бозор давлатлари, АҚШ, Канада ва Мексикадан иборат. Шимолий Америка эркин савдо уюшмаси: АСЕАН давлатлари (Малайзия, Индонезия, Сингапур, Таиланд, Баҳрайн ва б). Жанубий конус умумий бозори (МЕРКОСУР) Аргентина, Бразилия, Парагвай ва Уругвай киради ва х.к.

Жаҳон хўжалигида бевосита хорижий инвестициялар соҳасида йирик инвесторларнинг истиқболли режалари таҳлили улар фаол хорижий операцияларни режалаштираётганлигини кўрсатади. Бирок, бунда айрим географик фарқлар ҳам мавжуд. Масалан, АҚШ фирмалари Фарбий Европа бозорларига киришга интилмоқда. Айниқса

юқори технология ва истеъмол моллари ишлаб чиқариш соҳасида Европа компаниялари асосий қўйилмаларини Америка бозорларига мўлжалламоқдалар. Япон инвесторларининг устувор мақсади эса Осиё ҳисобланади. Бир қанча нуфузли манбалар башоратларига кўра, ривожланган давлатларнинг янги қўйилмалари Лотин Америкаси, Жанубий-Шарқий ва Марказий Осиёнинг ривожланаётган давлатларига йўналтирилади. Демак, инвестиция маконининг ривожланишига БХИ ларнинг роли ниҳоятда бекиёсdir. Хорижий давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, инвестициялардан самарали фойдаланиш, миллий хўжаликларнинг рақобатчилик шароитида самарали фаолият юритишининг гарови саналади.

Ўзбекистонда Давлат инвестиция сиёсатини амалга ошириш мақсадида Вазирлар маҳкамаси қошида Инвестиция Дастурлари Департаменти тузилиди. 1998 йили феврал ойида Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Хорижий инвестициялар билан боғлиқ лойиҳаларни амалга ошириш механизмини такомиллаштириш чоралари»ни белгиловчи маҳсус фармони эълон қилинди. Мазкур фармон Ўзбекистонда инвестиция сиёсатини муваффақиятли тарзда амалга ошириш, бозор субектларини жаҳон миқёсидаги сармоялар оқими тўғрисидаги кенг ахборотга эга бўлишини, уларнинг ҳажми ва сифат параметрлари устидан мунтазам мониторингини, жаҳон инвестиция маконида вужудга келган вазиятни етарли даражада билиши билан боғлиқдир.

Маълумотлардан кўриниб турибдики, 2003-2004 йилларда хорижий инвестицияли корхоналарининг минтаقا экспортидаги улушлари ҳам турлича кўрсаткичларга эга (3-жадвал). Кўриниб турибдики, минтақалар экспортида Андижон, Навоий, Фарғона, Наманган, Самарқанд ва Тошкент вилоятлари катта улушга эга. Навоий вилоятида

олтинни қазиб олиш, Андижон ва Самарқандда автомобил, Фарғонада нефтни қайта ишлаш, Тошкент вилоятида эса кимё саноати маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг иқтисодий салоҳиятлари юқори даражада. Бу борада ху-сусан, республикамиздаги саноат корхоналари таркибида «Зарафшон-Ньюомонт», «УзБАТ», «УзДЭУавто», «Совпластитал», «УзКейсСервис», «Қобул-Ўзбек-К°», «СамКочАвто», «Роз ТРЕЙДИНГ ЛТД», «Аснам-текстил», «Кока кола ичимлиги ЛТД», «Сингапур-Самарқанд», «DAEWOO TEXTIL COMPANI» каби йирик корхоналар ўзининг иқтисодий-ижтимоий қўрсаткичлари билан алоҳида ажralиб туради. Экспортбол маҳсулотлар ишлаб чиқаришдаги ҳудудий номутоносибликларга минтақаларда бозор инфраструктураси ривожланишидаги тафовутлар ва иқтисодиётнинг турли даражада ривожланганилиги таъсир қўрсатади.

3-жадвал

Кўшма корхоналар экспортининг ҳудудий таркиби

Нр.	Вилсиятлар	Кларминг минтақа экспортидаги улуши %	
		2003	2004
1	Қорақалпоғистон Рес.	2,3	2,6
2	Андижон	62,8	82,0
3	Бухоро	11,9	8,4
4	Жиззах	3,1	3,0
5	Навоий	63,5	57,9
6	Наманган	24,4	27,8
7	Самарқанд	19,0	18,7
8	Сирдарё	6,7	4,4
9	Сурхондарё	5,7	1,4
10	Тошкент	27,4	15,1
11	Фарғона	47,5	55,4
12	Хоразм	10,4	6,0
13	Қашқадарё	8,7	7,6
14	Тошкент шаҳри	6,3	6,8
	Республика бўйича	15,2	16,2

Манба: ЎзР. Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Андижон, Навоий, Тошкент ва Фарғона вилоятлари ва Тошкент шаҳридаги қўшма корхоналар ташқи савдо айланмаси бошқа вилоятларга нисбатан бир мунча юқори бўлган(4-жадвал) .

4-жадвал

Хорижий инвестициялар иштироқидаги қўшма корхоналар фаолияти (2004й)

№/е	Вилоятлар	Ишлаб чиқариш хажми (млрд. сум)	Ташқи савдо айланмаси (млн АҚШ долл.)	
			2003	2004
1	Корекалонистон Республикаси	5,2	10,3	17,4
2	Андижон	504,0	346,1	527,3
3	Бухоро	33,2	22,7	25,5
4	Жиззах	4,4	2,6	3,3
5	Навоий	237,4	205,4	300,2
6	Наманган	53,2	31,8	41,2
7	Самарқанд	56,9	46,6	48,7
8	Сирдарё	8,6	5,8	24,5
9	Сурхондарё	14,2	10,6	5,9
10	Тошкент	205,5	121,3	145,1
11	Фарғона	135,5	106,3	100,0
12	Хоразм	22,3	6,1	16,6
13	Қашқадарё	40,8	19,5	19,6
14	Тошкент шаҳри	67,2	487,8	675,6
	Жами:	1958,4	1422,9	1950,9

Жадвал Узбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилди

Республикада инвестиция маконининг ҳозирги ҳолатда шаклланиши ва ривожланишига қўйидаги омиллар таъсир этган:

- молиявий (кичик корхоналардан олинадиган маҳаллий бюджет даромадлари, аҳолининг банкларга маблағ қўйилмалари, ишловчиларнинг ўртача ойлик маошлари);
- иқтисодий (иқтисодий фаол аҳолининг сони, асосий ишлаб чиқариш фонdlари қиймати);
- транспорт (қаттиқ қопламали автомобил йўлларининг узунлиги) ва бошқа инфраструктура шахобчалари билан таъминланганини;

- тадбиркорлик (кичик ва ўрта корхоналар);
- ҳуқуқий (иқтисодиётни ривожлантиришга оид қонун ва меъёрий хужжатлар);
- ижтимоий (аҳоли ва меҳнат ресурслари бандлик ҳолати);
- сиёсий (сиёсий барқарорлик, ҳалқаро сиёсий ва иқтисодий ташкилотларга аъзолиги).

Ушбу омиллар Ўзбекистонда инвестиция маконининг шаклланиши ва ривожланишига бевосита таъсир кўрсатади ҳамда иқтисодиётнинг ривожланишига туртки беради.

1.3. Қўшма корхоналарни иқтисодий ва ижтимоий географик тадқиқ этиш масалалари

Инвестициялар иқтисодиётнинг ўсиши, ишлаб чиқаришнинг ривожланишини таъминловчи муҳим омиллар. Зеро, инвестицияларнинг у ёки бу мамлакат иқтисодиётига олиб кириш иқтисодий ва ижтимоий тараққиётнинг ўзига хос катализатори бўлиб хизмат қиласди. Бинобарин, иқтисодий ислоҳотларнинг самараси оқилона ва бақувват инвестиция сиёсатини ўтказишга кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Шу жиҳатдан қўшма корхоналарни иқтисодий ва ижтимоий географик тадқиқ этиш ғоят муҳим масалалар сирасига киради. Аммо географик тадқиқотлар амалиётида хорижий инвестициялар иштирокида ташкил этилган қўшма корхоналарнинг жойланиш ва ривожланиш масалаларига кам этибор берилган. Ваҳоланки, қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил этиш мамлакат иқтисодий ва ижтимоий ривожланишига катта таъсир кўрсатади.

Улар энг аввало:

янги замонавий техника ва технологияларни республика иқтисодиётига жалб қилиш, уларни ишлаб чиқаришга татбиқ этиш, шунингдек, неча йиллар давомида

- сифатсиз, ҳаридор талабига жавоб бера олмайдиган маҳсулот ишлаб чиқарувчи эски техникалардан тезроқ қутилиш;
- янги иш жойларини ташкил қилиш ва аҳолининг иш билан банд бўлмаган қисмини иш билан таъминлаш, шу билан бирга, хорижий илгор бошқариш тажрибасини жорий қилиш ва ўз навбатида бу билан меҳнат унумдорлигини оширишга эришиш;
 - жаҳон бозорида рақобатлаша оладиган сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни экспорт қилиш эвазига мамлакатга қадри баланд валюталарнинг кўпроқ кириб келишини таъминлайди.

Хорижий инвестициялар иштирокидаги қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил этиш учун асосан қуйидаги уч талабни эътиборга олиш шарт. Авваломбор, хорижий сармоя иштирокидаги корхона низом жамғармасининг миқдори 150 минг АҚШ долларидан кам бўлмаслиги керак. Бундай минимал қиймат сифатсиз маҳсулотларнинг олди соттиси ва уларни республикага импорт қилиш ишлари билан шуғуланишга ихтисослашган кичик қўшма корхоналарнинг керагидан ортиқча кириб келиши олдини олиш мақсадида белгиланган. Шунингдек, корхона таъсисчиларидан бири хорижий шахс бўлиши ва корхона устав фондида хорижий инвестицияларнинг улуши 30 фоиздан кам бўлмаслиги керак.

Жаҳон тажрибасида чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар қаерда, ким билан, шериклар улушининг қанчалиги ва қандай мақсадларни кўзда тутиб ташкил этишга кўра алоҳида гуруҳларга ажратилади. Бу ўринда чет эл инвестициялар иштирокидаги корхоналарни тавсифловчи ва туркумловчи 4 та асосий шаклларни ўрганиш катта аҳамиятга эга.

Улар:

1. Чет эл инвестицияси иштирокидаги корхонанинг жойлашган ўрни. Корхона ташкил топганда шерикларнинг ҳеч бўлмаганда биттаси хорижий мамлакат (давлат, фирма, компания, ташкилот)нинг вакили бўлиши керак;
2. Шериклар тузилиши. Бундай тузилишда хорижий инвестициялар иштирокида корхоналар фақат хусусий капитал иштирокида (асосан, ривожланган мамлакатларда), фирмалар, корхоналар, ташкилотлар ва давлат ташкилотлари билан (асосан ривожланаётган мамлакатлар) ҳамда миллий ва ҳалқаро ташкилотлар билан ташкил этилади.
3. Хорижий инвестиция иштирокидаги корхона низом фондида шерикларнинг улуши. Корхона низом фондида шерикларнинг улуши тенг (пайчилик асосида) бўлиши, шу билан бирга хорижий инвестор ҳиссаси кўп ёки кам қисмини ташкил қилиши мумкин.

Пайчилик асосида ташкил қилинган қўшма корхоналар иқтисодий нуқтаи назардан корхона қуришнинг идеал шакли бўлиб тенг ҳуқуқли шерикчиликни таъминлайди. Шунинг билан бирга бундай корхоналарда бирон бир масалани ҳал қилиш учун ўзига маъсулият оловчи бошлиқнинг йўқлиги корхона ташкил қилишнинг салбий томонини кўрсатади. Хорижий инвесторни улуши кўп корхоналарда фаолият устидан назоратни хорижий шерик таъминлайди. Аксинча ҳолатда назорат маҳаллий шерик қўлига ўтади.

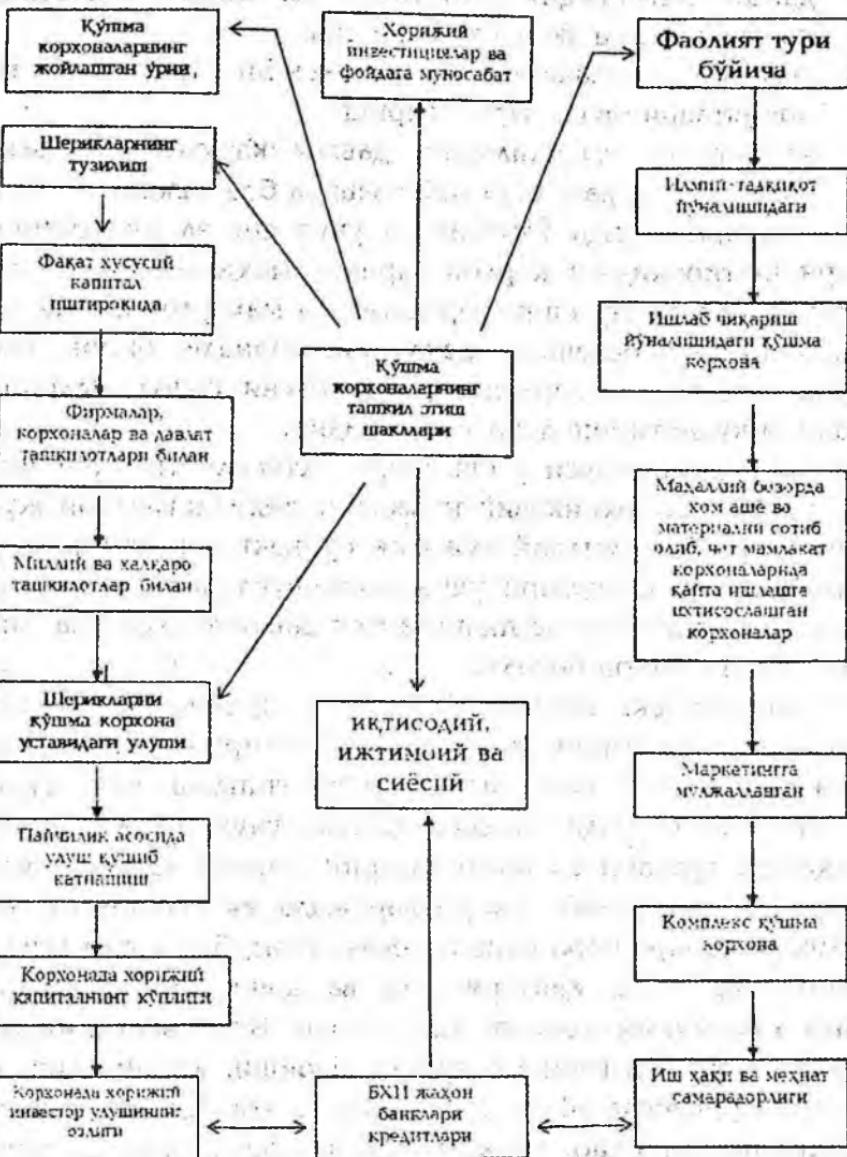
4. Фаолият тури. Чет эл инвестицияси иштирокидаги корхона шерикларининг мақсадига кўра қуйидагича таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ:

- 4.1. Илмий-тадқиқот йұналишидан келиб чиқиб илмий-тадқиқот, янги маңсулотлар яратып, «ноу-хуу» ва бошқалар;
 - 4.2. Ишлаб чиқариш ҳарактерига зәға қүшма корхоналар. Бу корхоналарда маңаллый ишчи күчидан фойдаланиши, янги технология жорий қилиш орқали маңсулот таннархини пасайтириш ва сифатини күтариш;
 - 4.3. Маңаллый бозорда арzon хом ашё ва материалларни сотиб олиб, чет мамлакат корхоналарида қайта ишлаб чиқаришга ихтисослашган корхоналар;
 - 4.4. Янги маңаллый бозорни үрганиш (маркетинг) га мүлжалланған қүшма корхоналар;
 - 4.5 Комплекс қүшма корхоналар, яъни қүшма корхона жойлашган ҳудуд (мамлакат) қонунларига зид бўлмаган ҳар хил фаолият билан шуғулланувчи қүшма корхоналар (2-чизма).
- Қүшма корхоналарни үрганишда ГАТ (геоахборот тизими) технологияларининг ҳам аҳамияти катта. Зеро, ички ва ташқи инвестициялар тақсимотидаги номутано-сиблик инвестиция оқимини таҳдил қилиш ва бошқаришда геоахборот тизим технологияларини қўллашни тақозо этади. Инвестиция фаолияти туфайли геоахборот тизимлар олдида янги имкониятлар очилмоқда. Чунончи, инвесторларга минтақа ва унинг районларидаги иқтисодий салоҳият ҳақида тўла ва аниқ маълумотлар етказиб бериш, инвестиция учун объектларни танлаш, маңаллый имтиёзли солиқлар ҳақида маълумот бериш ва минтақа маъмурологиянинг инвестиция сиёсати борасида ахборотлар бериш имконияти яратилади.

Чет эл инвестицияларини фаоллаштириш учун минтақавий бошқарув зарур ва бунда ГАТ-технологиялар қуйидаги вазифаларни бажариши лозим (Трофимов, 2001, б 26.):

- ташқи иқтисодий фаолиятда иштирок этувчиларни маълумотлар билан таъминлаш;

1-чизма. Күшма корхоналарни тавсифловчи туркмоловчи асосий шакллар

Чизма муаллифлар томонидан тузилган.

- давлат валюта маблағларини рационал (мақсадга муво-
фик) жойлаштириш;
- давлат инвестиция дастурлари ва бизнес-режаларни
ҳар томонлама экспертиза қилиш;
- хорижий мамлакатларни миңтақаһынг инвестиция им-
кониятлари билан таништириш;
- инвестиция лойиҳаларига давлат кафолатлари олиш
учун асос ва даиллар тайёрлаш ва бошқалар.

Хозирги кунда Ўзбекистон учун чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарнинг моҳияти қисқа муддатларда ўз самарасини берадиган ва маҳсулот ишлаб чиқаришга ихтисослашган шакли ҳисобланади. Бирок, республикада бундай корхоналар кам. Шунинг учун, уларнинг сонини кўпайтириш давр тақозосидир.

Чет эл сармояси ўтиш даври иқтисодиётiga энг янги жаҳон илмий-техникавий ютуқлари, технологиялари жуда зарурдир. Улар миллий хўжалик субъектларининг ривожланган товар алоқалари учун мослашувларига, улар фаолиятини жаҳон стандартларига мос равишда оқилона ташкил этишга имкон беради.

Шунингдек, иқтисодий ўсишга эришиш мақсадида нафақат инвестиция ҳажмини кўпайтириш, балки улар йўналишини ва тузилмасини тўғри танлаш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Инвестициялаш учун шундай ишлаб чиқариш турлари ва корхоналарни танлаш зарурки, улар тезда ўзини қоплаб, юқори даражада иқтисодий ва технологик самара бера олиши керак. Бундай ҳолатда инвестициянинг тезда қайтарилиши ва қанчалик самарадорлиги ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бу инвестиция жарабёнини жонлантиришга туртки бериши, кейинчалик эса инвестициялашда афзал тармоқлар ва корхоналар аҳамиятини ҳисобга олиб, узоқ муддатга мўлжалланган стратегияга эга бўлиши лозим.

Юқоридагидан келиб чиққан ҳолда тармоқлар учта асосий гурұхы ажратилади ва уларни ҳар бирига мөс бўлган ивестициялаш стратегияси аниқланади.

Чунончи:

1. Экспортга лаёқатли ёқилғи саноати тармоқлари (нефт ва газ);
2. Катта илмий-техник имкониятларга эга тармоқлар (самолиётсозлик, машинасозлик, электротехника);
3. Маънавий ва жисмоний эскирган ва техник жиҳатдан ҳали такомиллашмаган тармоқлар (йўл транспорти, қишлоқ хўжалиги машинасозлиги, енгил ва озиқ-овқат саноати).

Миллий иқтисодиёти ривожланаётган мамлакатларда капитал бозори етарли даражада шаклланмаганлиги сабабли аҳоли маблағлари асосан хиссадорлик капитали бозорига жалб қилинади. Бу иқтисодиётни муитазам ривожланиб боришига имкон беради ва иинвестициялашда маблағлардан тўғри фойдаланиш юзага келади.

Шу боис инвестициялашни молиялаштириш шарт-шароитларини ҳисобга олиб, республика ҳудудларида инвестиция ҳажмини ўстириш учун изланишлар олиб борилиши зарур. Бунда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

- асосий ишлаб чиқариш фондларининг ресурслар ва муддатларини инобатга олган ҳолда қайта ишлаб чиқариш дастурини тузиш ва амалга ошириш;
- инвестиция жараёнини тартибга солишининг мақбул механизмини танлаш;
- ўз ресурсларини топиш ва капитал қўйилмаларини молиялаштириш манбаларининг оқилона нисбатини аниқлаш;
- хорижий шериклар билан алоқа ўрнатиш ва улар маблағларини минтақа иқтисодиётига жалб этиш;
- капитал қўйилмалар самарадорлигини ошириш;
- кичик ва хусусий таъбиркорликка кенг йўл очиш ва ҳ.к.

Чет эл сармоясини жалб қилишнинг турли шакллари, афзаликлари ва камчиликларини ўрганиш шуни кўрсатмоқдаки, чет эл инвестициялари ичида энг маъкули тўғридан-тўғри киритиладиган инвестициялардир. Зоро, бу инвесторнинг қабул қилувчи мамлакат хўжалигига узоқ муддат мобайнида манфаатли қизиқиш бўлан қарашидан далолат беради ва у айни пайтда ташки қарзларга нисбатан анча фойдали ҳамдир.

Иқтисодий ва ижтимоий географияда саноатдаги қўшма корхоналарни ўрганиш икки бир-бирини тўлдирувчи йўналишларда олиб борилади. Биринчиси -бу *тармоқлар йўналиши* бўлиб, унда кўпроқ соф иқтисодий масалаларга эътибор берилади. Бу ерда, тармоқларнинг таҳлили уларнинг ҳудудий ташкил этилишини ёритилиши билан уйғунлаштирилади. Ушбу йўналишда тадқиқотда «Косонсой Текмен»нинг ривожланишининг молиявий таҳлили кўрсатилган.

Иккинчи йўналиш иқтисодий география ва айниқса унинг район йўналишига тушадиган *ҳудудлар доирасига* амалга оширилади (Солиев, Қаршибоева, 1999).

Маълумки, собиқ СССР да саноат географиясининг назарий ва методологик асосларини Ю.Г.Саушкин, Н.Т.Агафонов, А.Е.Пробст, А.Г.Хрушев, А.И.Чистобаев, Н.Н.Баранский, Н.Н.Колосовский ва бошқа олимлар томонидан ишлаб чиқилган. Бу ўринда ушбу олимлар томонидан олиб борилган саноат географиясининг тадқиқ этиш масалаларининг илмий-услубий аҳамияти қўшма корхоналарни ўрганишда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган.

Таъкидлаш керакки, саноат ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва ҳудудий ташкил этишнинг назарий масалалари Ўзбекистон ва хорижий давлатлар олимлари томонидан ҳам ўрганилган. Бу борада энг аввало, Европа мамлакатларида (Германия, Франция ва б.) яратилган штандорт ва геоиктисод ғоялари, МДҲ, давлатларида асос солинган ҳудудий ишлаб чиқариш мажмуалари ва энергия

ишлаб чиқариш циклари, республикамида шаклланган районларнинг комплекс ривожланишиш мувоффақиятни таъсирлайди.

Наманган вилояти иқтисодиётига чет инвестицияларини кириб келиши ва уларни интенсивлиги бир қанча омилларга боғлиқ бўлиб, улар вилоятда инвестиция маконини шаклланишига сабаб бўлган. Мазкур китобда инвестиция маконини вужудга келиши ва ривожланишини тасвиғловчи бир қанча иқтисодий ва социал географик тадқиқот усуллардан фойдаланилди. Бундай усуллар ўрганилаётган ҳудуд ва ундаги воқеа, ҳодисаларни ўзларининг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ўрганиш ва хуносалар олиш имконини беради. Аммо, таъкидлаб ўтиш жоизки, санаб ўтилган усуллар орасида ҳудудий таҳлил, географик таққослаш, тизимли ёндашув ва карталаштиришга ўхшаш анъанавий усуллар алоҳида ўрин тутади. Шунингдек, муайян бир воқеа ва ҳодиса, ёхуд ўрганилаётган объектнинг ўтмиши, замонавий ҳолати, ривожланиши ва келажак истиқболларини тадқиқ қилишда иқтисодий-географик ва минтақавий башоратлашнинг аҳамияти ниҳоятда каттадир.

Маълумки, ҳудудий таҳлил усули ўрганилаётган ҳодисанинг ҳудудлар бўйлаб ва бошқа ҳодисалар билан уйғунликда, ўзаро алоқадорликда ҳамда маълум бир вақтда ривожланиш қонуниятларини очиб беришда ёрдам беради. Ҳудудий таҳлил усулининг асосида ҳудудийлик ва мажмуалик тамойиллари ётади. Бу усул айниқса карталаштириш билан боғлиқдир. Чунончи, карта ўрганилаётган ҳудуднинг кичик бир модели ва бир вақтнинг ўзида тадқиқ этиш воситаси бўлиб, тармоқ ва тармоқлар мажмуасининг жойлашуви, уларнинг катта-кичиклиги, ишлаб чиқариш ҳажми ва пороналашуви каби хусусиятларини ифодалайди.

Мазкур тадқиқотда анкета сўров усулидан кенг фойдаланилган. Ушбу усул орқали аҳолининг яшаш шароити, турмуш тарзи ва унга турли хил хизмат кўрсатишнинг реал ҳолати, ижтимоий ва экологик мувоффақиятни таъсирлайди.

рон бир корхона ёки олий ўкув юртининг социал демографик хусусиятларини аниқлаш. меҳнат ресурслари таркибини таҳлил этишда кадрлар бўлимидаги картотекалар (маълумотномалар) ўрганилади.

Шу билан бирга тизим-таркиб усулининг ҳам ҳудудларда инвестиция маконини ўрганишда ўрни юқори. Масалан, чет эл инвестициялари иштироқидаги корхоналарнинг ҳудудий таркибини қўйидаги кўрсаткичлар асосида таҳлил этиш, ҳар бир ҳудуд учун алоҳида инвестиция сиёсатини ишлаб чиқиши ўзининг ижобий натижаларини бериши мумкин. Чунончи, ҳудуднинг иқтисодий ривожланиш даражаси таҳлили, ялпи ички маҳсулоти, жон бошига ишлаб чиқарилаётган саноат маҳсулотлари ҳажми, ўртача иш хақи миқдори, жон бошига сарфланаётган капитал, ҳудудда жойлашган турли мулкчилик шаклидаги корхоналар сони каби кўрсаткичларни аниқлашга ёрдам беради.

Айни вақтда ҳудуднинг экологик вазиятини ҳам ўрганиш катта мазмун касб этади. Чунки қурилаётган қўшма корхонанинг экологик сифими турлича бўлиши мумкин. Албаттa, инвестиция макони ва қўшма корхоналарни иқтисодий ва ижтимоий географик ўрганишда ҳудуднинг географик жойланиши, бошқа мамлакатлар билан қўшичилиги, коммуникация йўлларини пухта таҳлил қилиш зарур. Шунингдек, ҳудуддаги аҳоли бандлиги, ишсизлик муаммаоларини ҳал этиш, аҳоли турмуш даражасини яхшиланиши ҳам эътиборга олиниши лозим.

Шундай қилиб, юқоридаги тадқиқ этиш усуллари орқали географик жиҳатдан ўрганилаётган ҳудудга тизимли ёндашиш мумкин. Бу эса саноат соҳасидаги қўшма корхоналарда тегишли тадқиқотларни олиб бориш ва шу асосда муҳим қонуниятларни очиб беришда амалий аҳамиятга эга.

II-боб. НАМАНГАН ВИЛОЯТИДА ҚЎШМА КОРХОНАЛАРНИ ХУДУДИИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

2.1. Вилоятда қўшма корхоналарни жойлаштиришга таъсир этувчи омиллар

Бозор муносабатлари тизимида чет эл инвестициялари иштирокида қўшма корхоналарни худудий ташкил қилиш ва ривожлантириш жараёни қатор омилларга боғлик. Авваламбор, бунинг учун табиий заҳиралар, яъни минерал ҳом ашё манъбалари, ер-сув бойликлари, ҳайвонот ва ўсимликлар дунёси талаб қилинади. Шу билан бирга ижтимоий-иктисодий шарт-шароитларнинг аҳамияти ҳам катта. Чунончи, аҳоли ва меҳнат ресурслари транспорт ва бошқа инфраструктура тармоқлари қўшма корхоналарни жойлаштириш ва ривожлантиришга янада кучлироқ таъсир кўрсатади. Бу ва шунга ўхшашиб шарт-шароитлар мамлакатнинг турли минтақаларида бир хил эмас. Бинобарин, чет-эл инвестициялари ишгирикидаги қўшма корхоналарни географик тадқиқ этишда айнан шу жиҳатларга устувор аҳамият бермоқ зарур.

Мазкур ишда кўрилаётган Наманган вилояти нафақат Ўзбекистонда, балки бутун Марказий Осиё худудида такрорланмас табиий манзараларига эга эканлиги билан ажралиб туради.

Вилоят Фаргона водийсининг шимолий қисмида жойлашган бўлиб, чўзилган тўртбурчак шаклини эслатади; у фардан шарқقا 130 км, шимолдан жанубга эса 35 км.дан 80 км.гача чўзилган. Ҳудуди 7,9 минг кв. км., бу жиҳатдан у Ўзбекистоннинг Фаргона водийси вилоятлари ўртасида оддинги ўринда туради. Шимол ва шимоли-шарқдан Қирғизистон Республикасининг Жалолобод вилояти, шимоли-ғарбда ва ғарбда Тошкент вилояти ва Тожикистон Рес-

публикасининг Сўғд вилояти, жануби-шарқда Фарғона вилоятининг Кўқон гуруҳи районлари ҳамда Андижон вилояти билан чегараланади. Вилоят чегараларининг муҳим хусусиятларидан бири уларнинг аксарият текисликлари орқали ўтишидир. Ҳатто қўшни республикалар, яъни Қирғизистон ра Тожикистон Республикалари ўргасидаги чегаралар ҳам қулайдир. Уларни боғлаб турадиган транспорт йўллари шу сабабли иқтисодий жиҳатдан қадимдан яхши ўзлаштирилган ҳудудлар орқали ўтади. Умуман олганда, вилоятнинг иқтисодий-географик ва геосиёсий ўрни унинг иқтисодий-ижтимоий ривожланишига қулайлик яратади.

Табиий ресурслар Наманган вилоятида қўшма корхоналарни иқтисодий-ижтимоий ривожланиши учун ижобий баҳоланади. Вилоят ҳудудининг геологик тузилиши анча мураккаб бўлиб, унда турли даврларда пайдо бўлган хилма-хил қазилма бойликлардан иқтисодиётда фойдаланиб келинмоқда. Истиқболли йўналиштга эга бўлган нефт ҳавзалари адир ва адир орти ҳудударида -Тергачи, Чотқол ҳамда Мингбулоқ чўкмасида учрайди. Бу конларнинг нефти енгил, унда олтингутурт кам учрайди. Шунингдек, олтин, уран ва бошқа кўплаб қора, рангли ва нодир металлар, қурилиш материалларидан мармар, гранит, оҳактош, гил, гипс, тош, қум ҳам бор. Наманган вилояти айнан шу жиҳатлари билан ҳам қўшни Фарғона ва Андижон вилоятларидан фарқ қиласи.

Вилоят шифобахш иссиқ минерал сувларга бой. Хусусан, Чортоқ, Шаҳанд, Косонсой, Учқўргон сувлари ўзининг минералланиш даражаси бўйича алоҳида аҳамият касб этади.

Минтақа ҳудудини ташкил этган тоғ ва адирлар муҳим хўжалик аҳамиятига молиқдир. Бу ерда 20га яқин дарё ва мавсумий сойлар бор. Мавжуд сув ресурслари қадимдан сурорма дехқончиликни ривожлантириш ва аҳоли

жойлашувининг асоси бўлиб хизмат қилган. Бироқ, Наманган вилояти Ўзбекистоннинг бошқа ҳудудларига нисбатан сув билан таъминланганлик даражаси анча юқори бўлишига қарамай Фарғона водийсининг бошқа қисмларига қараганда дарё ва сойларининг камсувлиги билан ажралиб туради.

Минтақанинг шимол ва шимоли-шарқдаги тоғлар табиий намлик аккумлятори сифатида вилоят текислик қисмини оқар сув билан таъминлаб туради. Тоғларга ёғин текисликка нисбатан бир неча марта кўп тушади, улардаги қор ва музликлар йилнинг иссиқ мавсумларида эриб, пастки ҳудудларни сувга бўлган талабини қондиради. Айни вақтда, Наманган вилоятининг текислик қисмида жойлашган (Мингбулоқ, Норин) ҳудудлар сув билан яхшироқ таъминланган.

Норин, Қорадарё билан қўшилиб, Марказий Осиёдаги энг узун ва серсувлари жиҳатидани Амударёдан кейинда турувчи Сирдарёни ҳосил қиласди. Сирдарё сувининг 77 фоизини Норин ва 23 фоизини Қорадарё беради. Сирдарёдан Мингбулоқ тумани хўжаликларини сув билан таъминловчи Й.Охунбобоев номли канал, «Наманган» насос ва Поп тумани ҳудудидаги насос станциялари сув олади. Шунингдек, водийдаги жуда кўп ирригация иншоотлари - каналлар айнан Наманган вилояти ҳудудидан, аниқроғи Учқўргон яқинидан бошланади.

Наманган вилоятидаги Тян-Шань тоғ тизимиға кирувчи тоғлардан кўплаб дарё ва сойлар XX асрнинг 70 йилларидан бошлаб Наманган вилоятининг адир, адирорти текисликлари ва тоғ олди ҳудудларини интенсив ўзластиришга хизмат қилган. Бугунги кунда уларнинг аксарияти Сирдарёга деярли етиб бормайди ва тамомила суғоришга сарфланади.

Чодаксой, Резаксой, Фовасой, Косонсой, Наманганской, Подшоотасой, Чортоксой Наманган ҳудудидаги төр дарё ва сойлариdir. Бундан кўриниб турибдики, вилоятда қўшма корхоналарни ташкил этиш учун тегишили табиий-географик имкониятлар мавжуд. Шу жиҳатдан вилоят Тошкент ва Жиззах вилоятлари каби табиий ресурслар салоҳиятининг нисбатан катталиги билан ажралиб туради.

Вилоятда қўшма корхоналарни ташкил қилишнинг зарурлигини белгиловчи қуйидаги ижтимоий-иктисодий омилларни кўрсатиш мумкин:

- бозор инфраструктураси;
- аҳоли ва меҳнат ресурслари;
- транспорт инфраструктураси;
- экологик омил ва бошқалар.

Бозор инфраструктураси тизимини яратиш ва ривожлантириш Ўзбекистонда иқтисодий ислоҳотларнинг амалга оширишнинг устувор йўналишларидан ҳисобланади. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Наманган вилоятида республикада биринчилардан бўлиб 1998 йили 29 июлда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 319-сонли «1998-2000 йиллар даврида Наманган вилоятида бозор ислоҳотларини чуқурлаштириш ва ижтимоий-иктисодий ривожлантириши жадаллаштириш тўғрисидаги» қабул қилинган қарори минтақада бозор инфраструктурасини шакллантиришида муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Наманган вилоятида замонавий компьютер техникаси тизими билан жиҳозланган қимматбаҳо қоюзлар бозори савдосини ташкил этувчи брокерлик идораларни, республика миллий депозитарияси, кўчмас мулклар биржаси, товар хом ашё фонд биржалари, Инвестиция фондининг вилоят бўлинмаси, «Ўзбекинвест» экспорт-импорт миллий суфурта компаниясининг вилоят бўлинмаси, республика «Бизнес фонд»ининг вилоят бўлими, «Мадад суфурта

агентликлари», Савдо саноат Палатасининг ҳудудий бўлинмалари кабилар фаолият кўрсатишмоқда.

Бозор инфраструктурасининг муҳим бўғини сармоя бозоридир. Ўзбекистон Республикасида ислоҳотларнинг биринчи босқичидаёқ бозорнинг ишлашини таъминловчи тузилмалар, молия ва пул кредитининг тартибга солувчи янги тизим яратилди. Айниқса, бозор инфраструктурасида банк тизими алоҳида мавқега эга. Шу сабабдан вилоятда банк тизими тубдан ислоҳ қилинди ва янги банк тизими яратилди.

«Марказий банк тўғрисида» ги банк ва банклар борасидаги Ўзбекистон Республикаси Қонунларининг қабул қилиниши билан Миллий банк тизимининг даражали икки ҳуқуқий ва меъёрий мустаҳкамланиши амалда охирига етди. Ҳозирда Наманган вилоятида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкларнинг вилоят бош бошқармаси, шунингдек, 13 та тижорат акционерлик банклари, республика Пахта банки ва халк банкларининг вилоят бошқармаси, «Саноат қурилиш», «Миллий», «Уй-жой жамғарма», «Тадбиркор», «Савдогар», «Турон», «Замин», «Алоқа», «Асака» банкларининг вилоят бўлимлари ҳамда акционерлик тижорат «Наманган банки» фаолият кўрсатмоқда.

Вилоятда товар ва ҳом-ашё бозорида хизмат қилувчи инфраструктуранинг тури бўғинлари ҳам ривожланиб келмоқда. Бу ерда мулкчиликнинг тури шакларидағи корхоналар ташкил этилган. 2004 йил маълумотларига кўра, вилоятда 194 та хиссадорлик жамиятлари, 6677 та кичик ва хусусий корхоналар, 6770 та деҳқон фермер хўжаликлари, 75 та қўшма корхона ҳамда 3000 мингдан ортиқ бошқа корхоналар фаолият кўрсатмоқда.¹ Хўжалик юритувчи субъектларни 40,5 фоизи хусусий корхоналар,

¹ Наманган вилояти иктисолидёт ёғ статистика бони бошқармаси маълумотлари

19,9 фоизи фермер хўжаликлари, 3,5 фоизи ҳиссадорлик жамиятлари ва 23,6 фоизи бошқа мулк шаклидаги корхоналарга тегишилдири.

Маълумки, республика аҳолисининг турмуш фаровонлигини ошириш, унинг яхши яшаши учун, зарур барча имкониятларни яратиш давлат ижтимоий сиёсатининг бош йуналишларидан бири сифатида белгилаб олишган. Шу ўринда Узбекистон Республикаси Президентининг «Аҳолини табиий газ ва тоза ичимлик суви билан таъминлашни янада яхшилаш ҳақида»ги фармони асосида вилоятда амалга оширилган ишларни таъкидлаш лозим. 1990 йилларгача бўлган даврда вилоят буйича жами 1480 км газ тармоқлари тортилган бўлса, мустақиллик йилларида қўшимча 2500 кмдан ортиқ узунилди газ шоҳобчалари фойдаланишга топширилди.

Собиқ Иттифоқ даврида ҳаммаси бўлиб 1423,7 км сув узатиш тармоқлари ётқизилган бўлса, 1991-2000 йилларда 1841,1 км. сув тармоқлари ўtkазилди. Бу борада Учқўргон-Наманган сув узатиш иншоотининг қурилиши катта аҳамиятга эга бўлди. Ушбу сув узатиш иншоотининг сув тиндириш сифими 125 минг м. куб., узунилиги эса 37 км.ни ташкил этади. Унинг ишга туширилиши натижасида Уйчи, Чорток, Наманган, Тўракўргон туманлари ва Наманган шаҳри аҳолиси тоза ичимлик суви билан таъминланди.

Савдо-саноат палаталари ва тадбиркорлик уюшмалари кичик, ўрта ва хусусий тадбиркорликни қўллаб қувватлаш, бозор инфраструктураси яхлит тизими ҳукуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлаш мақсадида ташкил этилган бўлиб, ҳозирда вилоятнинг шаҳар ва туманларида фаолият кўрсатиб келмоқда. Буларнинг барчасини фаолияти бозор инфраструктурасининг шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган.

Шуни таъкидлаш жоизки, кейинги 10 йилда вилоятдаги аҳоли сонининг ўсиши республика кўрсаткичларига нисбатан юқорироқ хусусиятга эга. 2004 йил маълумотларига кўра, Наманган вилоятида 2079,0 минг киши яшайди (5-жадвал). Унинг 62,6 фоизи қишлоқларга тўғри келади. Вилоят майдони республика ҳудудини 2,0 фоизини ташкил қиласган ҳолда бу ерда мамлакат аҳолисининг 7,6 фоизи истиқомат қиласди. Бинобарин, вилоятда аҳоли зичлиги юқори бўлиб, у ҳар бир кв. км.га 279 кишини ташкил этади.

Наманган вилояти ва умуман Фарғона иқтисодий райони бутун Ўзбекистон Республикасининг демографик ривожланишида қатор хусусиятлари билан ажralиб туради. Энг авввало бу ерда аҳоли сонининг ўсиш суръати бирмунча юқори. 5-жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, 1991 йили вилоят аҳолиси 1557,8 минг кишини ташкил этган бўлса, 2002 йилда у 1986,4 минг, 2004 йилда эса 2079,0 кишига кишига етди ёки 13 йил давомида 133,4 фоизга ўсди (республиқда бу кўрсаткич 124,0 фоизга тенг). Чунончи, вилоятда туғилишнинг умумий коэффициенти 2004 йилда 19,1 промиллега тенг бўлған бўлса, ушбу кўрсаткич Фарғона вилоятида 20,9 ва Андижон вилоятида 19,8 промиллени ташкил қиласди (республикада 20,5 промилле). Геодемографик жараёнларнинг республикадаги вазияти шундан далолат берадики, туғилиш баъзи минтақаларда аста-секин пасайиб бормоқда. У Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида юқори. Наманган, Жizzах ва Бухоро вилоятлари эса бу борада ўртача мавқега эга. Айни вақтда туғилиш коэффициенти Тошкент, Фарғона ва Навоий вилоятларида ҳамда Тошкент шаҳрида анча паст.

Намайган нилояти ахоли сонининг тадрижий ўзгарини.

Инлар (минг киши)

№	Шахар ва туманинлар	Инлар (минг киши)				1991-2004 йилларда уси %
		1991	1994	1998	2000	
1	Наманган	319,2	348,4	376,8	387,9	306,4
2	Коғонсой	32,3	35,5	39,1	40,8	43,0
3	Учкурген	24,4	26,6	28,5	29,4	30,1
4	Чиртоқ	37,3	40,8	44,5	46,1	47,3
5	Чуст	48,7	53,6	58,5	60,7	62,3
6	Хакулибод	21,0	23,2	25,2	25,7	26,2
Туманинлар					27,6	131,4
1	Коғонсой	71,7	79,8	89,0	92,6	96,8
2	Нингбулак	68,0	74,2	81,2	84,0	85,6
3	Наманган	119,2	131,9	146,9	152,6	157,6
4	Норин	72,1	78,1	85,4	88,4	90,7
5	Пой	122,1	132,0	143,9	148,9	153,3
6	Түркакүрен	122,9	134,8	147,1	152,6	157,4
7	Үйни	128,7	140,1	154,0	159,2	164,1
8	Чиркурген	76,6	83,2	91,1	94,1	96,8
9	Чиртоқ	71,7	79,9	89,2	92,3	94,8
10	Чуст	100,4	109,5	121,5	126,5	130,4
11	Янгиқўрен	121,8	127,8	142,0	148,1	152,9
	Вилоят бўйин	1557,8	1699,4	1863,9	1930,2	1986,4

Демографик вазиятнинг яна бир омили ўлим кўрсаткичидир. Наманган вилоятида ўлим жараёнлари ўзига хос хусусиятларга эга. Шуни таъкидлаш лозимки, ўлманинг умумий сони ва унинг даражалари йиллар давомида гоҳ ўсиб, гоҳ камайиб борган. Масалан, 1970 йилда жами ўлганлар сони 4795 кишидан (5,6 промилле) 2004 йилга келиб 8716 (4,2 промилле) га етди.

Аҳолининг табиий кўпайиш коэффициенти 2004 йил, республикада 15,5 % ни ташкил этгани ҳолда ушбу кўрсаткич Наманган вилоятида 14,9 % га тенг бўлган ва бир йиллик аҳоли кўпайиши 30,3 минг кишига етган (6-жадвал). Бу эса вилоятда табиий кўпайиш республика ўртача кўрсаткичларидан бирмунча паст эканлигини кўрсатади. Аҳолининг ўсиш суръати айниқса Косонсой, Чуст, Наманган, Янгиқўргон туманларида юқори. Ушбу туманларда туғилиш даражаси ҳам бир мунча юқори.

Маълумотларга кўра, вилоят демографик сифими билан қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил этиш ва унда банд ишчи ходимлар орасида жуда катта тафовутлар мавжуд. Жумладан, қўшма корхоналар сони бўйича Косонсой (11та), Тўракўргон (5та), Чуст (3та), Янгиқўргон (3та) ва Поп тумани (4та) ажralиб туради. Наманган шаҳрида 39 та хорижий инвестиция иштирокида қўшма корхоналар қайд қилинган. Олиб борилган демографик таҳлиллар шуни кўрсатадики, вилоят аҳолисининг ўсиши ва жойланishi қўшма корхоналарни ташкил қилишда муҳим омил бўлиб хизмат қиласи.

Чунончи, аҳолини умумий миқдор кўрсаткичи энг аввало истеъмол омили сифатида намоён бўлса, шунингдек, унинг меҳнатга лаёқатли қисми ишчи кучи мазмунида эътироф этилади. Шу жиҳатдан Наманган вилояти туманларидаги қўшма корхоналар ва уларда банд

Намайған нафояты ахолисининг 2004 йилдеги ийрим күрсакчылори

Шаҳар ва тумандар	Хуядан минг. кв. км.	Аҳолиси 1.01.2004.	Тұнелиш	Ұлғанлар	Көлғанлар	Ұстас	Зиңдити, кв.км.кмш м.
Шахарлар							
Павлодар	0,076	410,2	7334	1799	181	1318	4,6
Аксай	0,02	44,3	415	163	16	74	0,2
Көсөнсой	0,02	31,3	470	185	84	106	0,3
Укүрген	0,02	48,9	675	153	71	132	0,5
Чорток	0,02	64,6	935	225	62	178	0,6
Чуст	0,02	27,6	386	134	40	101	0,2
Халылоба	0,02						1320
Тұманлар							
Көсөнсой	0,54	145,6	2929	384	78	176	0,3
Минибад	0,74	90,9	1680	332	114	218	1,2
Наманған	0,26	166,3	3378	706	360	440	2,6
Норин	0,19	121,8	2205	578	172	266	1,5
Піліп	2,91	160,6	3135	661	425	484	2,4
Тұрақшылық	0,24	163,4	3169	679	187	255	2,4
Үйін	0,31	172,3	3311	792	210	336	2,4
Укүрген	0,28	131,7	2208	636	200	256	1,5
Чорток	0,39	148,3	2719	540	143	297	2,1
Чуст	0,92	201,9	3740	790	303	367	3
Лигиүрөн	0,52	161,6	3085	619	197	124	2,9
Вилойт бүйінша	7,9	2076,8	39093	8716	2630	4557	28,4
							262,0

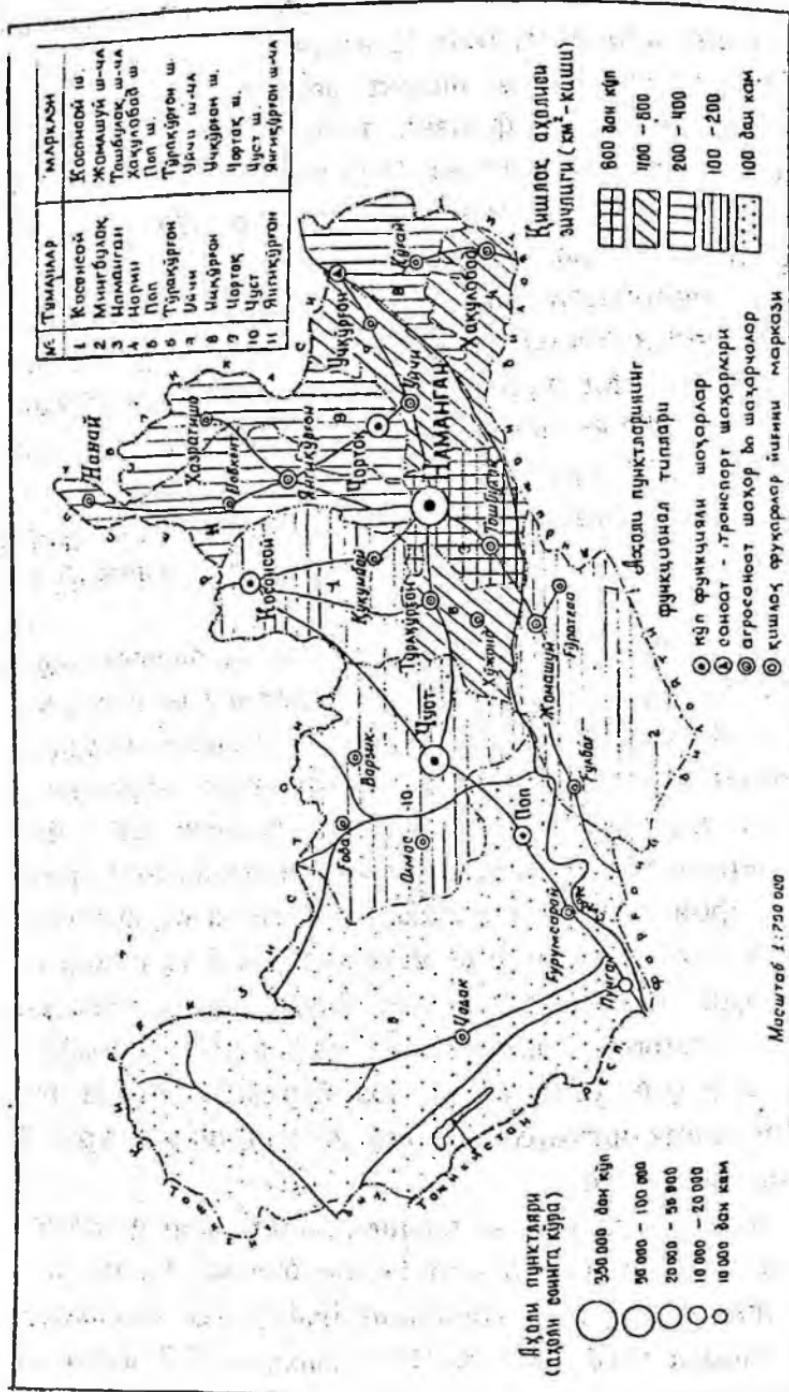
Жалпы Намайған вилойты статистика болықтарының мағлumatлары ассоцида хисоблаб чыкылғат.

бўлган ишчилар сонини таққослаганда катта фарқлар мавжудлигини кўриш мумкин (1-илова).

Кўшма корхоналарда вилоят меҳнат ресурсларининг бандлик даражаси 0,6 фоизни ташкил этади. Косонсой тумани қўшма корхоналарида, 1033 киши, Тўракўргон 683, Поп туманида 649, Наманган туманида 170 киши ва Янгиқўргон туманида 456 киши банд. Ҳар бир қўшма корхонага, юқоридагиларга мос ҳолда, 77,4 киши тўғри келади. Барча вилоятларда бўлганидек, Наманган вилояти аҳолиси ҳам нотекис жойлашган. Чунончи, зичлик кўрсаткичи шаҳар аҳоли манзилгоҳларида қишлоқ жойларга нисбатан юқори. Туманлар таркибида Наманган, Тўракўргон, Уйчи ва Норин туманларида аҳоли зичлигининг юқорилиги ва, аксинча, Поп ва Мингбулоқда унинг бирмунча пастлиги кузатилади (1-карта схема).

Кўшма корхоналарни ташкил этиш ва ривожланиши энг аввало ҳудуднинг урбанизация даражаси ва шаҳарлар тўрида ўз ифодасини топади. Айнан шу томондан ёндашганда Наманган вилоятининг урбанизация кўрсаткичи республика даражасига деярли мос тушади; 2004 йил маълумотларига кўра, Наманган вилояти шаҳар жойларида унинг 37,4 фоиз аҳолиси яшаса, мамлакатда бу кўрсткич ўртacha 37,8 фоизга teng. Вилоядта ҳозирда 8 та шаҳар ва 11 та шаҳар типидаги посёлка ёки шаҳарча мавжуд. Наманган вилояти шаҳарлари таркибида 1990-2004 йилларда жиiddий ўзгаришлар юз бермаган. Айнан шу даврда энг кичик шаҳарлар 1 тага, 20-50 минглик гурӯҳ, 4 тадан 6 тага кўпайган.

Чуст шахри эса ўртacha катталиқдаги шаҳар мақомига эга бўлган. 2004 йил маълумотларига биноан, Ҷиҷик шаҳарларда жами шаҳар аҳолисининг 10,3 фоизи, «ярим ўрта» шаҳарларда 28,6 фоизи, Чуст шахрида 8,3 фоиз ва

Наманган шаҳрида эса 52,8 фоизи яшайди (7-жадвал).

7-жадвал
Наманган вилояти шаҳар жойларининг таркибий тузилиши (2004й)

Турли босқичдаги шаҳарларнинг аҳоли сонига кўра гурухланиши	Шаҳарлар сони		Аҳоли сони	
	Сони	фоизда	Минг киши	фоизда
5 минггача	4	22,3	8,5	1,1
5,1-10,0 минггача	2	11,1	12,3	1,6
10,1-20,0 минггача	4	22,3	58,8	7,6
20,1-50,0 минггача	6	33,3	222,7	28,6
50,1-100,0 минггача	1	5,5	64,6	8,3
100,1-250 минггача	-	-	-	-
250 мингдан ортиқ	1	5,5	410,6	52,8
Жами шаҳар ва шаҳарчалар	18	100,0	777,5	100,0

Жадвал Наманган вилояти статистика бошқармаси маълумотлари асосида тузилди.

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдик, бу ерда асосан кичик ва ўртacha катталиқдаги шаҳарлар шаклланган.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, аҳоли сони Чортоқ ва Чуст ва Косонсой шаҳарларида юқори суръатлар билан ўсиб бормоқда. Шу ўринда, Наманган шаҳри аҳолиси сонинг ниҳоятда тез кўпайиб боришини айтиш жоиз (ушбу ҳолатни проф. А.Солиев «Наманган тезлиги» ёки «Наманган сири» деб баҳолаган). Бинобарин, сўнги йилларда Наманган бу борада Андижон ва ҳатто мамлакатимизнинг «иккинчи шаҳри». Самарқанддан ҳам ўзиб кетди; ўсиш суръати 1991-2004 йилларда 133,4 фоизни ташкил қилди (шу даврда республика аҳолиси 130,1 фоизга кўпайди). Вилоят шаҳар аҳолисининг ўсиши энг аввало бу ердаги туғилиш ва табиий кўпайишнинг юқорилигига боғлиқ. Масалан, 410,6 минг аҳолига эта бўлган Наманган шаҳрида 2004 йилда туғилиш 18,4 промилле, ўлим 4,4 ва табиий кўпайиш 14,0 промиллека тенг бўлган. Бу эса йирик шаҳарлар учун анча юқори кўрсаткич ҳисобланади.

Наманган вилояти шаҳар манзилгоҳлари орасида шаҳарчалар кўпчиликни ташкил этади. Жумладан, Поп туманида улар 5 та: Олтинкон, Навбаҳор, Чоркесар, Уйғурсой, Халқобод. Шунингдек, Уйчи ва Тўракўрғон туманларида ҳам иккитадан шаҳарча мавжуд. Вилоят шаҳар жойларидан Жомашуй, Уйчи, Янгиқўрғон, Тошбулоқ кабилар туман маркази вазифасини бажарадилар. Ушбу ҳолат айнан шу ҳудудларда қўшма корхоналар ташкил қилиш учун қулай инвестиция маконининг мавжудлигидан далолат беради.

Қўшма корхоналарнинг ҳудудий ташкил этиш ва ривожланишида меҳнат ресурслари омили ҳам катта аҳамиятга эга. 2004 йил маълумотларига кўра, вилоятда 1005,8 минг меҳнат ресурси ёки аҳолининг 48,4 фоизи меҳнатга яроқли ҳисобланади. Меҳнат ресурсларининг 66,9 фоизи, яъни 673,2 минг киши ижтимоий ишлаб чиқаришда банд. Расман қайд этилган ишсизлар сони 9,4 минг кишини ташкил этгани ҳолда ишсизлик даражаси 0,9 фоизга тенг (бу республика даражасига тенг).

Меҳнат ресурсларининг салмоғи айниқса Наманган шаҳри ҳамда Чуст, Тўракўрғон, Поп, Уйчи ва Наманган туманларида юқорилиги билан ажralиб туради (8-жадвал). Қўшма корхоналарни жойланиши ва ривожланишига таъсир этувчи омиллардан яна бири транспорт инфраструктурасидир. Транспорт инфраструктурасининг ривожланишида темир, автомобил ва ҳаво йўллари транспорти муҳим аҳамиятга эга. Наманган вилоятида темир йўлларининг умумий узунлиги 138 км; шунингдек, асосий темир йўл билан саноат корхоналарини боғловчи темир йўллар ҳам мавжуд. Вилоят ҳудудида Ровустон, Оқтош, Чуст, Поп, Учқўрғон, Чорток ва Ҳаққулободда йирик юқ ортиш ва тушириш станциялари мавжуд. Айнан ана шу жойларда ҳам қўшма корхоналар куриш мүмкин.

Наманган вилояти аҳолиси ва меҳнат ресурслари

№	Шаҳар ва туманлар	1999	2000	2002	2004
1.	Наманган шаҳри.	382,5 189,3 49,4	387,9 190,0 48,9	396,4 192,8 48,6	410,2 200,9 49,0
2.	Косонсой	132,5 61,3 46,2	133,6 63,6 47,6	139,8 67,4 48,2	145,6 70,4 48,4
3.	Мингбулук	83,3 36,6 43,9	84,5 36,1 42,7	86,6 41,2 47,5	90,9 43,4 47,8
4.	Наманган	148,0 67,2 45,4	152,6 69,1 45,2	157,6 76,8 48,7	166,3 81,1 48,8
5.	Норин	112,3 55,6 49,5	114,1 58,7 51,4	116,9 61,5 52,6	121,8 62,2 51,0
6.	Поп	146,1 69,2 47,3	148,9 70,3 47,2	153,3 73,2 47,7	160,6 77,0 48,0
7.	Тўракўргон	149,5 64,5 43,1	152,6 70,1 45,9	157,4 73,6 46,7	165,4 77,9 47,1
8.	Уйчи	156,3 76,6 49,0	159,2 78,2 49,1	164,1 83,8 51,0	172,3 87,7 50,9
9.	Учқўргон	121,6 55,5 45,6	123,6 57,7 46,6	126,9 59,7 47,0	131,7 62,1 47,2
10.	Чорток	136,0 58,4 42,6	138,4 59,6 43,0	142,1 64,4 45,3	148,5 68,3 46,0
11.	Чуст	183,5 82,8 45,1	187,2 87,4 46,6	192,7 89,7 46,5	201,9 94,8 47,0
12.	Янгиқўргон	144,8 71,9 49,6	148,1 72,9 49,2	152,9 75,6 49,4	161,6 79,8 49,4
	Вилоят бўйича	1896,4 889,9 46,8	1930,7 913,7 47,3	1986,4 982,3 48,4	2076,8 1005,8 48,4

Изоҳ: Каср сурʼатига аҳоли сони, маҳражига - меҳнат ресурслари сони, ўнг томонига меҳнатли ресурсларининг аҳоли умумий сонига нисбатланган саломоги (%).

Жадвал Наманган вилояти статистика бошқармаси маълумотлари асосида тузилди.

Юк ташиш ҳажмида автомобил транспортининг ҳиссаси юқори. Жумладан, Андижон вилоятида жами ташилган халқ хўжалиги юкларининг 91,3 фоизи Фаргона вилоятида 85,7 фоизи автомобил транспортига тўғри келса Наманган вилоятида бу кўрсаткич 86,7 фоизга тент (2001 й.).

Шаҳарлар ва транспорт тизимининг биргалиқда жойлашуви миңтақа инвестицион маконнининг асосий таянчи бўлиб хизмат қиласи. Чунончи, Чуст, Тўракўргон, Поп, Наманган, Учкўргон, Ҳаққулобод шаҳарлари Наманган саноат тутуни ва агломерациясини ҳосил қиласи.

Хорижий инвестициялар иштирокидаги қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил қилишда Ангрен-Поп автомобил йўлиниң кенгайтирилиши, халқаро ТРАСЕКА лойиҳасини амалга оширилиши катта аҳамиятга эга. Бунинг натижасида водийнинг транспорт географик мавқеи тубдан ўзгарди ва қадимгидек шарқ томонга ҳам йўл «очилади». Бу эса қўшма корхоналарнинг янада турланиши, ташқи иқтисодий алоқаларининг ривожланиши ва иқтисодий интеграция жараёнларини фаоллашишига имконият яратади.

Шу билан бирга вилоятдаги қўшма корхоналарни малакали ишчи кадрлар билан таъминлашда касб-ҳунар коллежлари ва олий ўқув юртларининг ҳам ўзига хос ўрни мавжуд. Ҳозирда вилоятда 64 та коллежлар бўлиб уларда 58,5 минг ўқувчи бор. Мазкур касб-ҳунар колледжлари иқтисодиётнинг саноат, қишлоқ хўжалиги, транспорт, алоқа ва хизмат кўрсатиш соҳаларида ташкил этилган бўлиб, қўшма корхоналарни малакали кадрлар билан таъминлашни асоси бўлиб хизмат қиласи. Айни вақтда вилоятда учта олий ўқув юртлари бўлиб, улардаги талабаларнинг умумий сони 10 мингдан ортиқ кишини ташкил этади. Бу эса қўшма корхоналарни малакали мутахасислар билан таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Демак, Наманган вилоятининг табиий шароити ва қазилма бойлик ресурсларининг қўшма корхоналарни жойлаштириш нуқтаи назаридан «қониқарли», аҳоли ва меҳнат ресурлари билан таъминланганлигини «юқори», транспорт инфраструктурасини «ўрта» ва иқтисодий географик ўрнини «яхши», даражада баҳолаш мумкин. Бу кўрсаткичлар минтақа (вилоят) инвестиция маконининг умумий ҳолатини белгилайди.

2.2. Наманган вилояти саноатида ташкил этилган қўшма корхоналарниң фаолияти

Бозор иқтисодиётига ўғишини жадаллаштиришда мамлакат мустақиллигини таъминлаш, миллий иқтисодиётнинг барча тармоқларини ривожлантириш, саноатда ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш устувор вазифалардан биридир. Наманган вилоятининг республика саноат ишлаб чиқаришидаги улуши 3,5 фоизга teng (2004й). Бу жиҳатдан у мамлакатда ўртача кўрсаткичга эга. Вилоядда 100 дан ортиқ саноат корхоналари мавжуд бўлиб жами саноат маҳсулотининг 89,8 фоизи йирик ва ўрта корхоналарга, 5,2 кичик корхоналарга, 4,0 уй хўжалигига, бошқаларга эса 1,0 фоизи тўғри келади. Тармоқлар бўйича енгил саноат улиши 58,3 фоиз, озиқ-овқат саноати 18,9 фоиз, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш 6,6 фоиз, машинасозлик ва метални қайта ишлаш 3,0 фоиз, кимё ва нефтни қайта ишлаш 1,6, ёғочни қайта ишлаш 1,3 фоизни ташкил этади. Чунончи, бундай кўрсаткичга эга бўлишда қўшма корхоналарда ишлаб чиқилаётган ёки яратилган маҳсулотларниң ҳам ўрни мавжуд.

Минтақада 60 турдан ортиқ саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарилиб, уларниг ишлаб чиқариши ҳажми шаҳар ва туманлар бўйича ҳудудий фарқларгага эга. Чунончи,

Наманган шаҳри, Поп, Учқўргон, Ўичи, Наманган туманлари ўзларининг саноат моллари ишлаб чиқаришига кўра алоҳида салоҳиятга эга. Мазкур худудий тузилмалар вилоятда ишлаб чиқарилган саноат маҳсулотининг 76,3 фоизини беради, шу жумладан Наманган шаҳри 41,8 фоиз, Поп тумани 15,1 фоиз, Учқўргон тумани 9,1 фоиз, Ўичи тумани 5,1 фоиз, Наманган тумани 5,2 фоиз ҳиссага эга. Шунингдек, Мингбулоқ, Тўракўргон, Чорток, Чуст, туманларининг саноат ишлаб чиқаришдаги улуши вилоятнинг республика саноатидаги салмоғига деярли тенг.

Бозор муносабатлари тизимида чет эл инвестициялари иқтисодий ривожланишни таъминловчи асосий омилдир. Иқтисодиётга чет эл инвестицияларини жалб қилишнинг хорижий давлатлар тажрибалари шундан далолат берадики, ҳозирги кунда ижтимоий-иктисодий тараққиёт мўжизасини яратадиган Жанубий Корея, Сингапур, Тайвань, Хитой каби давлатлар ҳам дастлабки ўтиш даврида айнан ана шу воситалардан унумли фойдаланган.

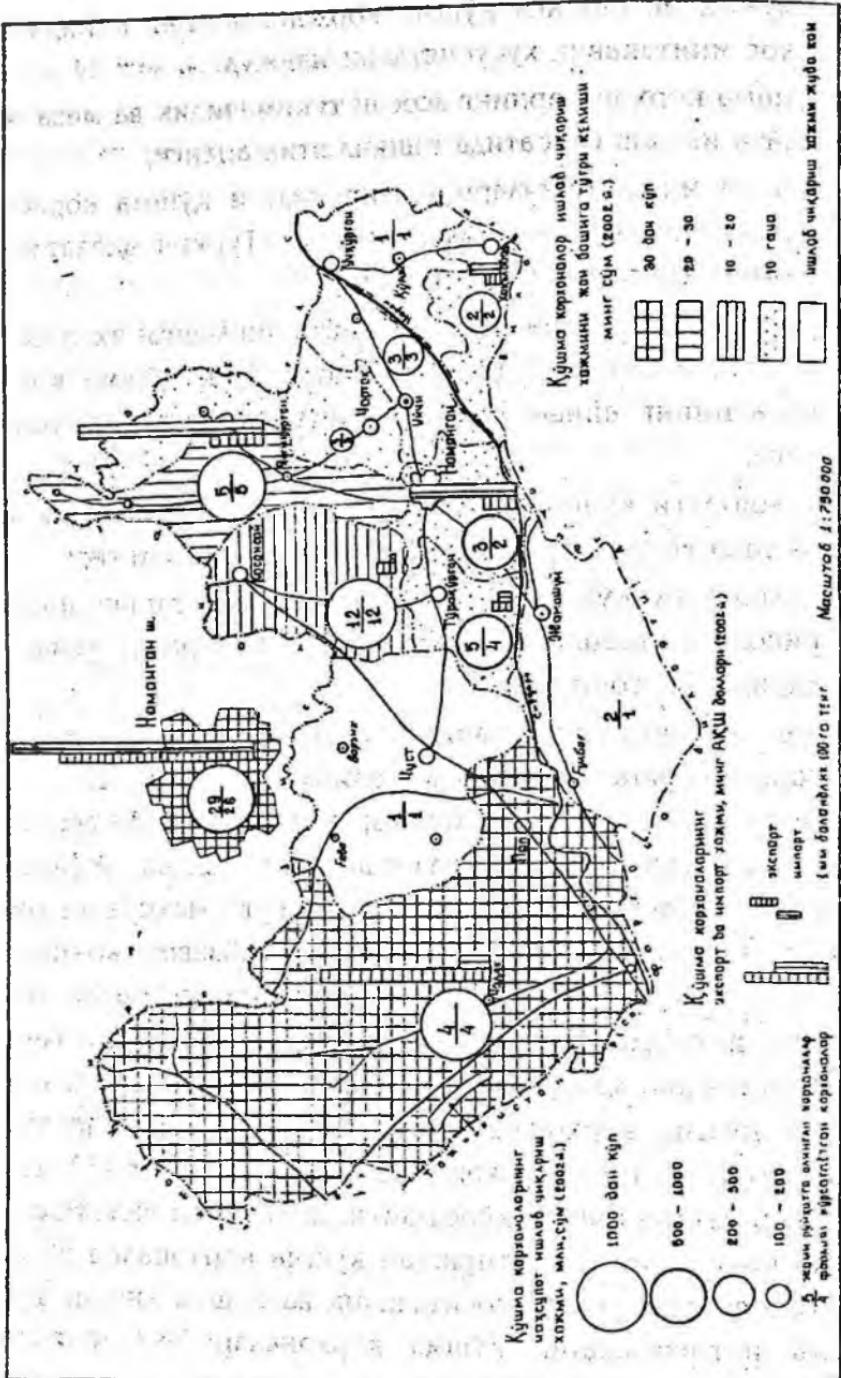
Таъкидаш жоизки, инвестиция ҳар икки томон учун манфаат келтирувчи муҳим сармоя манбаидир. Чунки, сармоядорлар учун уларнинг тасарруфидағи капитални кўпайишига ёрдам берса, капитал киритилган мамлакат учун эса унинг ҳар томонлами ривожланишига кўмаклашади.

Ўзбекистон Республикасининг барча ҳудудларида ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятини ривожлантириш ва улар ишлаб чиқараётган маҳсулотлар рақобатбардошлиқ даражасини жаҳон талабларига етказиш учун қатор тадбирлар амалга оширилмоқда. Бу борада Наманган вилоятида ҳам сезиларли ишлар амалга оширилмоқда. Ҳозирги кунда республикадаги 2412 та қўшма корхонадан 75 таси Наманган вилоятида барпо қилинган бўлиб, улар турли мамлакатлар ҳамкорлигида ташкил этилган (2-илова).

Умуман вилоятдаги қўшма корхоналарнинг қўйидаги ўзига хос минтақавий хусусиятлари мавжуд:

- қўшма корхоналарнинг асосан тўқимачилик ва мевани қайта ишлаш саноатида ташкил этилганлиги;
- чет эл инвестициялари иштирокидаги қўшма корхоналарнинг аксариятини Россия ва Туркия давлатларининг ҳиссасига тўғри келиши;
- республикада ягона жунни қайта ишлашга ихтисослашган «Косонсой-Текмен» Ўзбек-Турк қўшма корхонасининг айнан Наманган вилоятида жойлашганлиги;
- вилоятдаги қўшма корхоналарнинг 48,0 фоизи, яъни 39 таси Наманган шаҳрида мужассамлашганлиги;
- вилоятдаги қўшма корхоналар ҳудудий таркибининг ривожланмаганлиги (Мингбулоқ, Учқўрғон туманларида ҚҚ сони жуда оз);
- чет эл инвестицияларини иқтисодиётнинг устувор тармоқларига деярли жалб қилинмаганлиги ва ҳ.к.

Вилоятдаги қўшма корхоналар моҳиятига кўра асосан паҳта толасидан калава, пилладан ипак калава, жундан тўқилган газламалар ва одеяллар, сут маҳсулотлари, салқин ичимликлар, табиий мева ва сабзавот концентратлари, қадоқланган чой, вино маҳсулотлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган бўлса, шу билан биргалиқда савдо-воситачилик, ҳамда алоқа ва коммуникацияга ихтисослашган қўшма корхоналар ҳам мавжуд бўлиб улар туманлар бўйича турича жойлашган (2-карта схема). Мальумотлар таҳлили шуни кўрсатдики, 2004 йилда вилоятдаги ишлаб чиқаришга йуналтирилган қўшма корхоналар 55 та ёки 73,3 фоизни, савдо-воситачилик ва бошқа хизмат турларига ихтисослашган қўшма корхоналар 26,7 фоизни ташкил этган, яъни уларнинг 20 таси турли хизматларга

ихтисослашган. Фаолият йўналишлари бўйича эса асосан халқ истемол моллари ишлаб чиқарувчи ҳамда мева - сабзавот, савдо ва алоқага ихтисослашган қўшма корхоналар салмоғининг юқорилигиги кўриш мумкин. Кейинги йилларда вилоят қўшма корхонларининг ихтисослашув даражасида сезиларли таркибий ўзгаришлар юз берди (9-жадвал).

Чунончи айрим йирик қўшма корхоналарда янги ишлаб чиқариш технологияларининг жорий қилиниши уларнинг ихтисослашиш даражасига ўз таъсирини кўрсатди:

- «Аснамтекстил» ўзбек-турк қўшма корхонасида қиймати 40400 минг дойч маркасига тенг бўлган ип-калава ишлаб чиқариш бўйича Германия технологияси дасгоҳлари ўрнатилди;

9-жадвал

Наманган вилоятидаги қўшма корхоналарининг ихтисослапниш даражаси (1998-2004)

Nº		1998	2000	2002	2004	Усил суръати; %
1.	Қўшма корхоналар сони	74	77	80	75	101,3
2.	Фаолият кўрсатаётган қўшма корхоналар сони	47	45	71	58	123,4
	- Ишлаб чиқаришга йуналтирилганлари	24	34	51	50	208,3
	- Савдо-воситачилик ва бошқа хизмат турлари	23	11	20	8	34,7
3.	Фаолият тури бўйича:					
	- жун қайта ишловчи;	1	1	1	1	100,0
	- пахта толасини қҒи;	2	2	4	12	6 м
	- мева ва сабзавотни қҒи;	4	9	9	6	150,0
	- халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш;	17	22	37	39	2,2 м
	- алоқа коммуникация;	3	6	4	3	100,0
	- савдо сотик;	13	4	12	9	69,2
	- бошқа фаолият турлари;	7	1	4	5	71,4
4.	Яратилган иш жойлари сони	2235	5461	5760	5807	259,8

Жадвал Ташки ихтисодий алоқалар агентлиги Наманган вилояти ҳудудий бошқармаси маълумотлари асосида тузилган.

- «Силк роад» ўзбек-япон қўшма кохонасида пилла чиқиндиларидан ғазна илак ишлаб чиқариш бўйича қиймати 70000 минг АҚШ долларига тенг бўлган Япония технологияси жорий қилинди;
- «Косонсой-Текмен» ўзбек-турк қўшма корхонасида қиймати 93000 минг АҚШ долларига тенг бўлган жунни қайта ишлаб, жун газлама ва жун буюмлари ишлаб чиқарадиган технологиялар ташкил қилинди;
- «Папфен» ўзбек-турк қўшма корхонасида қиймати 30800 минг АҚШ долларига тенг бўлган тароқланган ил калава ишлаб чиқариш лойиҳаси ишга туширилди;
- «Наманган ичимлиги» мастьулияти чекланган ўзбек-америка қўшма корхонасида АҚШнинг «Кока Кола» компанияси технологияси асосида яхна ичимликлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди;
- «Нестле-Ўзбекистон» Ўзбекистон-Швейцария сут маҳсулотларини қайта ишловчи қўшима корхонаси ишга туширилди;
- «Янис ЖВ» ўзбек-испан қўшма корхонасида қиймати 4900 минг АҚШ долларига тенг бўлган шампан виноси ишлаб чиқариш технологияси жорий қилинди ва ҳ.к. (10-жадвал).

Таъкидлаш жоизки, вилоятдаги хорижий инвестициялар иштирокидаги қўшма корхоналарни жойлаштиришда ҳудуднинг табиий ресурслари ва иқтисодий географик ўрни, аҳолининг ҳаёт тарзи, унинг малакаси, менталитети ҳисобга олиниши муҳимдир. Шу хусусиятдан келиб чиқиб вилоятдаги саноат мажмуалари бирин-кетин технологик қайта жихозлантирилмоқда. Натижада, кейинги йилларда енгил саноат ва озиқ-овқат корхоналарида маҳсулот экспорт қилиш олдинги йилларга нисбатан бир-нечада марта ўсади. Келгусида иқтисодий инфратузилмалар самарорлигини оширишнинг устувор йўналишлари сифа-

Наманган тилинги саноатидаги ташкил этилган йиринк ва ўрия кўчма корхоналариниң

Хўгудий таркиби

№	Хамкорнидаги давлатлар	Кўчма корхона номи	Жойлашган ўрни	Ташкил тартибни	Итифосослашуми
1	Чўй олий тон-Шемесдария	«Нестан-Сўнг’иртон»	Наманган ш.	2000	Сўнг’иртонга ишлабкорларни кўчиш шахаси
2	Ўзбекистон-Туркменистан	«Ашнивириссталь»	Наманган ш.	1993	Палантин кўчиш шахаси
3	Ўзбекистон-Япония	«Сим-Рида»	Наманган ш.	1996	Палантин кўчиш шахаси
4	Ўзбекистон-Англия	«Нан-Енди»	Наманган ш.	1996	Консул шахаб чиқарориши
5	Ўзбекистон-Англия	«Карта Кит’ляд»	Наманган ш.	1996	Санкетини ишлабкорларни шахаб чиқарориши
6	Ўзбекистон-Кипр	«Сўнг’иртон-Кипр»	Наманган ш.	2003	Лига тадомиша ишлаб чиқарориши
7	Ўзбекистон-Нигерія	«Муслим-Тел’ен»	Наманган ш.	2004	Помилор мактубдори ишлаб чиқарориши
8	Ўзбекистон-Украина	«Киришидор»	Наманган ш.	1993	Пахта тончилик шахаб чиқарориши
9	Ўзбекистон-Турция	«АНС-ИФ-ЭЙТ»	Туркменистан	1994	Тикчунлик мактубдорлари
10	Ўзбекистон-Грузия	«Шоронавис»	Туркменистан	1997	Менба саройи тадаррни кўчиш шахаси
11	Ўзбекистон-Грузия	«ФИКС»	Туркменистан	2001	Ле-ФИС-ФИД жадвалларни кўчиш шахаси
12	Ўзбекистон-Туркменистан	«А-Сибаб»	Туркменистан	2003	Тикчунлик мактубдорлари
13	Ўзбекистон-Украина	«Карнип-Даррин»	Когоной т.	1994	Т-РН мактубдорларни кўчиш шахаси
14	Ўзбекистон-Туркменистан	«Консес-И-Дизайн»	Когоной т.	1994	Жуғурт мактубдорларни кўчиш шахаси
15	Ўзбекистон-Туркменистан	«АТАшахса»	Когоной т.	1999	Одимлар шахаб чиқарориши
16	Ўзбекистон-Туркменистан	«Консес-И-Дизайн»	Когоной т.	2001	Ходак штабъиётини мактубдори
17	Ўзбекистон-Туркменистан	«Уз-жизнатиб»	Когоной т.	2000	Тикчунлик мактубдорлари
18	Ўзбекистон-Туркменистан	«ТС-Чидаб»	Пол Т.	1994	Эркаклар кўйилари ва паник
19	Ўзбекистон-Туркменистан	«Пан-Фон»	Пол Т.	1994	Палантин кўчиш шахаси
20	Ўзбекистон-Британия	«Наманганшингаз»	Пол Т.	1999	Шинкалер шахаб чиқарориши
21	Ўзбекистон-Швейцария	«П.Л.Б.У.Т.Н.С.»	Пол Т.	2002	Лига тадомиша ишлаб чиқарориши
22	Ўзбекистон-Англия	«Калдана Т-Иксит»	Норин	2002	Лига тадомиша ишлаб чиқарориши
23	Ўзбекистон-Швейцария	«Альфа-Джуз»	Интикурун	1997	Тадомиша ишлаб чиқарориши
24	Ўзбекистон-Испания	«Линс АВ»	Янтикурун	1998	Шамони, Виши, дюк шахаб чиқарориши
25	Жамий				

Жадвал ташкил иккисодан алоқандар агенсиини Наманган вилоят ҳудудин башкармаси майли мотари асосида тузиши.

тида кимё, тўқимачилик, машинасозлик, озиқ-овқат, қурилиш материалари саноати корхоналарини қайта жиҳозлаш кўзда тутилган. Жумладан, Швейцария компанияси билан ҳамкорликда ташкил қилинган Ўзбекистон-Швейцария «Нестле-Ўзбекистон» қўшма корхонасида сутни қайта ишлаб, турли хил сут маҳсулотлари ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

-Мазкур йилда мингтака қўшма корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулот ва кўрсатилган хизматлар ҳажми 53,1 млрд. сумни ташкил этган(3-илова). Бу ўтган 2001 йилга нисбатан 127,9 фоизга кўп демакдир. Шу билан биргә жорий йилда қўшма корхоналарнинг вилоят экспорт ҳажмидаги нисбати 27,8 фоизни ташкил этган ҳолда, 2003 йилга нисбатан 102,3 фоизга кўпайган. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, кўпгина қўшма корхоналарнинг хорижий таъсисчилари фақатгина технологик дастгоҳларни келтиришда воситачилик вазифасини бажариш билан чекланмоқда, яъни хорижий таъсисчилар қўшма корхоналарга ажратилган кредитлар ҳисобига ўз дастгоҳларини согиш ва шу орқали ўз фойдасига эга бўлиш билан кифояланмоқда. Маҳсулот ишлаб чиқариш, уни экспорт қилиш, корхонани ривожлантириш масалалари бўйича низом мажбуриятларини турли сабабларга кўра бажарилмай қолмоқда. Натижада, қўшма корхоналарнинг тўла қувватларда ишлиши, рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш ва уларнинг экспорт қилиниши маълум даражада чекланади. Бу эса, ўз навбатида, хорижий кредитларни ўз вақтида қайтарилишига тўсқинлик қиласи. Корхонанинг ўз валюта тушумлари етишмаслиги сабабли кредит қарзларни республика валюта ресурслари ҳисобидан тўлашга олиб келмоқда.

Шу билан бирга, вилоятдаги қўшма корхоналар экспорт солоҳиятининг жаҳон бозорида ўз харидорини топа

олмаётганилигини яна бир сабаби, ишлаб чиқаришнинг доимий ҳаражатлари хом-ашё, энергоресурслар, транспорт ва бошқа ҳаражатлар қийматининг ички бозорда юқори-лигидир. Чунки, бу маҳсулот таннархини ошириб унинг рақобатбардошлигини ташқи бозорда пасайтириб юбор-моқда. Бунга миллый ва хорижий валюта курслари ўртасидаги тафовут ҳам ўзининг сезиларли таъсирини ўтказмоқда. Шу боис, экспортбол маҳсулотлар ташқи бозорда эмас, балки ички бозорда сотилмоқда. Айни вақтда талаб ва эҳтиёжлар тамойили асосида маҳсулот ишлаб чиқариш, ташқи бозорни ўрганиш, маркетинг изланишлари олиб бориш каби ҳалқаро савдонинг қоидаларини пухта биладиган мутахассис кадрларни тарийёрлаш, уларнинг малакасини ошириш билан боғлиқ масалалар ўз ечимини топиши керак. Зоро, айнан ана шу, омиллар вилоят қўшма корхоналарининг экспорт салоҳиятини пасайишига сабабчи бўлмоқда.

Маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, вилоятдаги 75 та қўшма корхонанинг 11 таси, яъни 14,6 фоизи маҳсулот экспорт қилмоқда, холос. Асосан Наманган, Поп, Тўракўрон, Чуст, Янгиқўрон, Норин туманлари ва Наманган шаҳридаги қўшма корхоналар вилоят ташқи иқтисодий алоқаларида фаол иштирок этмоқда. 2004 йилда қўшма корхоналари томонидан 41182,9 минг АҚШ долларлик ташқи савдо айланмаси бажарилган бўлса, бундан 16362,5 минг АҚШ долларлик экспорт, 24820,7 минг АҚШ долларлик импорт амалларини бажарган (11-жадвал).

Республиканинг бугунги ташқи иқтисодий-сиёсати маҳсулот экспортини кўпайтириш, экспорт салоҳиятини ривожлантириш йўналишида туб ислоҳотлар ўтказишни тақозо қилмоқда. Чунки, ташқи савдо миллый ишлаб чиқариш жараёнининг муҳим омилидир.

**Наманган вилояти хорижий инвестициялар иштироқидаги күлгіма корхоналары
күрсегіншілердің тадрижий үзгәрмешлари (1995-2004 ж.)**

Тұрп	Вилоят күрсегіншілері	Үйлемші бюджет	1995	1997	1999	2001	2004
1	Цент ¹ ал инвестициялары шигарықшылдаты	соны	51	73	66	76	75
2	Джамият күрсегіншілері шигарықшылдаты	соны	7	46	40	66	50
3	Кирилданған хорижий инвестициялар- ның умумий жәккеми шу жумалады.	түрідан түрін хорижик инвестициялар	минг сұн	67 585 26	105 6987,0	113 5947,0	124 3500,0
4	Янап ташына этилдан ши үрнендері.	минг сұн	-	-	67 492,0	50 1675,0	-
		соны	-	-	461	325	248
	Шу жумалады: күштілдік зерттеулерде	соны	-	-	107	250	27
5	Күштіма корхоналарни вилюят экспорт жекеледілдік нисбетті	фирмада	1,6	0,3	10,4	13,5	27,8
6	Цент ² ал инвестициялары шигарықшылдаты	күштіма корхоналарниң төвалилдік шеберлік жағым	мән сұм	92,2	1652	33 0418,0	39 26414,0
7	Күштіма корхоналардағы шашы ходимдер	кілпін	-	-	3 483	6740	5708
	соны	-	-	-	-	-	-

Жаңаған Гашың институттің ақпоналар агенттігі Наманган вилюяттің башшармасының шыбыншылдары ассоциациясы тұзанды.

Колаверса, ташқи савдо мамлакатнинг иқтисодий таракқиётини кўрсатиб турувчи, унинг жаҳон ҳамжамиятидаги ўринини белгилаб берувчи макроиктисодий «барометрdir».

Таъкидлаш жойзки, ташқи савдо балансининг бузилиши мамлакатда экспортни импортга нисбатан суст ўсаётганидан далолат беради. Бу тақчиллик асосан бир бири билан боғлиқ бўлган қуйидаги сабаблар натижасида вужудга келади:

- импорт қилинаётган маҳсулотлар нархларнинг кескин ўсиб бориши;
- маҳсулотлар рақобатбардошлигининг сезиларли даражада тушиб кетиши;
- меҳнат унумдорлигининг ўта секинлик билан ўсиши;
- маҳсулот ишлаб чиқариш ҳаражатларининг юқорилиги ва ҳ.к.

Бугунги кунда мамлакат саноатини қайта жиҳозлаш дастгоҳларни импорт қилиш асосида ташкил қилинмоқда. Республикада хорижий инвестициялар ёрдамида корхоналарни қайта қуроллантириш борасида маълум тажрибалар тўпланган. Бу хусусда бир қарашда инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш масаласида муаммо мавжуд эмасдек. Сабаби қатор молиявий институтлари Ўзбекистонга ўз капиталари ўзи жойлаштиришга қизиқмоқдалар. Бунга республикада шаклланган инвестиция макони кенг йўл очиб бермоқда. Лекин инвестиция маблағларини ўзлаштиришда лойиҳаларни манфаатли шартларда, танлаш, унинг техник асосларини, мақбул усулларини ишлаб чиқишидан келиб чиқсан ҳолда шартномалар тузиш зарур.

Бирок, республикада саноат инвестицияларини қабул қилиш инфратузилмалари яхши ривожланмаган. Шунинг учун лойиҳаларни баҳолаш, унинг техник параметрларини, қийматини ва жойлаштириш усулларини танлашда жуда

кўп хатоликларга йўл қўйилаётганлиги кўзга ташланмоқда. Натижада, қайта жиҳозланган корхоналарда ҳам маҳсулот экспортини ривожлантиришда қийинчиликларга дуч келимоқда. Чунончи, бу борада маҳаллий техник ходимлар, эксперталарни тайёрлашга эътиборни кучайтириш лозим бўлади. Чунки, бу хорижий технологияларни маҳаллий шароитларга мослаштиришда асосий муаммо бўлиб қолмоқда. Маҳаллий кадрларни тайёрлаз ёнчалик тез ташкил қилинса, хорижий технологияларни танлаш, уни ишлатиш самарадорлиги шунча юқори бўлади.

Иқтисодиёт таркиби мамлакатни индустрисал ривожлантириш даражасини белгиловчи муҳим кўрсаткичdir. У мамлакатда тармоқлараро алоқаларни кучайтиради ва халқаро меҳнат тақсимотида мамлакатнинг ўрнини, таизи савдода иштирокини ва айни вақтда иқтисодий мустақиллигини белгилайди.

Иқтисодиёт таркибини ўзгартириш узоқ муддатли жараён бўлиб, у кўпроқ «ташқи» таъсиrlар остида ва мамлакатнинг ички салоҳияти доирасида амалга оширилади. Мустақилликка эришгунча бу жараён кўпроқ «ташқи» таъсир остида олиб борилган, яъни иқтисодиёт таркиби «марказ»дан шаклантирилиб, Ўзбекистон Россиянинг таъминот бозорига айлантирилган эди. Мустақилликка эришилгандан сўнг иқтисодиёт таркиби мамлакатнинг ички салоҳиятларини ҳаракатга келтириш натижасида ўзгартирилмоқда.

Маълумки, сиёсий мустақиллик иқтисодиёт таркибини шаклантиришнинг ички омиллари таъсирини оширди. Табиий ресурслардан иқтисодиётнинг жаҳон бозори боғлиқ бўлиб қолаётган соҳаларини қайта ташкил этиш учун фойдаланишга қаратилмоқда. Лекин шуни таъкидлаш керакки, валюта турушумлари етишмаслиги, бальзи ишлаб чиқариш хом ашёлари, зарур озиқ-овқатларни импорт қилиш лозимлиги иқтисодиёт таркибини ўзгартириш соҳасида миллий имкониятларни чеклаб қўймоқда.

Мамлакатимиз экспорт салоҳиятини ривожлантиришда географик иокуладай жойлашув хусусияти ҳам ўзининг салбий таъсирини кўрсатмоқда. Чунки, республика дунёнинг йирик бозорларига олиб чиқадиган денгиз портларидан узок. Бу эса маҳаллий маҳсулотларни таннархини ошириб юбормоқда ва уларнинг бозорда рақобатбардошлигини пасайтироқда. Транспорт ҳаражатлари муаммоси нафақат маҳсулот экспортида, балки зарур технологик дастгоҳлар импортида ҳам ўзининг салбий таъсирини кўрсатмоқда. Бундай шароитда маҳаллий хом ашёлардан оғирлиги ва ҳажми жихатидан тежамли бўлган экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўналишини ривожлантириш керак бўлади.

Мавжуд маълумотларга биноан, 2004 йилда Наманган вилояги қўшма корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулот салмоғи вилоятдаги жами саноат корхоналарида ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмининг 20,1 фоизини ташкил эттан. Бу кўрсаткич 1997 йилда 6,9, 2001 йилда эса 17,6 фоиз бўлган ва шу давр мобайнида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми юқоридаларга мос ҳолда 2,9, 1,1 мартаға ўстан.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, вилоятдаги «Аснамтекстиль», «Попфен», «Силк Роад», «Сиб Нам», «Чуст Голден Фрут», «Марвел Джус Ко», «Мармар-Ф» ва «Тўрақўрғон-Ширинилик» каби қўшма корхоналар ташкил этилгандан бошлаб маҳсулот экспорт қилишни тўхтагишмаган(5-илова).

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, айrim корхоналар маҳсулот экспорт қилиш ҳажми 2004 йилда ўтган йилларга нисбатан пасайган. Чунончи, «Аснамтекстиль» қўшма корхонаси 2004 йил режаси бўйича 4000.0 минг АҚШ долларлилик маҳсулот экспорт қилиши керак эди. Бироқ, шу йилда 1344,7 минг долларлик маҳсулот экспорт қилинган ёки режага нисбатан 33,6 фоизга бажарган, холос. «Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида эса 2004 йил режасида маҳсулот экспорт қилиш ҳажми 250.0 минг

АҚШ доллары даражасида белгиланган. Ваҳоланки, мазкур йил давомида умуман маҳсулот экспорт қилинмаган.

Шу билан биргаликда вилоятдаги бир қатор қўшма корхоналар фаолиятини вақтинча тўхтатишган, айримлари эса бир неча йилдан бўён фаолият кўрсатишмайди. Шу сабабли хорижга маҳсулот экспорт қилиш ҳажми камайган.

Келтирилган маълумотларга биноан Чуст туманида 2 та, Тўрақўргон ва Янгиқўргон туманларида биттадан, Наманган шаҳрида эса мавжуд қўшма корхоналарнинг 4 таси маҳсулотни четга чиқармоқда (6-илова).

Қўшма корхоналарнинг ишчи-ходимларнинг сони ва ишлаб чиқариш ихтисосига кўра қўйидаги уч гурӯҳга ажратиш мумкин (12-жадвал).

12-жадвал

Наманган вилояти қўшма корхоналарининг таркибий тузилиши(2004й)

тип	Ишчи сойигла кўра қўшма корхоналарни гурӯхланishi	КЖК сони	Жами сони	Ихтисослашув хусусияти		
				Хизм. курсат	Савдо соглик	Ишлаб чиқариш
1.	0 -50 кишигача	56 74,7	697 12,1	10 17,9 %	7 12,5 %	39 69,6
2.	51 - 100 кишигача	4 5,3	404 6,9	-	-	4 5,3
3.	101 ва ундан ортиқ	15 20,0	4706 81,0	-	-	15 22,3

Изоҳ: каср сурапида - вилоятдаги қўшма корхоналар сони. маҳражига жами қўшма корхоналарнинг умумий сонига нисбатан фоиз ҳисобида, шунингдек, ишчи сони кўрсатилган.

Жадвал Вилоят статистика бошқармаси маълумотлари асосида тузилди.

Вилоят кичик қўшма корхоналар сони 56 та бўлиб, улар жами КЖК-нинг 74,6 фоизини ташкил этиб, уларда 697 ишчи кучи банд. Ишчи сонига кўра эса йирик корхоналарда 4706 киши банд. Бу жами қўшма корхоналарда бандларнинг 81,0 фоизига баробар.

2004 йилда вилоятда 8 та қўшма корхона рўйхатдан ўтган. Улар қўйидагилар:

1. Чуст туманида табиий тошлардан мармартош ишлаб чиқарувчи Ўзбекистон-Россия-Қирғизистон ҳамкорлигига «Мармар-Ф» қўшма корхонаси;
2. Наманган шаҳрида қишлоқ хўжалиги хизмати кўрсатишга ихтисослашган Ўзбекистон-Россия ҳамкорлигига «Прогресс-Агро» қўшма корхонаси;
3. Наманган шаҳрида полиэтилен плёнка ва трубка ишлаб чиқаришга ихтисослашган Ўзбекистон-Хитой «Шанхай Наманган Индустря ЛТД» қўшма корхонаси;
4. Наманган шаҳрида гилам махсулотлари ишлаб чиқарувчи Ўзбекистон-Тожикистон ҳамкорлигига «Наманган Гилами» қўшма корхонаси;
5. Наманган шаҳрида полиэтилен плёнка ва трубка ишлаб чиқаришга ихтисослашган Ўзбекистон-Хитой «Муслим Текс» қўшма корхонаси;
6. Наманган шаҳрида трикотаж махсулотлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган Ўзбекистон-Туркия «Селен Текстил» қўшма корхонаси;
7. Наманган шаҳрида иш газлама ишлаб чиқаришга ихтисослашган Ўзбекистон-Хитой «Син-Нам» қўшма корхонаси;
8. Наманган шаҳрида резина пойафзал ишлаб чиқаришга ихтисослашган Ўзбекистон-Латвия-Россия ҳамкорлигидаги «Нам Рул» қўшма корхонаси;

Юқоридагилардан келиб чиқсан ҳолда, вилоятдаги қўшма корхоналар фаолиятини яхшилаш учун қўйидагиларга эътибор бериш мақсадга мувофиқдир:

- о қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил этишда табиий ва иқтисодий географик омилларнинг ролини ўрганиш;
- о туманларда қўшма корхонлар жойлашувини уларнинг иқтисодий имкониятлари асосида амалга ошириш;

- инвестицион мұхит ҳолатини ифодаловчи карта-схемаларини ишлаб чиқиш ва уни мутасадди ташкилоттарға тақдим этиш;
- дастурға киритилған корхоналарни чет эл инвесторларига реклама қилиш;
- чет эл инвесторлари даромадлари конвертация қилинишини кафолатлаш;
- салоҳиятли инвесторларни Наманган вилоятининг ўзига хос имкониятлари билан таништириш;
- чет эл инвесторларининг республикага келиб кетишини осонлаштириш учун виза тартиби ва божхона қоидаларини соддалаштириш;
- инвестиция бозорининг ишончлилік кафолати, унинг қатнашчилари, кредитор ва омонатчилари манбаатларига риоя этиш ва бошқалар.

Ушбу тавсиялар вилоядта құшма корхоналар фаолиятini тартибға солишда ва уларни ҳудудий ташкил қилиш ҳамда ривожлантиришда ижобий ақамият касб этади.

2.3. «Косонсой-Текмен» - вилоядтаги йирик құшма корхона

«Косонсой-Текмен» құшма корхонаси Наманган вилоядта жойлашған құшма корхоналари орасида ўз ишлаб чиқариш күлами, ташқи иқтисодий фаолиятидаги үрни ва салмоғи, инвестицион маблағлар ўзлаштирилиши даражаси бүйича миңтақа иқтисодиётида ўзига хос мавқега зәғ бўлган мұхим хўжалик тузилмасидир.

Мазкур корхона 1996 йилда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 14-сонли қарори билан ташкил этилган, унинг умумий инвестицион қиймаги 93 млн. АҚШ долларига teng.

Корхона таъсисчилари Туркияning «ТИМИ» фирмаси (46,8 фоиз), Европа Тикланиш ва Тараққиёт банки (27,3

фоиз) ҳамда «Косонсой шойи түқиши фабрикаси» ҳисса-дорлик жамиятлари (25,9 фоиз) бўлиб, уларнинг улушлари жами инвестиция ҳажмининг 59,1 фоизини, ёки 55 млн. АҚШ доллари қийматини ташкил қилади. Инвестицион маблағнинг қолган 40,9 фоизи, яъни 38 млн АҚШ доллари қийматидаги улуши хорижий кредитлар ҳисобига қопланган; унинг 24 млн. АҚШ доллари Туркиянинг «Туркэксимбанк» 14 млн. АҚШ доллари эса Европа Тикланиш ва Тараққиёт банки томонидан ажратилган.

Кўшма корхона Ўзбекистонда жун маҳсулотлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган ягона корхона ҳисобланиб, унинг йиллик ишлаб чиқариш қуввати 2,5 млн. метр кастюмбоп, 1,75 минг метр палътобоп газламалар, 875 минг дона одеял, 1125 тонна қўл гилами ва трикотаж иплар ишлаб чиқариш имкониятига тенг. Корхонадаги асосий воситаларнинг, хусусан ишлаб чиқариш машина ва ускуналарнинг, шунингдек, қурилмаларнинг қўпчилик қисми Франция, Белгия, Германия, Польша, Туркия мамлакатларида ишлаб чиқарилган. Бу жиҳатдан ҳам корхона имкониятлари вилоятдаги бошқа саноат корхоналарига нисбатан анча кенгdir.

Корхона 169.минг m^2 очик майдонга қурилган, ишлаб чиқариш биноларининг майдони 27.9 минг m^2 ни ташкил этади. Шунга мувофиқ корхона эгаллаган жами майдоннинг 16,5 фоизи ишлаб чиқаришга жалб этилган.

«Косонсой-Текмен» хўжалик фаолиятида корхонанинг асосий воситалари ҳолати ва ҳаракати катта аҳамиятга эга. Шунингдек, бу борада қуйидаги омилларни ҳам келтириш мумкин:

- корхона асосий фонdlари шакилланишида хорижий сармоя ҳиссасининг юқорилиги;
- унинг деярли барча асосий фонdlари янгидан барпо этилганилиги;

- гарчи түқимачилик саноати Наманган вилояти ихти-
сослашган тармоқлари таркибида катта ўрин эгалла-
сада, жунни қайта ишлаш тизимининг у қадар равнақ
топмаганлиги ва ҳ.к.

«Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида ишлаб чиқа-
ришни ташкил этиш жараёнлари илк бор 1997 йилда бош-
ланган бўлиб, мазкур йилнинг ўзида корхона ихтиёрида
876,0 минг сўмлик асосий воситалар мавжуд бўлган. Бу
кўрсаткич 1998 йилда 4,7 млн. сўмни, 1999 йилда 6969,6 млн.
сўмни, 2000 йилда 23877,3 млн. ва 2001 йилда 23991,2 млн
сўмни ташкил этгани унинг асосий воситалар қиймати
1999-2001 йиллар давомида деярли 3,5 мартаға ошган (13-
жадвал).

13-жадвал

«Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида асосий воситалар қиймати динамикаси (минг сўмда)

Йиллар	Йил боши бўйича	Йил охирӣ бўйича	Ўсиш суръати
1997	-	876,0	876,0
1998	876,0	4738,0	3862,0
1999	4738,0	6969624,0	6964886,0
2000	6969624,0	23877381,0	16912495,0
2001	23877381,0	23991250,0	114419,0

Манба: «Косонсой-Текмен» қўшма корхонаси молиявий ҳисоботлари

«Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида асосий воси-
талардан фойдаланишни уларнинг эскириш (ишлаб чиқа-
ришдан четлатиш) ҳолатини таҳлил қилиш орқали ҳам
кузатиш мумкин. Агар корхонага 1997-2001 йиллар даво-
мида жами 23991,2 млн. сўмлик асосий воситалар келти-
рилган бўлса, шундан атиги 950,0 минг сўмлик асосий
воситалар тутатилган холос. Бу кўрсаткич 1997 йилни ино-
батга олмаганда (корхона ишга туширилиши шу йили
бошланганлиги муносабати билан), 1998 йилда келтирилган
асосий воситалар қийматига нисбатан 24,0 фойзни, 1999

йилда 0,02, 2000 йилда 1,15 ва 2001 йилда эса 0,83 фоизни ташкил этган.

Таъкидлаш жоизки, корхона маҳсулотлари хорижга экспорт қилинсада, ҳозирги кунга қадар мамлакатимиз миллий иқтисодиётига кўзга ташланиб келинаётган дебиторлик ва кредиторлик қарзларининг тез ўсиши «Косонсой-Текмен» қўшма корхонаси учун ҳам таалуқлидир. Чунончи, 1997 йилнинг ўзидаёқ корхона дебиторлик қарзлари 1551,6 млн. сўмни, кредиторлик қарзлари эса 1372,1 млн. сўм бўлган. Корхонанинг дебиторлик қарзлари ҳажмини йиллар бўйича кузатадиган бўлсак, унинг қиймати 1999 йилда 526 млн. сўмни, 2001 йилда эса 26800,1 млн. сўмни ташкил қилган.

«Косонсой-Текмен» қўшма корхонаси харажатлари таркибининг 1999-2001 йиллар таҳлилига эътибор қаратадиган бўлсак, харажатлар динамикасининг корхона ишлаб чиқариш ҳажми билан тўғри мутаносибликка эгалигини кузатиш мумкин бўлади. Чунончи, корхонада жами харажатлар 1999 йилда 2082,2 млн. сўмни ташкил этган бўлса, бу қиймат ҳажми 2000 йилда 4328,0 млн., 2001 йилда эса 4209,2 млн. сўмга teng бўлган.

Харажатлар қийматидан кўриниб турибдики, «Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида ишлаб чиқариш ҳажми 1999 ва 2001 йилга нисбатан 2000 йилда бир мунча юқори бўлган. Қолаверса корхона хўжалик фаолияти билан боғлиқ бошқа кўрсаткичлар таҳдили ҳам айни шу мулоҳазани тўла асослайди. Чунончи, ишлаб чиқариш қувватлари қиймати билан бевосита боғлиқ бўлган амортизация ажратмаси 2000 йилда 1999 йилга қараганда 2,6 марта, 2001 йилга нисбатан 1,5 марта ортиқ бўлган (14-жадвал).

**«Косонсой-Текмен» құшма корхонасида ишлаб чиқариш
харажатлари таҳлили, мln. сүмда**

T/ р.	Харажатлар таркиби	1999	2000	2001
1.	Ишлаб чиқариш таннархи	1331.3	2819.4	1940.6
	<u>Шунда:</u>			
	- моддий харажатлар	618.5	1089.9	452.3
	- иш ҳақи харажатлари	97.8	184.5	190.1
	- ижтимоий сұғурта ажратмалари	39.1	76.4	75.5
	- амортизация ажратмалари	460.0	1172.7	785.4
	- бошқа харажатлар	115.9	295.9	437.3
2.	Давр харажатлари	750.9	598.9	653.2
3.	Молиявий фаолият харажатлари	-	909.7	1615.4
	Жами харажатлар	2082.2	4328.0	4209.2

Манба: «Косонсой-Текмен» құшма корхонаси молиявий ҳисоботлари.

Агар корхонанинг 1999-2001 йиллардаги молиявий ақволини күриб чиқадиган бўлсак, унинг 2001 йилдаги хўжалик фаолиятида пасайиш рўй берганлиги гувоҳи бўламиз. Гарчи 2001 йилда 2000 йилга нисбатан 105,3 фоиз ёки 227,1 млн. сўмлик ортиқ ялпи тушумга эришилган бўлсада, реализацияга чиқарилган маҳсулотлар таннахидаги ўсиш (17 марта) корхонанинг 2001 йилдаги ялпи даромадини манфий даражага туширган, яъни, бошқача қилиб айтганда, «Косонсой-Текмен» құшма корхонаси 2001 хўжалик йилини 1531,2 млн. сўм зарар билан якунлаган (15-жадвал).

Умуман олганда юқори фойда даражасига корхона 1999 йилда эришган, яъни ушбу йилгі корхонанинг фойда кўрсаткичи 224,3 млн. сўмни ташкил қилган. Бу кўрсаткич 2000 йилга нисбатан 3,9 марта ортиқдир.

Корхона фаолиятидаги бундай молиявий тушкунлик ҳолатини қуйидаги сабаблар билан изоҳлаш мумкин бўлади:

**«Косонсой-Текмен» қўшма корхонаси молиявий
натижалари таҳлили, минг сўмда**

T/ р.	Тушум таркиби	1999	2000	2001
1.	Ялли тушум	756800,6	4322715	4549909
2.	Солиқ ва ажратмалар	126133,4	720453	681316
3.	Сотилган маҳсулот таннархи	447773,7	1981244	3294799
4.	Сотишдан келган ялли тушум	182893,5	1621018	573794
5.	Давр даромади	-661461,4	-596676	-629030
6.	Молиявий фаолият бўйича даромад	717280,8	-859518	-1476026
7.	Ялли даромад	238712,9	164824	-1531262
8.	Фойда (даромад) солиги	14322,8	106598	x
9.	Соф фойда	224390,1	58226	-1531262

Манба: «Косонсой-Текмен» қўшма корхонаси молиявий ҳисоботи.

1. Корхонада ишлаб чиқариш харажатлари қийматининг мутлок ўсиши. 2001 йилда «Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида 1999 йилга нисбатан иш ҳақи харажатлари 194,4 фоизга, ижтимоий суғурта ажратмалари 192,8 фоизга ошган. Ўтган икки йил давомида корхонанинг умумий харажатлари қиймати эса деярли 2,1 марта га кўпайган.

2. Корхона дебиторлик қарзларининг ошиб бориши. Одатда дебиторлик қарзлари корхонанинг бошқа корхона ёки хўжалик субъектлари ва истеъмолчилардаги, давлатдаги ундирилмаган ҳақини ифодалайди. Дебиторлик қарзларининг юқори даражада сақланиб қолиши корхонадаги ишлаб чиқариш муносабатларининг бир маромдаги фаолиятини издан чиқариб, салбий ҳолатларни юзага келтириши мумкин. Корхона дебиторлик қарзлари ҳажми 2001 йилда 2,68 млрд. сўмни ташкил этиб, бу қўрсаткичининг 2000 йилга нисбатан 2,2 марта, 1999 йилга нисбатан 5,1 марта ортиқ эканлиги юқоридаги мулоҳазамизнинг қай даражада ўринли эканлигини асослаб беради.

3. «Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида 2001 йилда ишлаб чиқариш ҳажмининг пасайиши рўй берган. Агар

2000 йилда корхонада жами ишлаб чиқариш ҳажми 4,19 млрд. сүмни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич 2001 йилда деярли 1,7 мартаға пасайган, яъни 2,53 млрд. сүмни ташкил этган.

4. Энг эътиборли томони корхонада маҳсулот ишлаб чиқариш билан унинг реализацияси ҳажми ўргасида ўзаро мутаносибликнинг мураккаб характерда эканлигиdir. 1999-2001 йиллар давомидаги корхона хўжалик фаолиятининг таҳлили шунни кўрсатадики, 1999 йилда бу ерда жами 1,33 млрд. сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилгани ҳолда, унинг атиги 434,8 млн. сўмлик ҳажми реализация қилинган, бошқача қилиб айтганда, ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг 32,7 фоизини реализация қилиш имконияти қўлга киритилгац, холос. Бу ҳолат айни 2000 йилда ҳам такрорланган, яъни ишлаб чиқарилган 4,19 млрд. сўмлик маҳсулотнинг 84,6 фоизи, ёки 3,55 млрд. сўмлик ҳажми реализация қилинган.

2001 йилда ишлаб чиқариш ҳажмининг кескин пасайиши оқибатида корхонада реализация кўлами ўтган йиллардаги маҳсулотлар заҳираси ҳисобига қопланган. Бино-барин бу йилда маҳсулот реализацияси ишлаб чиқариш ҳажмидан 105,4 фоизга ортиқ бўлган.

Умуман олганда, «Косонсой-Текмен» қўшма корхонасининг уч йиллик хўжалик фаолияти даврида жами 8,06 млрд. сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилиб, унинг факат 6,65 млрд. сўмлик ҳажми ёки 82,5 фоизи реализацияга йўналтирилган (16-жадвал).

«Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида маҳсулот ишлаб чиқариш ва унинг реализацияси ҳажмида кўзга ташланган ушбу ҳолат бевосита корхонанинг ташқи иқтисодий фаолияти даражасига ҳам ўз таъсирини кўрсатган.

16-жадвал

**«Косонсой-Текмен» құшма корхонасида маҳсулот
ишлиб чиқарыш ва сотини**

№	Маҳсулот номи	Ұлчов бирлиги	Йиллар			Жами
			1999	2000	2001	
1	Камвол газлама	Минг п/м	$\frac{339.9}{107.8} = 31.7$	$\frac{395.6}{508.6} 128.5$	$\frac{368.5}{349.6} 94.9$	$\frac{1104}{966} 87.5$
2	Жун мато	Минг п/м	$\frac{380.4}{230.3} 60.5$	$\frac{966.8}{886.4} 91.7$	$\frac{377.0}{438.8} 116.4$	$\frac{1724.2}{1555.5} 90.2$
3	Одеял	Минг п/м	$\frac{229.1}{95.4} 41.6$	$\frac{263.1}{135.7} 51.6$	$\frac{254.5}{329.4} 129.4$	$\frac{746.7}{560.5} 75.1$
4	Құлда гилам тұқиши учун йигирилған ип	Тонна	$\frac{45.9}{0} 0$	$\frac{10.3}{48.2} 467.9$	$\frac{64.8}{0} 0$	$\frac{121}{48.2} 39.8$
5	Құлда тұқиши учун ип калава	Тонна	$\frac{40.1}{4.5} 11.2$	$\frac{39.2}{62.2} 158.7$	$\frac{33.5}{34.9} 104.2$	$\frac{112.8}{101.6} 90.1$
	Жами	Минг сүм.	$\frac{1331359}{434831} 37.7$	$\frac{4192588}{3547774} 84.6$	$\frac{2530612}{2666196} 105.4$	$\frac{8054559}{6648801} 82.5$

Изоҳ: каср суратида ишлиб чиқарылған маҳсулот, махражда сотилған маҳсулот ҳажми, касрнинг ўңа томонида сотилған маҳсулот салмоғи. Жадвал корхона режалаштириш бүлими материаллари асосида тайёрланди.

Шу үринде таъкидлаш керакки, корхонаниң салохиятдаги экспорт-импорт имкониятлари даражаси вилоятдаги бошқа тармоқ корхоналарига нисбатан юқори даражада әмаслиги билан күзгә ташланади. Буни қуйидаги омиллар билан изоҳлаш мумкин:

- корхонаниң ихтисослашув доираси бүйича нафақат вилоят ёки Үзбекистонда, балки бутун Үрта Осиё минтақасида йирик ва саноқли корхона эканлиги. Бундан күриниб турибиди, корхона маҳсулотларига яқин келажақда ҳам ички бозор әхтиёжи юқори даражада сақланиб қолади;
- ички әхтиёжнинг юқори даражада сақланиб қолиш әхтимолини яна бир омил, яъни минтақаниң табий иқлим шароити тұлдириб туради. Мамлакатимизнинг

иқлимий хусусиятлари мазкур корхона маҳсулотларига бўлган талабнинг юқори бўлишилигига имкон туғдиради;

- корхона хом-ашёсининг катта қисми импорт ҳисобига қопланади. Бу эса корхона ташқи иқтиносидий фаолиятининг самарадорлигига акс таъсир кўрсатади. Масалан, 1999 йилда «Косонсой-Текмен» қўшма корхонаси 1267,2 минг АҚШ доллари қийматида маҳсулот экспорт қилгани ҳолда, унинг импорти ҳажми ушбу йилда 13205,2 минг долларни ташкил этган. Бироқ кейинги йилларда бу борада акс ҳолат юзага келиб, корхонанинг ташқи савдо сальдоси мусбат кўрсаткичга эришди. Чунончи, 2000 йилда корхона экспорт ҳажми импортга нисбатан деярли 2 марта, 2001 йилда эса 2,5 марта ортиқ бўлди, 2004 йилга келиб корхона вилоят экспорт дастури бўйича белгиланган амалларни умуман бажармади.

Корхонада 2004 йилда Намангандардаги вилоятининг экспорт салоҳиятини ривожлантириш миңтақавий дастури режаси бўйича 250,0 минг АҚШ долларлилик маҳсулот экспорт қилиши лозим эди. Бироқ, ушбу йилда мажбурият умуман удаланмади. Бу корхона фаолият бошлаган муддатдаги энг паст кўрсаткичdir. Ваҳоланки, 1999 йилда мазкур дастурда режа бўйича 3100,0 минг долл. белгиланган бўлса хақиқатда 1267,2 минг долл.га (48,8 фоиз) бажарилган. 2000 кўрсатилган 10,0 млн. долл. режа 11,1 млн. долл.га (111,1 фоиз) етказилган.

2002 йил бошида «Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида жами 1344 та ишчи-ходимлар фаолият кўрсатган. Шундан 84 таси маъмурий бошқарув ходимлариидир. Корхона ишчи-ходимлари маълумот даражаси ва ёш даражасига кўра вилоятдаги бошқа корхоналарга нисбатан бирмунча юқори кўрсаткичга эга. Чунончи, корхона ишчила-

рининг 59 фоизи ўрта, 21 фоизи ўрта маҳсус, 20 фоизи эса олий маълумотга эга бўлиб, уларнинг ўртача ёши 26 ёшни ташкил қиласи. Маъмурий бошқарув тизимида эса ўрта маҳсус малумотлилар 21 фоизни, олий маълумотлилар 79 фоизни ташкил этиб, уларнинг ўртача ёши 29 ёшга тенг.

Корхонада ишчи-ходимлар ёш даражасининг пастлиги, яъни 26-29 ёшда эканлиги бир қатор афзалликларни юзага келтиради. Яъни бу даврда;

- ❖ киши организми жисмоний имкониятларининг юқори даражага эришуви;
- ❖ кишиларнинг оиласвий муносабатларида ижтимоий муаммоларнинг нисбатан кам бўлиши;
- ❖ кишилар психологиясида, ўз имкониятларини рӯёбга чиқаришга бўлган интилишининг қучлироқ бўлиши ва х.к.

Корхона ишчиларининг 541 таси эркаклар, 719 таси аёллардан иборат. Маъмурий бошқарувда эса бу нисбат 61 га 23 ни ташкил қиласи. Ишчи ходимлар таркиби таҳлилидан кўриниб турибиди, бу борадаги корхона ҳолати унинг тармоқ характери учун тўла мос бўлиб, бундан ташқари корхона учун хос бўлган ушбу жиҳат умумий иш мухитига, хусусан, ишчи кучи қўнимсизлиги даражасининг паст бўлишига, корхонадаги ижтимоий мухитнинг барқарорлигига ижобий таъсир кўрсатади.

Ишлаб чиқаришни самарали ташкил этиш кўп жиҳатдан корхона бошқарув тузилмаси билан узвий боғлиқ. Корхонада бошқарувнинг демократиялашув даражаси, меҳнат жамоаси билан бошқарув тузилмаси ва, корхона ишлаб чиқариш тузилмалари ўртасидаги муносабатларнинг ўзаро уйғунлиги, уларнинг бир-бирини тўлдириб бориши корхонадаги меҳнат унумдорлиги, қолаверса, ишлаб чиқаришнинг самарали ташкил қилиниши кабиларга ўз таъсирини кўрсатади.

«Косонсой-Текмен» қўшма корхонасининг хўжалик тузилмасидаги муаммолар ва ўзгаришларни ўрганиш ҳамда демографик вазиятни баҳолаш мақсадида муаллиф томонидан анкета-сўрови ўтказилди (7-илова). Шу ўринда таъкидлаш лозимки, бу усул айниқса ҳозирги шароитда, яъни аниқ ва жорий маълумотларни олиш, тўплаш мушкуллашган ва уларнинг ишончлилик даражаси турлича бўлган бир даврда, соҳанинг замонавий ҳолати, ички ривожланиш қонуниятларини очиб беришда муҳим аҳамиятга эга. Чунки, анкета сўрови орқали бевосита жараённинг қатнашчилари билан узвий боғланиш имконияти туғилади. Натижада уларнинг (респондентларнинг) фикрлари жамланади ҳамда қайта ишланиб умумлаштирилади ва тегишли хуносалар қилинади.

Маълумки, анкета-сўрови ўтказиш асосан қуйидаги икки ҳолатда амалга оширилади: 1) ўрганилаётган ҳодиса хусусида маълумотлар бўлмаса, етишмаса ёки олинган натижаларни тўлдириш, мустаҳкамлаш зарурияти туғилган бўлса; 2) ижтимоий ҳодисаларнинг сабаблари, ривожланиши ва келажаги бўйича муайян аҳолининг фикр ва муносабатларини билиш, ўрганиш лозим бўлганда ўтказилади.

Бу борада мазкур диссертация ишида «Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида ўтказилган социал-демографик тадқиқотлар ва уларнинг натижалари жамланган. Ушбу тадқиқот 2002 йилда ўтказилган бўлиб, у ўз ичига 100 дан ортиқ, респондентларни (сўров қатнашчиларини) қамраб олади.

Сўровда қўшма корхона меҳнат ресурсларининг социал-демографик ҳолатини ёритувчи жинси, маълумоти, ёш таркиби, оиласвий аҳволи, корхонадан оладиган ойлик маошлари, корхонада меҳнат қилаётганидан мамнун ёки мамнун эмаслиги, қўшма корхонада кадрлар ижтимоий ҳимоясига қай даражада эътибор қаратилганлиги ва унинг

хўжалик тузилмасини такомиллаштиришга оид саволлар киритилди. Сўровда қатнашган респондентлар маълумот даражаси бўйича З тоифага мансуб бўлиб, унда олий маълумотлилар 31,0 фоизни, ўрта маҳсус маълумотлилар 44,0 ва ўрта маълумотлилар 25,0 фоизни ташкил этади. Уларнинг жинсий таркибида эркаклар кўпроқ -55,0 фоиз. Ёш таркиби бўйича 17-30 ёшгача бўлганлар 62,8 фоизни, 30-54 ёшдагилар 37,2 фоизни миллий таркибида эса ўзбеклар 49 фоизни, тожиклар 46, руслар 2,0, татарлар 2,0 фоизни, қирғизлар 1,0 фоизни ташкил этган.

Ўзбекистоннинг демограф олимлари (И.Муллажонов, О.Ота-Мирзаев, А.Қаюмов, М.Бўриева ва бошқалар) томонидан республикада XX асрнинг 80-йилларидан бошлаб кўп болалиқдан ўртacha болаликка ўтиш даври бошланганини қайд этилган. Ўtkазилган тадқиқотлар натижасидан қўшма корхонадаги респондентларнинг маълумот даражасига кўра оиласдаги фарзандларининг сони камайганлигини кўриш мумкин (17-жадвал).

17-жадвал
Респондентларнинг маълумот даражасига нисбатан
оиласдаги фарзандларининг сони

Маълумот даражаси	Жами	Оиласдаги фарзандлар сони					
		0	1	2	3	4	5
Жами:	106	-	-	-	-	-	-
<i>Шу жумладан:</i>							
- Олий маълумотли	33	4	5	12	9	3	-
- ўрта маҳсус	47	1	4	11	17	12	2
- ўрта маълумотли	26	6	8	7	2	3	-

Жадвал анкета-сўрови тадқиқот натижалари асосида тузилди.

Қўшма корхонада ўtkазилган тадқиқотлар респондентлар 52 фоизининг Косонсой шахри ва туманидан эканлигини кўрсатди. Бу эса туман аҳолисини иш билан таъминлашда мухим аҳамият касб этади. Респондентларнинг «Қаердан қатнаб ишлайсиз?» деган саволига 21

киши Тўракўрғон туманидан, 54 киши Косонсойдан, 16 киши Наманган туманидан, 5 киши Наманган шаҳридан ҳамда 4 киши Поп туманидан деб жавоб беришган.

Респондентлар «Ойлик маошингиз Сизни қониқтирадими?» -деган саволга 100 фоиз тўла қониқтириши ҳақида фикр билдиришган. Шунингдек, «Қўшма корхонада кадрлар ижтимоий ҳимоясига қай даражада эътибор берилади?» саволига респондентларнинг 90-95 фоизи тиббий хизмат, транспорт ва алоқа яхши йўлга қўйилганигини эътироф этишган. Шу билан бирга қатнашчиларнинг 81 фоизидан маданий хизмат, 78 фоизидан турли ижтимоий ёрдамлар йўлга қўйилган деган жавоб олинди. Уй жой таъминотига эса 54 фоиз қониқарли жавоб олинди, холос.

Аксарият респондентлар қўшма корхонада ишлаётганлигидан мамнун эканлигини билдиришган. Бу эса ўз навбатида малакали меҳнат ресурслари шаклланишига ва улар сифат даражасининг яхшиланишига таъсир кўрсатади.

«Қўшма корхонада яна қандай маҳсулотлар ишлаб чиқариш мумкин, деб ўйлайсиз?» -деган саволга респондентларнинг 29 фоизи пардали ва жинси матолар ишлаб чиқаришни, 13 фоизи чит, уй-жиҳозларини, 42 фоизи полос ишлаб чиқаришни, 6 фоизи рақобат-бардош матоларни ва 10 фоизи жун чиқинчиларидан жунли ватин ҳамда полослар ишлаб чиқаришни таклиф қилишган.

«Қўшма корхона қуриш учун туманингизда қандай кулайликлар бор?» -деган саволга қўйидагича жавоблар олинган (18-жадвал).

Респондентларнинг «Кўшма корхона қуриш учун туманингизда қандай қулайликлар бор?»-деган саволига жавоблари таҳлили(%)

	Транспорт тизими	Ижтимоий инфраструк- турга	Меҳнат ресурс- лари	Курилиш базаси	Электро- енергек- тика	Саволга жавоб бермаган лар
Респондент- лар нисбати	37 35	28 44	55 17	34 38	25 47	28

Изоҳ: суръатда - «қониқарли» деб ҳисобланган жавоблар;
маҳражда - «қониқарсиз» деб ҳисобланган жавоблар.
Жадвал алкета-сўров тадсисот натижалари асосида тузилди.

Тадқиқот респондентларининг 45 фоизи «Сиз яшаб турган жойда яна қандай қўшма корхона қуриш мумкин»-деган саволга паҳтани қайта ишлашга ихтисослашган, 14 фоизи сутни қайта ишлашга ихтисослашган, 30 фоизи мева-сабзавотни қайта ишлайдиган ва 11 фоиз респондентлар эса тайёр кийим-кечакни ишлаб чиқардиган қўшма корхоналарни барпо этишни таклиф қилишган.

«Кўшма корхонани келажакда ривожлантириш учун яна нималарга эътибор бериш зарур деб ҳисоблайсиз?»-деган саволга респондентларнинг 53 фоизи корхонанинг хом-ашёга бўлган талабини қондириш ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини яхшилашга, 27 фоизи малакали меҳнат ресурслари билан таъминлашга, 22 фоизи ишлаб чиқариш воситаларини эҳтиёт қилиш, яъни асраршга, 6 фоизи эса маркетинг ва реклама хизматини кучайтириш мақсадга мувофиқ бўлишлигини таъкидлаганлар.

Юқоридаги «Косонсой-Текмен» қўшма корхонасининг ҳолатининг таҳлили ва унинг фасолиятини ўрга-

нувчи социал-демографик тадқиқот натижаларидан ке-
либ чиқиб қуидагиларни кўрсатиш мумкин:

- корхона бошқарувида хорижий тажрибалардан фой-
даланиш лозимлиги;
- бошқарувда жамоа муносабатларига катта эътибор
берилиши;
- бўлимлар ва тузилмалар ўртасидаги муносабатнинг
умумий мағбаат йўлида ўзаро уйғунлигининг қарор
топтириш;
- малакали меҳнат ресурсларининг шаклланиши ва
кадрларнинг меҳнатга бўлган муносабатининг яхши-
ланиши;
- корхонанинг ишга туширилиши Косонсой шаҳрининг
ижтимоий-иктисодий ривожланишига катта таъсир
этганилиги;
- «Косонсой-Текмен» қўшма корхонасида меҳнат қи-
лаётган ишчиларнинг ўз ишидан мамнунлиги ва ке-
лажакда чет эл сармоялари иштирокидаги шунга ўх-
шаш корхоналарни кўпроқ барпо этиш кераклиги.

Албаттa, юқоридаги чора тадбирлар маълум дара-
жада «Косонсой-Текмен» қўшма корхонаси хўжалик
тузилмасининг ривожланишига ўз таъсирини кўрсатади.

III-боб. НАМАНГАН ВИЛОЯТИДА ҚЎШМА КОРХОНАЛАРНИ ХУДУДИИ ТАШКИЛ ЭТИШНИ БОШҚАРИШ ВА ИСТИҚБОЛДА РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ УСТУВОР ИЎНАЛИШЛАРИ

3.1. Вилоятда инвестиция маконини яратишнинг асосий муаммолари

Ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш миллий иқтисодиётга чет эл инвестицияларини жалб қилишни таъминлайдиган ҳукуқий, ижтимоий-иктисодий ва бошқа шарт-шароитларни такомиллаштириш, хорижий инвестицияларга нисбатан очиқ эшиклар сиёсатини изчиллик билан ўтказиш, маблағларни мамлакатнинг иқтисодий мустақиллигини таъминловчи устувор йўналишларда мужассам қилиш республикамиизда ўтказилаётган иқтисодий сиёсатнинг асосий тамойиллариданdir. Шу жиҳатдан, Ўзбекистон Республикасида макроиктисодий барқарорлаштиришни амалга ошириш, миллий иқтисодиётни ривожлантириш ва мустаҳкамлашда вилоятларнинг ўзига хос ҳиссалари бўлмоғи лозим. Бу эса мамлакатнинг илмий асосланган минтақавий сиёсатида ва маҳсус ижтимоий-иктисодий дастурларида ўз ифодасини топади.

Ўзбекистон Республикасидаги 2412 та қўшма корхона рўйхатга олинган бўлса, шулардан Наманган вилоятида атиги 3,1 фоизи жойлашган. Қўшма корхоналар томонидан ишлаб чиқарилган жаъми маҳсулотнинг асосий қисми Наманган шаҳри (52,1%), Поп (19,4%) ва Янгиқўргон (12,9%), Наманган(7,9%), Тўракўргон туманлари (3,3) ҳиссасига тўғри келади (2004й.).

Таҳдиллар шуни кўрсатадики, вилоятдаги ишлаб чиқариш билан шугуулланадиган қўшма корхоналарнинг 11таси экспорт амалларини бажаришган.

Колган қўшма корхоналар ички бозор учун маҳсулот ишлаб чиқарган ва импорт амаллари билангина кифояланган. Шу билан бирга вилоятдаги бир қатор қўшма корхоналар Низом фондининг шаклланиши ҳам талаб даражаси эмас. Шунингдек, мавжуд қўшма корхоналарнинг айримларини Низом фондлари тўла шаклланмаган. Жумладан, Ўзбекистон-Қозогистон «Раффаг» қўшма корхонаси 1998 йилда рўйхатдан ўтган бўлиб, мазкур йил мобайнида 6281,5 минг сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарган. Қўшма корхонада ишлаб чиқариш учун ўрнатилган жиҳоз носоз бўлганлиги ва Низом фонди шаклланмаганлиги сабабли унинг фаолияти 1999 йилдан тўхтатилган.

1992 йилда ташкил этилган Ўзбекистон-Хитой ҳамкорлигидаги «Центр Фото Дружба» қўшма корхонаси айланма маблағи йўқлиги ва пухта тайёрланган бизнес режаси бўлмаганлиги оқибатида ташкил этилган даврдан бери фаолият кўрсатмаган.

Қолаверса, ташкил этилганига бир неча йил бўлганига қарамай 10га яқин қўшма корхона ўз фаолиятини қонун доирасида амалга оширгани йўқ. Бу ўз навбатида қўшма корхоналарни бошқаришда ўзига ҳос муаммоларни келтириб чиқаради.

Республика раҳбарияти томонидан Ўзбекистонда хорижий инвесторлар билан ҳамкорликда ишлаётган ҳўжалик субъектларига уларнинг фаолиятларини ривожлантириш учун яратилаётган қулай инвестиция макони, инвестицияларни жалб қилинишига кўмаклашувчи турли кредит, солиқ имтиёzlари жорий этилётган айни бир даврда Намангандаги вилоятдаги қўшма корхоналарнинг фаолияти бир мунча сустдир. Бинобарин тегишли қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга зид фаолият кўрсатаётган ёки фаолият кўрсатмаётган қўшма корхоналарга нисбатан адлия, статистика, солиқ идоралари, банк муассасалари

қонун доирасида энг таъсирчан чора тадбирларни белгилашлари мақсадга мувофиқдир.

Хозирги бозор иқтисодиёти ва вилоятларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишидаги мустақиллик (эркинлик) шароитида ҳар бир ҳудуд ички имкониятларидан келиб чиқкан ҳолда ўзининг хўжалигини мустаҳкамлашга ҳаракат қилимоги лозим. Сабаби, -илгариги социалистик принциплар, яъни бир марказда туриб бошқариш ва режалаштириш, давлат томонидан у ёки бу ҳудудда барча саноат корхоналарини жойлаштириш ва ривожлантириш ўз кучини йўқотди. Айнан шундай шароитда вилоятда кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш, кулай инвестиция маконини яратиш, бу ерга хорижий сармояларни жалб қилиш ёрдамида бозор ислоҳотларини чуқурлаштириш нюхоятда долзарбdir.

Янги иқтисодий муносабатларга ўтиш даври ва жамиятни демократик асосда қайта қуришда устувор эътибор ҳудудларда ишлаб чиқариш кучларини тўғри ва самарали жойлаштиришга қарагилади. Албатта, бундай вазиятда ҳар бир вилоят алоҳида иқтисодий макон сифатида шакланишга ҳаракат қиласи, уларда ишлаб чиқаришни ижтимоий ташкил этиш шаклларида ўзгаришлар содир бўлади. Энг аввало, ишлаб чиқариш мужассамлашшувида ўрта ва, айниқса, кичик саноат корхоналари кўпаяди, ихтинослашшувида эса тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга катта аҳамият берилади. Айни чоёда комбинатлашув жараёни ҳам кучаяди. Чунки, бир томондан йирик корхоналарга хом ашё этишмаслиги сабабли уларда қўшимча ва бутловчи цехлар ёки бўлинмалар вужудга келади ва иккинчи томондан, кичик ва ўрта корхоналарда ҳам турли маҳсулот ишлаб чиқариш йўлга қўйилади (Солиев, Каршибоева, 2001).

Наманган вилояти иқтисодиёти республика иқтисодий муҳитида бирмунча қулайлиги билан ажралиб туради. Лекин аҳолининг зич жойлашганлиги ва 62,0 фоиз аҳолининг қишлоқ жойларда истиқомат қилиши, ҳамда инфраструктура тармоқларини юқори даражада ривожланмаганлиги сабабли вилоятда инвестиция маконини яратишда ўзига хос муаммолар келтириб чиқаради.

Табиийки, қишлоқ жойларида замонавий инфраструктура тизимини ривожлантириш, саноатни қишлоққа киритиш, хизмат кўрсатиш тармоқларини кенгайтириш орқали амалга оширилади. Зеро, бунинг учун молиявий маблағлар керак бўлади. Хорижий инвестор эса фойда олиш учун шароит мавжуд бўлмаган қишлоқ ҳудудига ўз маблағларин жойлаштирумайди. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, мамлакат ёки минтақа учун мавжуд ҳудудий муаммоларни ечиш муҳим бўлса, хорижий инвестор эса асосан тез ва кўпроқ фойда берадиган қулай муҳитни хоҳлади.

Қишлоқ жойларига хориж инвестицияларини жалб қилиш учун энг аввало, инфраструктура тизимни яхшилаш ва мавжуд имкониятлардан фойдаланиш, муаммоларни ечиш талаб қилинади. Дарҳақиқат, инфраструктура, яъни ишлаб чиқариш ва аҳолини яшаш шароитини яхшилашга қаратилган зарурий шарт-шароитларни яратмай туриб, чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни ташкил этиб бўлмайди. Вилоятда айнан ана шу муаммоларни яхши ечилмаганлиги, жойларнинг инфраструктура жиҳатдан тайёр эмаслиги ёки таъминланмаганлиги бу ерда инвестиция маконини яратишда қатор муаммоларни вужудга келтиради.

Шунингдек, вилоятда хорижий инвестицияларни жойлаштиришнинг стратегик мақсадларининг таҳлили чукур эмас. Ҳудудларнинг иқтисодий имкониятларини яхши

ўрга-нилмасдан атрофлича, иқтисодий таҳлили қилинмай шош-ма-шошарлик билан шартномалар тузилмоқда ва қўшма корхоналар ташкил этилмоқда. Бу эса уларнинг фаолия-тини йўлга қўйишни мураккаблаштиради. Хусусан инвес-тицион лойиҳаларни тайёрлашдаги тажрибасизлик ва тех-ник иқтисодий кўрсаткичларни паст савиядада тайёрланиши ҳам ижобий натижалар бермаяпти.

Мазкур ишнинг иккинчи бобида таъкидлаганимиздек, вилоят транспорт тизимининг ривожланиш кўрсаткичи «ўрта»ча характерга эга. Маълумки, транспорт инфраструктурасининг ривожланишида темир, автомобил ва ҳаво йўллари мухим аҳамиятга эга. Наманган вилоятида мавжуд темир йўлларнинг зичилиги ва уларнинг фаолияти ҳозирги кунда қониқарли даражада эмас. Бу эса хорижий инвесторларнинг вилоятга кириб келишида айрим муаммоларни келтириб чиқармоқда.

Наманган вилояти автомобил йўллари Фарғона минтакаси рельефига мос равища ҳалқасимон шакланган. Шунингдек, Андижон-Наманган-Фарғона-Қўқон-Хўжанд-Ўш-Тошкент йўллари ҳамда ҳалқаро ТРАСЕКА лойиҳасини амалга оширилиши инвестиция маконини шаклланишида катта аҳамиятга эга. Бироқ, вилоят ичидаги туманлараро ва хўжаликлараро автомобил йўлларининг аҳволи қониқарли даражада эмас. Айниқса, Тўракўғон-Косонсой, Наманган-Уйчи йўналишидаги автомобил йўлларини ҳамда Мингбулоқ ва Поп туманларида транспорт тизимининг ҳолатини яхши деб бўлмайди. Бундай ҳолат, албатта, қўшма корхоналарни жойлаштириш ва ривожлантиришга, якуний иқтисодий кўрсаткичларга таъсир этмай қолмайди.

Вилоят, шаҳар ва туманларнинг табиий газ ва тоза ичимлик суви билан таъминланганлик даражаси ҳам юқори даражада эмас. Чунончи, 2004 йил маълумотларига кўра вилоят бўйича табиий газ билан таъминланиш 77

фоиз, шу жумладан, қишлоқ жойларида 65,5 фоизни ташкил этган ҳолда бу кўраткич Наманган шаҳри ва туман марказларида 98,0 фоизга teng. Аммо туманлардаги хўжаликларни табиий газ билан таъминланиш даражаси анча паст.

Тоза ичимлик суви билан таъминланиш даражаси вилоят бўйича 80,0 фоиз, қишлоқ жойларида эса у 70,1 фоизни ташкил этади. Умуман, мустақиллик йилларида вилоятда 4500 кмдан ортиқ табиий газ ва 2000 кмга яқин ичимлик суви тармоқлари тортилди. Демак, таҳлиллар шуни кўрсатадики вилоятда аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш даражасини «яхши» табиий газ билан таъминланиш даражасини эса «қониқарли» баҳолаш мумкин.

Беморлик койкалари вилоятда ўртача 10 минг кишига 65,2 дан, Мингбулоқ, Поп ва Янгиқўрғон туманларида 25-27 га, Чуст, Тўракўрғон, Наманган туманларида 56-58 тадан тўғри келади (республикада 54,5 та). Аҳолига амбулатория-поликлиника муассасалари орқали хизмат кўрсатиш ҳам шаҳар ва туманларда ҳар-хил: энг юқори кўрсаткич 160,2 та, энг паст кўрсаткич Мингбулоқ туманида - 78,5 тага teng (вилоят бўйича ҳар 10 минг аҳолига 146,8 та).

Умуман олганда, ижтимоий инфраструктура тизими-нинг ҳозирги ҳолати Ўзбекистон Республикаси кўрсаткичларига деярли мос келади. Бирок, яқин келажакда вилоятда инвестиция маконини барқарор шакллантириш учун табиий газ ва йўллар билан таъминлаш, тоза ичимлик сувини мунтазам етказиб туриш ҳозирги куннинг долзарб муаммоларидандир.

Вилоятдаги қўшма корхоналарни ривожлантиришда хом ашё омилидан фойдаланиш ҳам ҳозирги долзарб муаммолар сирасига киради. Бу ерда энг аввало, пахта хом

ашёси мўл. 2004-йил маълумотларига кўра, 259,5 минг тонна пахта етиштирилган (21-жадвал) бўлиб, вилоятдаги 11 та пахта тозалаш заводларида қайта ишланган. Бундай заводлар Чуст, Поп, Мингбулоқ, Учқўрғон, Норин, Чортоқ туманларида жойлашган. Аммо, вилоятда пахтани қайта ишлайдиган яъни «Пап-Фен», «Аснамтекистиль» ва «Клайна Текстил», «Исковуттекс» қўшма корхоналари мавжуд, холос. Олинган пахта толаси асосий қисми хорижий давлатларга экспорт қилинади, қолгани эса тўқимачилик саноати корхоналарида қайта ишланади. Шунинг учун маҳаллий пахта толасини қайта ишловчи саноат корхоналарининг инвестицион таклифларини эътиборга олиб, уларни қўшма корхоналарга айлантириш долзарб муаммолари сирасидандир.

Ҳозирда вилоятда 1712,0 тонна пилла етиштирилади. Ваҳоланки, бу ерда атиги битта яъни, «Силк Роад» Ўзбек-Япон қўшма корхонаси бор. Мева сабзавотлар, 2001 йил маълумотларига кўра 233,2 минг тонна етиштирилган ва уларни қайта ишловчи 9 та қўшма корхоналар мавжуд.

Ҳудуд ва мамлакатлар ижтимоий-иқтисодий ривожланганлик ҳолатининг энг асосий қўрсаткичларидан бири аҳоли ва меҳнат ресурсларининг бандлик даражасидир. Қолаверса, бу ўтиш даврининг энг долзарб муаммоси бўлиб, мамлакат микро-иқтисодиётининг барқарорлаштириш ва минтақавий сиёсати аввалимбор ҳудудларда ишлизикнинг олдини олиш, ижтимоий мухитни яхшилашга йўналтирилган бўлиши керак.

2004 йил маълумотларига кўра, Намангандаги вилоятида 1005,8 минг меҳнатга лаёқатли аҳоли мавжуд бўлиб, шундан 673,2 минг ёки 66,9 фоизи турли хўжалик тармоқлари ва мулкчилик шаклларида банд. Шу ўринда айтиш жоизки, вилоят мазкур қўрсаткич бўйича республикадан бирмунча пастрок даражага эга. Ҷунснчи. Жиззах

вилоятида бу кўрсаткич 60,0 фоиз, Қорақалпогистон Республикасида 62,1, Андижон вилоятида 72,2, Фарғонада 76,7 фоиз ва умуман республика бўйича 70,6 фоизга тенг.

Юқоридаги солиштирма рақам таҳдиллари шуни кўрсатадики, вилоятда меҳнат бозорини шакллантириш ниҳоятда муҳим вазифа ҳисобланади. Зеро вилоят меҳнат бозорида ишсизлар 9,4 минг кишини ташкил этгани ҳолда ишсизлик даражаси 0,9 фоизга тенг. Вилоятда 2004 йил давомида 33,6 минг иш ўринлари яратилган бўлиб, бунинг 24,4 мингаси қишлоқ жойларига тўғри келади. Бундан 243 таси қўшма корхоналарда яратилган иш жойлари ҳисобланади. Шунинг учун, виялотда чет эл инвестициялари иштирокидаги қўшма корхоналар сонини янада кўпайтириш ва ушбу корхоналарни кўпроқ саноат соҳасида ташкил қилиш лозим.

Юзага келган муаммоларни аниқлаш ва илмий асослаш мақсадида анкета сўровларининг натижалари катта аҳамиятга эга. Ушбу ишнинг аввалги бобида «Косонсон-Текмен» қўшма корхонасида муаллиф томонидан ўтказилган социал-демографик тадқиқотнинг таҳдили кўрсатилган эди. Қўйида биз вилоятнинг яна бир муҳим корхонаси, яъни «Аснамтекстиль» қўшма корхонасида олиб борилган анкета сўровининг натижасини кўриб чиқишини жоиз деб топдик.

«Аснамтекстиль» қўшма корхонаси Наманган вилоятида жойлашган қўшма корхоналар орасида ўз ишлаб чиқариш кўлами, вилоятнинг ташки иқтисодий фаолиятидаги ўрни ва салмоғи, инвестицион маблағлар ўзлаштириш даражаси кўрсаткичлари бўйича «Косонсон-Текмен», «Нестле-Ўзбекистон», «Шириналлик» қўшма корхоналаридан кейин ўринда туради.

Таҳдил қилнаётган қўшма корхона Наманган шаҳрида жойлашган бўлиб, Ўзбекистон-Туркия ҳамкорлигида 1995

йилда ташкил этилган. Кўшма корхонанинг фаолияти асосан пахта толасини қайта ишлашга ихтисослашган. Унинг ташкил этилган даврдаги Низом фонди 6996,2 минг АҚШ доллари бўлиб, хорижий таъсисчиси «Астон» фирмаси улуши 51,0 фоиз ёки 3568,1 минг долларини, маҳаллий таъсисчи «Узенгилсаноат» улуши 49,0 фоиз ёки 3428,1 минг долларни ташкил этади.

«Аснамтекстиль» кўшма корхонасида социал-демографик тадқиқот 2002 йилда ўтказилган; у ўз ичига 100 дан ортиқ респондентларни (жами ишчи ходимлар 477 киши) қамраб олган ёки умумий тааллуқлилик даражаси 20,9 фоизни ташкил қиласди.

Сўровда қўшма корхона меҳнат ресурсларининг социал - демографик ҳолатини ёритувчи жинси, маълумоти, ёш таркиби, оиласвий аҳволи, олинадиган ойлик маошлари, корхонада меҳнат қилишларидан мамнун ёки мамнун эмасликлари, кадрларнинг ижтимоий ҳимояси каби масалаларнинг ўрганилиши кўзда тутилган. Респондентларнинг 23 фоизни олий ва 10 фоизини тўлиқсиз олий, 44 фоизини ўрта маълумотлилар ташкил этади. Сўралганларнинг кўпчилиги, яъни 68,0 фоизи эркаклар, қолгани аёллардан иборат. Уларнинг 2J3 қисми 17-30 ёшдагилар, миллий таркибида эса ўзбеклар юқори кўрсаткичга эга 69,0 % (шунингдек, руслар-14,0, татарлар-12,0, корейслар-3,0 ва турклар 2,0%).

Респондентларнинг асосий қисми Наманган шаҳри (36,0 фоиз) ва Уйчи (34,0 фоиз) туманида яшайди. Қолганлари, Учқўрғон (8,0 фоиз), Наманган (7,0 фоиз), Чорток (5,0 фоиз) ҳамда Янгиқўрғон ва Тўракўрғон туманларига тўғри келади.

Сўровда қатнашган респондентлар «Ойлик маошингиз сизни қониқтирадими?» деган саволга иштирокчиларнинг 92,0 фоизи қониқтиришини. 8,0 фоизи ойлик маошларидан

қониқиши ҳосил қиласликларини билдиришган. «Құшма корхонада кадрлар ижтимоий ҳимоясига қай даражада эътибор берилади?» саволига респондентларнинг 88 фоизи уй жой таъминотини, 45 фоизи маданий хизматлар қониқарсиз эканлигини күрсатишиган. Шунингдек, корхонада алоқа, тиббий хизмат ҳамда ижтимоий ёрдам бүйича ҳам айрим муаммолар борлиги аниқланған (юқоридагиларга мос ҳолда сўралганларнинг 17, 12 ва 11 фоизи берилган саволларга салбий жавоб беришган).

Респондентлар қўшма корхонада меҳнат қилаётганидан мамнун эканлигини билдиришган. «Қўшма корхонада ишлаб чиқарилаётган товарлар сифати сизни қониқтирадими?» - деган саволга уларнинг асосий қисми ижобий муносабат билдиришган. «Қўшма корхонада яна қандай маҳсулотлар ишлаб чиқариш мумкин, деб ўйлайсиз?» саволига респондентларнинг 62,0 фоизи газламалар ёки тайёр маҳсулот, 22,0 фоизи ғалтақдаги рангли иплар ишлаб чиқаришни, 10,0 фоизи трикотаж мато ва 6,0 фоизи без ва тайёр кийим-кечак ишлаб чиқариш керак деган таклиф билдириган.

«Қўшма корхона нима сабабдан айнан шу ҳудудга жойлаштирилган ва бунинг сабаби нимада, деб ўйлайсиз?» -саволига сўралганларнинг 63,0 фоизи ишсизлик муаммосини ҳал қилиш мақсадида қурилганлигини күрсатишиган. Демак, қўшма корхоналар барпо этиш нафақат аҳолининг ижтимоий аҳволига балки бандлик масалаларини ҳал этишда ҳам муҳим аҳамиятта эга.

«Қўшма корхонани қуриш учун бу ерда қандай кулагайликлар бор?» -деган саволга респондентларнинг 89 фоизи транспорт тизими, ижтимоий инфраструктура, аҳоли ва меҳнат ресурлари, қурилиш базаси ва хом-ашёни мавжудлигини эътироф этишган. Бундан ташқари, социологик сўров натижасида қўшма корхоналарнинг экологик

холати, респодентларнинг ўзлари яшаб турган туманиларда қандай қўшма корхоналар қуриш имкониятлари мавжудлиги ҳақида ҳам аниқ маълумотлар олинганд.

«Қўшма корхонани келажакда ривожлантириш учун яна қайси муаммоларга эътибор бериш зарур, деб ҳисоблайсиз» -деган саволга респондентларнинг 39,0 фоизи маҳсулот сифатини яхшилаш ва экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш, 24,0 фоиз қатнашчилар замонавий ишлаб чиқариш воситалари билан корхонани жиҳозлашни, 10,0 фоизи иш ҳақини оширишни, 16,0 фоизи малакали мутахассисларни хорижда тажриба алмашинувини, 5,0 фоизи Ҳом-ашё базасини такомиллаштиришни ва 3,0 фоизи трикотаж фабрикасини ташкил қилишни билдиришган.

Юқоридаги инвестиция маконини яратишдаги муаммолар таҳлили ҳамда «Косонсой-Текмен» ва «Аснамтекстил» қўшма корхоналарида ўтказилган социал-демографик тадқиқотлар натижаларидан келиб чиқиб қуйидаги хуласаларни чиқариш мумкин:

- вилоятда қўшма корхоналарнинг ташқи иқтисодий фаолияти, яъни шу жумладан экспорт-импорт операцияларни амалга оширишга кенг имкониятлар яратиш;
- иирик ишлаб чиқариш қувватига эга бўлган акциядорлик жамиятларининг инвестицион таклифларини эътиборга олиб, уларни хориж инвестициялари иштирокидаги қўшма корхоналарига айлантириш;
- қўшма корхоналарни техник жиҳатдан жиҳозланишини рағбатлантириш, уларда божхона тўловлари тизмини тартибга солиш;
- фискал имтиёзлар бериш, яъни айрим қўшма корхоналарни муайян муддатга бир ёки бир неча солик

турини, баъзан жами солиқларни тўлашдан озод қилиниши;

қайта инвестиция бўйича имтиёзлар (фойданинг ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва кенгайтиришга йўналтирадиган қисмiga солик тўлашдан озод қилиш);

ижтимоий дастурлар учун имтиёзлар (корхонани ижтимоий эҳтиёжлари учун сарф-харажатларни тўлиқ ёки қисман солиқقا тортиладиган базадан чиқариш) ва ҳоказо.

Ўрганишлар шуни кўрсатадики, Ўзбекистон Республикасидаги сиёсий барқарорликнинг мавжудлиги, аҳолининг меҳнатсеварлиги, мамлакатнинг катта иқтисодий салоҳиятга эга эканлиги, ҳар-хил ноёб, қимматбаҳо фойдали қазилмаларнинг кўплиги ва бошқа омиллар миллий ва минтақавий иқтисодиётга кўплаб хориж инвестицияларини жалб қилиш имконини беради. Айнан шундай имкониятлар маълум даражада Наманганд вилоятида ҳам мавжуд.

3.2. Наманганд вилоятида қўшма корхоналарни ривожлантиришни истиқболлари

Наманганд вилоятидаги хорижий инвестициялар иштирокидаги қўшма корхоналарнинг истиқболдаги ривожланиши бутунги кун иқтисодида ва ижтимоий хаётида юз бераётган чукур сифат ўзгаришлари билан чамбарчас боғлиқdir. Бундай хусусиятлар, биринчидан, ҳудуддаги демографик вазиятнинг ўзгариши, яъни табиий кўпайиш ва миграцион ҳаракатлар, иккинчидан, вилоятнинг транспорт географик ўрни, шунингдек, табиий географикресурслар ва улардан ишлаб чиқаришда фойдаланиш

даражаси, учинчидан, жамият эктиёжларини қондириш ҳамда ижтимоий-экологик муаммоларни бартараф этиш, тұртингидан, илмий техника ютуқларидан фойдаланиш холати, бешинчидан, ички ва ташқи бозордаги иштирок этиш күрсаткичлари, олтингидан, бутун миллий иқтисодиёт мажмуасини интенсивлаш жараёнининг барқарор ривожланиб боришидан келиб чиқади. Бу ҳусусиятлар вилоятда құшма корхоналарнинг мажмуали ривожланишига қаратылған ҳудудий башоратлашни амалға оширишни тақозо қилади.

Шунингдек, яқын истиқболға (2005-2007 йилга) мүлжалланған құшма корхоналарни ривожлантириш күрсаткичларини белгилаш иқтисодиётдаги туб үзгаришлар, миллий иқтисодиёт мажмуасининг моддий-техника баъзасини мутлақо қайта қуриш, иқтисодиёт тармоқларининг самарали таркибини яратиш ҳамда бошқаришни шаклланған ишлаб чиқариш тизимига мос ҳолда «ўзгарувчанлик» ҳусусиятлар билан ҳам чамбарчас боғлиқдир.

Юқоридаги жараёнлар ўз навбатида жамиятнинг сиёсий, ижтимоий-иктисодий, мағкуравий муносабатларини белгилаб берадики, бу ҳудудларнинг ижтимоий-иктисодий ривожланиш суръатларига кучли таъсир этади ва құшма корхоналарнинг жойланишини янада такомиллаштирилиши ва инвестиция маконининг шаклланишига олиб келади. Демек, вилоятда құшма корхоналарни ривожлантириш учун энг аввало юқоридаги имкониятлардан фойдаланиш зарур. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг 2000 йил 11 октябрдаги «Құшма корхоналар ташкил этишга хорижий инвестицияларни жалб этшга доир құшимча чора-тадбирлар тұғрисида»ги 393-

сонли ва 2001 йил 23 ноябрдаги «Республика минтақаларида хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарни ташкил этиш дастурга ўзгартиришлар киритиш түрлесида»ги 459-сонли қарорлари асосида вилоятда құшма корхоналарни яқин келажақда (2005 й.) ривожлантириш дастури ҳамда Вилоят хокимлиги томонидан 2005-2007 йилларда вилоят иқтисодиётiga хориж сармояларини жалб қилиш ва улар асосида саноат корхоналари барпо этиш лойиҳалари ишлаб чиқылған. Ушбу дастурларни ишлаб чиқышдан асосий мақсад, яқин келажақда вилоятда құшма корхоналар сонини барқарор күпайтириш, экспорт ҳажмини ошириш ҳамда таркибини такомиллаш учун маҳаллий табиий хом ашё ресурсларидан ва ишлаб чиқариш захираларидан ҳар томонлама фойдаланыпцир. Шунингдек, дастурнинг устувор йұналишлари сифатида:

- халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш, импорт ўрнини босадиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенг йўлга қўйиш ва минтақа экспорт салоҳиятини юксалтириш;
- қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишловчи корхоналарни кенгайтириш;
- маҳаллий ва енгил саноат корхоналарида кенг кўламда технологик қайта жихозлашни амалга ошириш;
- электротехника ва машинасозлик мажмуаларида рақобатбардош маҳсулотлар билан жаҳон бозорига чиқиши;
- вилоятнинг қимё саноати технологияларини тудан янгилаш кабиларни кўрсатиш мумкин.

2001 йилга мұлжалланған давлат инвестиция дастури доирасида тұғридан-тұғри чет әл инвестициясінің жалбқыладыған бир неча лойиҳаларни амалға ошириш назарда тутилған зди. «DEMO-2000» лойиҳаси шулардан эңг үйретін деб зътироф этилған. Лекин бу лойиҳа амалға оширилгани йүк. Бөшқа лойиҳалар Ўзбекистон Республикасы Вазирлар Маҳкамасының «Республика мінтақаларида хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарни ташкил этиш дастурига ўзгартиришлар киритиш тұғрисида» ги ҳамда Вилоят хокимлігі томонидан 2005-2007 йилларда вилоят іктисодиётінде хориж сармояларини жалб қилиш ва улар асосида саноат корхоналари барпо этиш лойиҳалари ишлаб чиқылған (8-илю).

«ТИМИ» Туркия фирмасы Наманган вилоятида эңг үйретін чет әл шерикларидан биридір. У ўз фаяолиятіни құйидегі З та йұналишда амалға ошириш назарда тутилған зди:

1. «Косонсой-Текмен» жунни қайта ишлаш құшма акциядорлық корхонасінін яратыш;
2. Маҳаллий жуыға ишлов беріш ва тайёр жун маҳсулотлари ишлаб чиқариш бүйічесі «DEMO-2000» (Development & Modernization) лойиҳасині амалға ошириш;
3. Маҳаллий акциядорлық жамиятларини құшма корхоналарға айлантириш доирасида «АННЕКС-2001» лойиҳаларини амалға ошириш ва янғын құшма корхоналар барно этиш.

Бириңчи йұналиш бүйічесі Гуркексимбанк ва Европа Тураққиёт За Тикланиш банкининг кредитларини жалб эттін ҳолда 1999 йилда лойиҳа қиймати 93 млн АҚШ

доллари бўлган «Косонсой-Текмен» қўшма корхонаси яратилди.

Иккинчи йўналиш, яъни «DEMO-2000» лойиҳаси «Косонсой-Текмен» ҚАКнинг маҳаллий хом ашёга (ювилган жунга) бўлган эҳтиёжларини қондириш зарурлиги мунносабати юзага келди. Наманган вилояти ҳокимлиги «DEMO-2000» доирасида ёпиқ акциядорлик жамиятлари шаклида «Вул-Тек», «Хали-Тек», «Нонновен-Тек», «Астар-Тек», «Либас-Тек», «Аба-Тек» қўшма корхоналарини яратиш кўзда тутилган (19-жадвал). Аммо ушбу лойиҳа маълум сабабларга кўра амалга оширилмади. Жами ҳажми 200 млн. АҚШ доллари бўлган ушбу лойиҳа қуидагилар ҳисобидан молияланади:

- "ТИМИ" фирмасининг ўз маблағлари ва бошқа чет эллик таъсисчиларнинг маблағлари;
- "Саноат Тараққиёти" инвестиция саноат молия компанияси маблағлари;
- Ўзбекистон Республикаси хукумати кафиллигидаги ташқи кредит ҳисобидан.

"Саноат Тараққиёти" компаниясининг инвестицияларини аксияларни тижорат банклари ёки бошқа юридик шахсларга сотиш, давлат бюджети ҳисобига кредит ажратилиши ҳамда "ТИМИ" фирмаси кредит бериш ва кейинчалик уни "DEMO-2000" инвестиция дастури бўйича корхоналарнинг фойдасидан олинган дивидентлар ҳисобидан шакллантириш режалаштирилган.

Ушбу дастур экспортни кўпайтириш ва салкам 20 мингта янги иш ўрнини яратиш билан бир қаторда, тайёр жун маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича технологик занжир яратиш "Косонсой-Текмен" ҚКнинг ишлаб чиқа-

"DEMO-2000" га бирлаптүрилгээ лойижлээр бүйнч кискача ахборот.

DEMO-Datasheet "DEMO-2002" - Nochacci Martepranetai acciha Tyatyan

риш қувватидан энг юкори даражада фойдаланиш, шунингдек, маҳаллий акциядорлик жамиятларини замона-вийлаштириш имконини бериш кўзда тутилган.

Яқин келажакда чет эл инвестициялари иштирокидаги қўшма корхоналарни ташкил этишнинг асосий йўналишларининг тахлили шуни кўрсатадики, вилоятдаги қўшма корхоналар кўпроқ саноат ишлаб чиқаришининг тирмоқлари соҳасида барпо этилади.

Маълумки, ҳар қандай ижтимоий-иктисодий тараққиёт марказида аҳоли, унинг сони, эҳтиёжи ётади. Бино-барин қўшма корхонанинг истиқболдаги ривожланишини аниқлашда ва бошқаришда энг аввало аҳоли сонини келажақдаги миқдорини аниқлаш зарур. Вилоят аҳолиси сонининг ўсишини экстраполяция усули билан тахминий башорат қилганимизда, унинг сони 2010 йилда 2520,4 минг кишига ёки 2004 йилга нисбатан 121,3 фоизга ошиши аниқланди (20-жадвал).

Жадвал маълумотларида кўриниб турибдики, вилоят туманлари таркибида Чуст, Наманган, Уйчи, Тўракўргон, Янгиқўргон Чорток туманларида аҳоли сони ҳозирги кундагига нисбатан 1,2-1,3 марта ўсиши мумкин. Вахоланки, Чуст туманида хориж инвестицияси иштирокидаги қўшма корхоналар сони яқин келажакда Уйчидаги иккита Янгиқўргон ва Учқўргон туманларида биттаданга кўпайтириш мўлжалланган. Бу эса ўсиб бораётган меҳнат ресурслари сони билан қўшма корхоналар орасидаги номутаносибликни келтириб чиқаради. 2004 йилги маълумотларга кўра, вилоятда 27,6 минг кишига битта қўшма корхона тўғри келади. Бу кўрсаткич Косонсой туманида 13,2 минг кишини, Наманган шаҳрида 10,5 минг, Тўракўргон туманида 33 минг кишини ташкил этса, Наманган ва Норин, Чорток туманларида 60-100 минг кишидан ортиб кетади. Бу эса, ўз

Наманган вилояти аҳоли сонининг ўсишининг башоратлари (минт килин)

№	Туманлар	Мавжӯа мәълумотлар					Баландра т	2004-2010 йилларда ўчиш (фоизда)
		1970	1994	1998	2000	2002		
1.	Косонсой	61,9	115,3	128,1	133,6	139,8	145,6	174,8 120,0
2.	Мингбулоқ	40,9	74,2	81,2	84,0	86,6	90,9	111,0 122,1
3.	Наманган	62,3	131,9	146,9	152,6	157,6	166,3	215,8 129,6
4.	Норин	57,8	101,3	110,6	114,1	116,9	121,0	149,0 123,1
5.	Поп	74,1	132,0	143,9	148,9	153,3	160,6	191,9 119,4
6.	Тўракўрон	69,9	134,8	147,7	152,6	157,4	165,4	207,5 125,4
7.	Ўйчи	73,9	140,1	154,0	159,2	164,1	172,3	215,9 125,3
8.	Учкўрон	66,4	109,8	122,6	123,6	126,9	131,7	152,4 115,7
9.	Чуст	86,1	163,1	180,0	187,2	192,7	201,9	248,0 122,8
10.	Чорток	-	120,7	133,7	138,4	142,1	148,5	193,3 130,1
11.	Янгиқўрон	125,0	127,8	142,0	148,1	152,9	161,6	204,2 126,3
12.	Наманган ш.	187,6	348,4	376,8	387,9	396,4	410,2	456,6 111,3
	Вилоят бўйича	905,9	1699,4	1863,9	1930,2	1986,4	2076,8	2520,4 121,3

Жадвал вилоят Статистика бошкармаси мәълумотлари асосида тузилди.

навбатида, мазкур туманларда қўшма корхоналарни келажақда барпо қилишни тақозо этади.

Ҳисоблашлар шуни кўрсатадики, Наманган шаҳрида, Косонсой ҳамда Тўракўргон туманларида аҳоли ва қўшма корхоналар орасидаги боғланиш кучли, яъни аҳоли сонига нисбатан қўшма корхоналар сони бирмунча мутаносиб келади (9-илова). Аксинча, Учқўргон, Мингбулоқ ва Норин туманларида эса боғланиш жуда паст. Умуман вилоятда аҳоли сони ва қўшма корхоналарни ташкил этиш орасидаги боғланиш даражаси унча юқори эмас (Я_х, 0,43).

Вилоят шаҳар ва туманларида қўшма корхоналарни ташкил қилишнинг истиқболларини аниқлашда инвестицион вазиятни белгиловчи омилларнинг таҳлили катта аҳамиятга эга. Бу омилларга хом-ашё, фойдали қазилмалар, аҳоли ва меҳнат ресурслари, бозор иқтисодиёти, транспорт, ижтимоий инфраструктура, экология, электроэнергетика ва бошқа омиллар киритилди (10-илова).

Туманлар имкониятларини бундай баҳолаш мақсадида эксперт усули қўлланилди. Эксперт сифатида НамДУ география ва иқтисодиёт факултети олимлари, Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги Наманган вилоят ҳудудий бўлинмаси ходимлари ҳамда Наманган-Мухандислик иқтисодиёт институти «Иқтисодиёт» ва «Молия» факультетлари профессор-ўқитувчилари ва магистрлари иштирок этди (жами 25 киши). Баҳолаш параметрлари 8 та, максимал балл -10 балл, яъни у ёки бу омил баҳоси қанча юқори бўлса бу ерда мазкур шароит шунча қулай ҳисобланади (21- жадвал).

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, вилоятнинг мавжуд барча ҳудудларида қўшма корхоналарни жойлаштириш учун бирдай қулай шароитлар мавжуд эмас. Чунончи, хом-ашё омили Косонсой, Мингбулоқ, Поп ва Янгиқўрон туманларида юқори баҳоларга эга. Фойдали қазилмалар

21 – жадава

Наманган вилояти маймуррий гузилмаларида инвестиция

макони имкониятларин баҳолаш

(Балл ҳисобида, баллнинг юқорилиги ушбу омил имкониятларни ижобийлигини билдиради. Максимал балл 10 балл.)

Ном	Шахар ва гуманлар	Хом-аид	Фойдалан-кезилем ма-лар	Мехнат ресурс-ларини	Балор ингиссан интишари	Транспорт инфраструктура	Ижтимоий инфраструктура	Экология	Электро-енергетика	Умумий балл
1	Наманган шаҳри	1	1	10	9	9	10	5	9	54
2	Коғон-тоб	7	6	9	5	5	6	7	8	53
3	Мингбӯёз	3	7	4	4	6	5	3	5	42
4	Наманган	6	4	7	6	7	8	4	6	48
5	Норин	6	3	7	6	8	7	5	6	48
6	Пой	8	9	8	7	8	6	6	7	59
7	Түракурон	6	3	8	7	8	7	5	6	50
8	Уйча	6	5	8	6	7	7	6	6	51
9	Чукийлон	5	5	7	6	8	6	6	8	51
1	Чуст	6	6	9	6	8	7	7	6	55
0	Чорток	3	5	7	5	6	6	7	6	47
1	Янгикурон	6	6	8	6	6	5	7	7	51
2										

Жадава экспертизаси худосалари асосида тузилид.

омили нүқтаи назардан эса, яхши кўрсаткичлар Поп, Косонсој, Чуст ва Янгиқўргон туманларида қайд қилинган. Шунинг учун бу туманларда хом ашё ва фойдали қазилмалар асосида қулай инвестиция маконини яратиш имкониятлари мавжуд. Айни пайтда экология омили Наманган шаҳри, Мингбулоқ, Наманган, Турақўргон туманларида анча паст баҳоланганд. Ижтимоий инфраструктура тармоқлари вилоятда Наманган шаҳрида юқори баллга эга бўлса, вилоятнинг бошқа барча ҳудудларида ўртача кўрсаткичларга эга.

Худди шу тарзда бошқа шарт-шароитлар ҳам кўриб чиқилган. Жумладан, меҳнат ресурслари омили Наманган шаҳри, Чуст, Косонсој, Поп ва Турақўргон туманларида юқори, электро-энергетика эса ўртача баҳо олган. Албатта, бундай баҳолаш мутлоқ аниқликка эга эмас ва у маълум даражада умумий ҳолатни англатади. холос. Бироқ, шунга қарамасдан, унинг натижалари анча объектив хусусиятга эга улардан вилоят ҳудудида қўшма корхоналарни жойлаштириш ва ривожлантиришда кенг фойдаланиш мумкин.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиққан ҳолда вилоятнинг бош шаҳри Намангандан кейинги ўринда турувчи Чуст шаҳрининг ривожланишига катта эътибор бермоқ зарур. Ваҳоланки, Чуст тумани ва шаҳрининг демографик салоҳияти, транспорт-географик имкониятлари бошқа туманларга нисбатан анча юқори бўлишига қарамай ушбу ҳудудда қўшма корхоналар сони кам ташкил этилган. Экспертлар хulosаларининг таҳлили шуни кўрсатадики, умуман вилоятда хориж инвестициялари иштирокида қўшма корхоналар ташкил этишда инвестиция макони имкониятларини «ўртача» баҳолаш мумкин.

Шуни алоҳида таъқидлаш жоизки, вилоятдаги хорижий инвестициялар иштирокидаги қўшма корхоналар фаолияти устидан Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги Наманган вилоят ҳудудий бошқармаси томонидан доимий мониторинг олиб борилади.

Минтақа қўшма корхоналарининг истиқболдаги ривожланишини аниқлашда, 2001 йил 3 марта Наманган вилояти ҳокимлиги томонидан қабул қилинган «2005 йилгача бўлган даврда вилоятнинг экспорт салоҳиятини ривожлантириш минтақавий дастури» мухим аҳамиятга эга. Ушбу дастур ижроси вилоят экспорт ҳажмини кўпайтириш ва ўнинг таркибини такомиллаштиришда иқтисодий тармоқларнинг мавжуд имкониятларидан, маҳаллий хом-ашё ресурслари ва бошқа ишлаб чиқариш салоҳиятларидан кенг кўламда фойдаланишини кўзда тулади.

Мазкур дастурда вилоятга хорижий инвестициялар ва замонавий технологияларни жалб этиш, янги қўшма корхоналарни ташкил этиш, маҳаллий хом-ашё ва ишчи кучларидан фойдаланган ҳолда импорт ўрнини босувчи ҳамда экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқаришга катта эътибор қаратилган.

Шундай қилиб, олиб борилган таъдқиқотлар шуни кўрсатадики вилоятда қўшма корхоналарининг истиқболдаги ривожланишини таъминлашда қўйидаги тадбирлар тизимиға кенгроқ эътибор қаратмоқ лозим:

- вилоят туманларида инвестиция маконини янада қулайлashingтириш ва инвестиция лойиҳаларини тадбиқ этиш учун хорижий ва ички кредитлар беришни оператив ҳал қилиш;
- хорижий инвестицияларни қимматли қофозлар бозори орқали жалб этишини такомиллаштириш.

уларнинг вилоят саноат мажмуасидаги хусусий-лаштириш жараёнларида фаол иштирокини таъминлаш;

- хорижий инвесторларни рафбатлантириш учун вилоят миқёсидағи мақсадли дастурларни ишлаб чиқиш ва уларда машинасозлик, енгил ва озиқ-овқат, кимё саноатларига тегишли қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил қилишни таъминлаш;
- замонавий технологияларни жорий қилиш мақсадида лизинг ва франчайзинг муносабатларидан фойдаланишни жадаллаштирувчи тузилмалар тузиш ва уларни рафбатлантириш;
- вилоят саноат мажмуининг тижорат банклари ва хорижий молиявий институтлар билан ўзаро ҳамкорлигини кенгайтириш;
- ҳалқаро инжинииринг компаниялари билан фаол ҳамкорликни йўлга қўйиш;
- вилоят ва унинг туманларида замонавий бозор инфратузилмалари тизимларини ривожлантириш ва ҳ.к.

Ушбу чора-тадбирларни амалга ошириш Намангандекан вилояти саноати мажмуига хорижий инвестицияларни янада кенгроқ жалб қилиш ва улар фаолиятини жадаллаштиришга ижобий таъсир кўрсатади.

Хулоса

Мустақил Ўзбекистоннинг миллий иқтисодиётини шакллантириш ва мустаҳкамлашда ҳозирги замон саноат ишлаб чиқаришнинг аҳамияти беқиёсдир. Бинбарин, ҳалқ хўжалигининг мазкур тармоғини жадал ривожлантириш ва унинг иқтисодий самарадорлигини оширишда хорижий инвестициялар иштирокидаги қўшма корхоналар муҳим ўринга эга. Чунончи, «Чет эл инвестициялар тўғрисида»ги ва «Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида»ги қонунларининг қабул қилиниши (1998 йил 30 апрель) Ўзбекистонда инвестиция маконини яратишни иқтисодий ва ҳуқуқий асосларини барпо этишга хизмат қиласди.

Мазкур тадқиқотда саноат географиясига оид қўшма корхоналарни худудий ташкил қилиш борасидаги назарий масалалари республика вилоятлари даражасида таҳлил қилинди ва уларнинг ментақавий ҳусусиятлари Наманган вилояти мисолида ёритиб берилди.

Маълумки, Наманган вилояти Фаргона водийсидаги қўшни вилоятлардан бир қанча жиҳатлари билан ажralиб туради: биринчидан, у асосан Сирдарёнинг ўнг қирғофида жойлашган; иккинчидан, унинг ер майдони нисбатан кўпроқ; учинчидан вилоятнинг иқтисодий ўсиши ҳам тобора яхшиланиб бормоқда (Ангрен-Поп ҳалқаро йўли туфайли); тўртинчидан, бу ерда Фаргона ва Андижон вилоятларига нисбатан хорижий инвестициялар иштирокидаги қўшма корхоналар кам ташкил этилган; бешинчидан, Наманган вилояти иқтисодий ва ижтимоий-географик вазият ҳам ўзига хос ва ҳ.к.

Яна шуни таъкидлаш жоизки, вилоят ҳудуди асосан тоғ этакларидан, адирлардан иборат бўлганлиги сабабли, ментақанинг йирик сугориш иншоатлари айнан шу ерда

қурилган ёки шу райондан ўтади. Ана шундай умумий холат вилоятда хорижий сармоядорлар иштирокидаги қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил этиш жиҳатларида ҳам ўз аксини толади.

Ушбу қўлланмада Наманган вилояти саноати мажмуаси тизимида чет эл инвестициялари иштирокида қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил қилиш, уларнинг хўжалик тузилмаларини таҳлили ва ривожланиш хусусиятлари ўрганилган. Олиб борилган ўрганишлар қўйидаги хулоса ва таклифларни қилиш имконини беради:

1. Иқтисодий ва ижтимоий географиянинг иқтисодий блоки таркибига кирувчи саноат географиясининг янги бир йўпалиши қўшма корхоналарнинг географик жойлашув хусусиятларини ўрганиш катта назарий ва амалий аҳамиятга эга.
2. Мингаقا (вилоят) ва туманларда қулай инвестиция маконини шакллантириш қўшма корхоналарни куришнинг зарур шаргидир. Бу макон, ўз навбатида, ҳукуқий ва ташкилий ишларнинг бажарилганилиги, умумий (транспорт ва ижтимоий) ва бозор инфраструктурасининг мавжудлиги, хом-ашё, минерал ва бошқа ресурслар, иқтисодий географик ўрин кабилар билан белгиланади.
3. Ҳозирги даврда қўшма корхоналар бўйича Тошкент шаҳри, Тошкент вилояти, Андижон, Фарғона ва Навоий вилоятлари ажralиб туради. Айни вақтда бу ҳудудларда қўшма корхоналар экспорт фаолиятидаги ўрни ҳам катта. Шу жиҳатдан Наманган вилояти ўртача мавқега эга.
4. Наманган вилоятининг табиий шароити ва қазилма бойлик ресурсларининг қўшма корхоналарни жойлаштириш ва ривожлантириш нуқтаи назардан «қониқарли», аҳоли ва меҳнат ресурслари билан

таъминланганигини «юқори», транспорт инфраструктурасини, «ўрта» ва иқтисодий географик ўрнини «яхши» деб баҳолаш мумкин.

5. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, Наманган вилоятида инвестиция маконини яратишнинг ўзига хос социал-географик ва иқтисодий-географик хусусиятлари мавжуд. Бу ерда аҳолининг асосий қисми дарё ҳавзалари тизимларида жойлашган, вилоят маркази ва унга яқин туманларда қўшма корхоналарни қуриш учун қулай имкониятлар мавжуд.
6. Шу билан биргалиқда мазкур тадқиқотда бозор иқтисодиёти шароитида чет эл инвестицияларини суст жалб қилишнинг асосий сабаблари қуидагилар:
 - ҳукуматнинг инвестиция маконини ривожлантиришга қаратса чиқарган қонун-қоидаларнинг муқаммал эмаслиги, уларнинг жойлардаги мансабдор шахслар томонидан тўлиқ бажарилмаётгани;
 - инвестиция маконини такомиллаштиришга хизмат қиласиган бозор инфраструктура бўғинларининг етарли даражада ишламаётганлиги;
 - миллий иқтисодиётда устувор аҳамиятга эга бўлган озиқ-овқат ва енгил саноатнинг асоси-қишлоқ хўжалигига инвестицияларни етарли даражада жалб қилинмаётганлиги;
 - узоқ муддатли, паст фоизли кредитлар берувчи ихтисослашган банкларнинг камлиги ва ҳ.к.
7. Тадқиқот давомида шу ҳолат маълум бўлдики, Чуст, Мингбулоқ, Учқўрғон, Норин туманларидағи қўшма корхоналар сони кам, боз устига борларининг ҳам фаолиятлари яхши йўлга қўйилмаган. Бинобарин, келгусида мазкур туманларда чет эл сармоядорлари

- иштирокидаги қўшма корхоналарни барпо этиш ҳозирги куннинг мухим масалаларидандир.
8. Мавжуд 75 та қўшма корхонанинг ҳозирги кунда 59 таси ишлаб чиқариш билан шуғулланади. Улардан фақатгина 27 та корхона экспорт-импорт амалларини бажаради. Жумладан, 11 та қўшма корхона ўз маҳсулотларини хорижга экспорт қилади, холос. Бу эса қўшма корхоналар олдига қўйган стратегик мақсадларга мос келмайди. Шунинг учун, келажакда ушбу қўшма корхоналар экспорт салоҳиятларини ривожлантириш талаб этилади.
 9. «Косонсой-Текмен» ва «Аснамтекстиль» қўшма корхоналарида ўтказилган тадқиқотлар, вилоят тўқимачилик саноатини ривожлантиришда малакали меҳнат ресурсларининг шаклланганлигини ва қўшма корхоналарда меҳнат қилаётган ишчиларнинг ўз ишларидан мамнунлигини келажакда ҳам чет эл сармоялари иштирокида шу турдаги қўшма корхоналарни кўпроқ барпо этиш лозимлигини кўрсатади
 10. Шуни таъкидлаш жоизки, Наманган вилоятининг қўшма корхоналари асосан енгил саноат ва, айниқса тўқимачилик тармоқларига ихтисослашган. Уларнинг аксарияти Наманган шаҳри, Косонсой, Поп туманларида жойлашган. Ана шундай иқтисодий географик вазиятдан келиб чиқсан ҳолда истиқбода қўшма корхоналар тармоқлар ва ҳудудий таркибини такомиллаштириш зарур.
 11. Наманган вилояти иқтисодиётини янада мустахкамлаш ва шу асосда ижтимоий муаммоларни ечиш мақсадида саноатда қўшма корхоналар сонини кўпайтиришга катта эътибор қаратмоқ лозим. Бу борада минтақанинг инвестицион вазияти ва

салоҳиятини реал баҳоловчи тадқиқотларни кенг кўламда олиб бориш ҳамда уларнинг натижалари билан чет эл сармоядорларини қизиқтириш мақсадга мувофиқдир.

Шундай қилиб, юқоридаги фикр-мулоҳазалар, таклиф ва тавсияларни амалга ошириш вилоятда чет эл сармоядорлари иштирокидаги қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил этиш ва уларни келажақда ривожланишини белгилашга ижобий таъсир қиласи.

ИЛОВАЛАР

1 - ИЛОВА

Наманган вилояти тумонлоридан күшмә корхоналар ва ишчилар сонининг таарихий ўзгариши

№	Шаҳар ва тумонлар	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Жами
1	Наманган ш.	$\frac{2}{12}$	$\frac{3}{7}$	$\frac{2}{11}$	$\frac{6}{11}$	$\frac{1}{11}$	$\frac{3}{31}$	-	$\frac{1}{394}$	-	$\frac{1}{163}$	$\frac{2}{153}$	$\frac{1}{153}$	$\frac{1}{221}$	$\frac{34}{2012}$
2	Коғоной т.	$\frac{3}{6(15)}$	$\frac{1}{10}$	$\frac{2}{35}$	$\frac{2}{35}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{44}$	$\frac{1}{331}$							$\frac{1133}{1133}$
3	Нимигъаликот	$-\frac{1}{3}$				$-\frac{1}{2}$									$-\frac{2}{5}$
4	Номонган т.							$-\frac{1}{15}$							$-\frac{1}{170}$
5	Норин т.		$-\frac{1}{6}$								$-\frac{1}{90}$				$-\frac{1}{105}$
6	Пис т.		$-\frac{1}{36}$			$-\frac{1}{441}$		$-\frac{1}{33}$			$-\frac{1}{176}$				$-\frac{1}{64}$
7	Тубакхон т.		$-\frac{1}{43}$	$-\frac{1}{11}$				$-\frac{2}{400}$			$-\frac{1}{88}$				$-\frac{1}{636}$
8	Уйин т.			$-\frac{1}{5}$			$-\frac{1}{12}$			$-\frac{2}{10}$					$-\frac{1}{21}$
9	Чиқирик т.														
10	Чирок т.														
11	Чист т.														
12	Янтиқирик т.														
	Бийнот бийна	$-\frac{3}{15}$	$-\frac{2}{7}$	$-\frac{7}{77}$	$-\frac{10}{77}$	$-\frac{1}{115}$	$-\frac{1}{326}$	$-\frac{1}{17}$	$-\frac{1}{377}$	$-\frac{6}{69}$	$-\frac{2}{77}$	$-\frac{13}{1424}$	$-\frac{6}{398}$	$-\frac{4}{245}$	$-\frac{9}{248}$

Илордада Наманганга ишчилар сонини таарихий ўзгаришини таасирлайды.

Илордада Наманганга ишчилар сонини таарихий ўзгаришини таасирлайды.

**Наманган вилоятида ташкил этилган құшма
корхоналарнинг таъсисчи мамлакатлари. (2004й.)**

Т/р	Таъсисчи мамлакатлар	Құшма корхоналар сони	
		Руихатдан үттани	Фаолият күрсатаётгашы
1.	АҚШ	5	4
2.	Бүткіл Британия	8	6
3.	Германия	1	1
4.	Голландия	2	2
5.	Гонгконг	1	1
6.	Кипр	1	1
7.	Испания	1	1
8.	Латвия	1	-
9.	Италия	2	1
10.	Канада	2	1
11.	Литва	2	2
12.	Польша	1	1
13.	Тоҷикистон	1	-
14.	Россия	14	12
15.	Турция	17	13
16.	Франция	1	1
17.	Хиной	6	4
18.	Чехия	2	2
19.	Швейцария	4	3
20.	Япония	1	1
21.	Қирғизистон	1	-
22.	Қозоғистон	1	1
	Вилоят бўйича	75	58

Жадвал Наманган вилоят иқтисодиёт ва статистика бош бошқармаси мазъумотлари әсосида тузилга.

3 – илова

**Намангандыкты саноатида ташкил этилган құпша
корхоналарнинг маҳсулот ишлаб чыкариш ҳажми
(1994 – 2004 йй, жорий нархларда, минг сүм.)**

№	Шекор зағындар	1994	1996	1998	2000	2002	2004
1	Намангандык ш.	14008,9	439413,3	2154712,6	33042239,6	13822700,0	27691912,4
2	Мингбұлек т.	301,0	1192,9	9707,0	0,0	-	-
3	Көкжолой т.	30124,0	87586,4	6518997,0	1336700,0	-	402331,0
4	Намангандык т.	390,0	26861,0	37777,9	9365,4	527000,0	4224892,4
5	Нарин т.	10974	115577,5	412,0	27472	415560,0	935603,0
6	Пілт т.	2598,3	10167,8	196521,5	178524,8	5115100,0	1030473,8
7	Түркікүрең т.	2205,0	8983,1	22501,7	385736,0	666200,0	1778648,3
8	Үйчи т.		245,4	58956,2	57995,5	238500,0	256273,7
9	Үшкүрек т.			---	26300,6	6700,0	-
10	Ч.артук т.	80,3	285,6	116967,0	152000,0	-	-
11	Чүст т.			---	3500,0	-	779784,0
12	Янтикүрең т.	3324,2	232811,2	886642,0	4150000,0	6853413,0	-
	Вилюят бүйнә	23899,2	635901,6	2702821,0	13033422,4	26434600,0	53176351,6

Ліквид Намангандыкты саноатида ташкил этилган құпша
корхоналарнинг маҳсулоттардың мөлдүрліктерінде тузыдан

Наманган вилоятиң құшыма корхоналарининг ғарадиеті (2004 ń)

№	Шохар өнім түрлерінің номі	Жеке тағайындаудағы күрсактар	Фаолшыт-күрса-тағайындауда	Шу жүргізілген Саюандардың штаттық мөлшерінде	Саюандардың Қазаралының штаттық мөлшерінде		Экспорт қылағынан-дауарда	Экспорт храненияның АКШ АОЛА, 16171,5
					Саюандар	Бағдарлама	2002	2004
1	Виллоят бүйінчә	75	58	57	18	26434,6	53176,4	11
1	Наманган ш.	39	31	27	12	13822,7	27691,9	4
2	Мүнгілүлек ш	2	1	2	—	0,0	—	—
3	Қосонжол ы	11	7	8	3	1336,7	402,3	—
4	Наманган ы	1	1	1	—	527,0	4224,6	1
5	Нарин ы	2	1	1	1	415,5	935,6	1
6	Поп ы	4	3	4	—	5115,1	10303,4	1
7	Түркістан ы	5	4	4	1	606,2	1728,6	1
8	Ұйын ы	3	3	2	1	238,8	256,7	—
9	Үйкүрғазы ы	—	—	—	—	—	—	—
10	Поронік ы	2	1	2	—	152,0	—	—
11	Дүстүр	3	3	3	—	3,5	770,7	2
12	Лаптақұғарын ы	3	3	3	—	4150,0	685,4	1

Жаһадал Ташки иктисолий алқалар националы Наманган вилаетінде ұйымдастырылған мәжүлуголдар ассоциациясының чиқылдан.

5 шолова

Намаган вилойтидаги алтын күнчма корхоналарининг экспорт ҳажманинг тадрижий ўзгаришши (1998-2004 й) мянг доллар ҳисобида

Тұр.	Күнчма корхоналар помынаны	1998		2000		2002		2003		2004	
		Марте	Апреле	Марте	Апреле	Марте	Апреле	Марте	Апреле	Марте	Апреле
1.	"Астанатекстиль"	398,9	400,0	-	-	-	-	957,8	-	1344,7	-
2.	"Пап Рей"	324,7	4852,4	-	-	3147,3	-	6020,1	-	7845,9	-
3.	"Сіңг Риал"	986,8	2190,8	-	-	2843,8	-	1550,4	-	983,3	-
4.	"Сіңг Н.А."	217,3	260,4	-	-	96,3	-	101,7	-	39,5	-
5.	"Чандыңаншина"	-	13,3	-	-	6,6	-	-	-	-	-
6.	"Марвела Аджус Ко"	14,0	-	-	-	1102,3	-	1234,6	-	897,9	-
7.	"Түркестон Ширинлай"	-	-	-	-	441,0	-	179,3	-	170,3	-
8.	"Чүстілден Фрут"	-	-	-	-	-	-	-	-	574,8	-
9.	"Файдан үйектілік"	-	-	-	-	328,6	-	1468,2	-	1034,2	-
10.	"Нестле" "Ўзбекистон"	-	-	-	-	1172,2	-	-	-	264,3	-
11.	"Мириншоир"	-	-	-	-	584,7	-	3675,7	-	2832,6	-
12.	"Мармар-Ф"	-	-	-	-	-	-	-	-	184,0	-
13.	Вилойт бүйніна	1610,7	8731,4	-	-	10023,3	-	154375,8	-	16171,5	-

Жадавал Ташкент иктикаудың алдындар агентлигит Намаган вилойттеги өндірілген экспорттың мөнелуулоттарын ассоциациянында.

Наманган вилоятин туманларидаги за Наманган шаҳридан қўшима корхоналар томонидан

№	Тип	Шахар ва гуломлар	Экспорт ишлари			2004
			1996	1998	2000	
1.	Наманган шаҳр	810.8	1449.1	3887.8	4112.3	2631.8
2.	Коғоной т.	6	—	4	3	1
3.	Мизубоук т.	—	—	11113.3	153.2	—
4.	Наманган т.	—	—	1	—	—
5.	Норин т.	794.6	—	—	584.7	2832.6
6.	Пон т.	1	324.7	4871.2	3454.4	2045.9
7.	Чиркурен т.	—	1	2	2	1
8.	Уйни т.	—	—	—	441.0	170.3
9.	Чикурен т.	—	—	—	1	—
10.	Доротк т.	—	—	—	—	—
11.	Цист т.	—	—	—	—	756.6
12.	Иштикорен т.	—	143.0	—	1103.8	397.9
13.	Балот бўйнича	1605.7	1916.8	19372.3	10147.5	16171.5
		9	8	7	10	11

Изъюн: Каср сурʼия қўшима корхоналар экспорт хизмати имонг ахлатар

Каср мөнбажида - мөнбастуот экспорти кўшима корхона сони

Жадвали Гашки интиқадий фомкалар дигитални Наманган вилоят хўдайи бўшкармаси ижтимоатида тузилди.

Күшма корхона фаолиятини ўрганувчи социал-демографик тадқиқот анкетаси

1. Шахар _____, пурман _____
2. Түгелгән дүни _____
3. Жинси _____, мислалы _____
4. Мәденимопшиз: ўрта, ўрта маҳсус, тұлғасыз олті, олті.
5. Ихтиосингиз
6. Корхона (мұссақасағаты) дагы лавозимнегиз _____
7. Ойлаудың ажырынгиз _____ (үйланғанмисиз, пурмұш күргәнмисиз)
 - а) ойлағе нечта фарзандынгиз бор?
 - б) корхонадан олағынан ойлық мәошингиз қанчада?
 - в) ойлық мәошингиз Сизни қонықпидардымы? Ҳа Нә
8. Яшаш жойынгиз Сиз ишлайдынан корхонага яқынмай? Ҳа Нә
 - а) қатыаб ишлесінгиз қанча масофадан ва қаердан келиб ишләсіз (наадар ичи кирмәді).
9. Құшма корхонада мәжіятқа ләбаптанынгиздан мамнұмисиз? Ҳа Нә
10. Құшма корхонаның барпо этилиб шыға пүшіріліши Сиз яшады тұрған жойыннегі ритөржланысында қаңдай пәсір этип деб ғұлайсиз? Әлши Емөн Әрек Билемдік
11. Құшма корхонада қадрлар ижтимои қымоясига қаңа даражада этипінде берилады? (қонықарлы, қонықарасыз)
 - а) көрінірле түббін қызметті
 - б) транспортынан
 - в) үй – жой тәжірибелі
 - г) жоданын қызметті
 - д) алоқа қызметті
 - е) түрлі ижтимои әрдамндар (пұл, әрлік, тәйдер маңсулолық шекаралықтар)
12. Құшма корхонада шалаб чикермелептегі төвәрлар сифаты (әкі қилемдерге савиғесі) Сизни қонықпидардымы? Ҳа Нә
13. Құшма корхона яна қаңдай маңсулолтар шалаб үшінші шекарашы мүмкін деб ғұлайсиз?
14. Құшма корхона нима сабабдан адінан шу ҳудудта жойылғанынанған вә бүнинг сабабы нимеге деб ғұлайсиз?
15. Құшма корхонаның апроф – мүхитта пәсірі қаңдай? Әлши Емөн Билемдік
16. Құшма корхонасында құршиш учын үргеншилдіктер қаңдай құзайлыштар бор?
- Транспорттық, ижтимои инфраструктуралық мәдениетресурслари, құршиш базасы, электропро-энергетика ва башқалар іштеген қызылсый
17. Сиз яшаб тұрған жойда яна қаңдай құшма корхона құршиш мүмкін.
18. Құшма корхонада көліктегі ризекжаныптырыш учын яно нималарға этилбөр беріш зарур деб ғисобладайсиз?

Анкетада саволларыга берган жаобынгиз учун Наманған давлат университеті география кафедрасы үз міннэтфорчыларының билдирады!

2005- 2007 ЫНДАР ААВРИГА НАМАНГАН ВИЛОЯТИ ЧЕЗЛ ИНВЕСТИЦИЯНИ ЖАЛБ КИЛИШ ААСТУРИГА КИРАТИЛГАН

8-мөвн

№	Корхоналанын түрүндө жоба менен хуянаш ишилдеш	Ход орт %		Физикалык турда инвест ишилдеш	Жалын бюджет инвест ишилдеш	Жалын чекшереш хөгжлийн		Молдойн нисийн инвест ишилдеш	Түрэлж түрэлж корхона ишилдеш ишилдеш ишилдеш ишилдеш ишилдеш ишилдеш
		Ход орт %	Ход орт %			инвест ишилдеш	инвест ишилдеш		
1	Элчин инвестор Ч.Ч.С.А. жоба менен хуянаш ишилдеш	21740	95	10	Пистолет пистолет шоколад п ч	Тонн	15000	50	750
2	Ч.Ч.С.А. жоба менен хуянаш ишилдеш	11900	95	10	Күнч мэдэх шоколад	Тонн	15000	50	750
3	Районийн хуянаш ишилдеш	3900	100	Пистолет шоколад	Тонн	2000	100	2000	-
4	Алтай МКР жоба менен хуянаш ишилдеш	500	100	Нагасакийн хуянаш ишилдеш	Тонн	200	100	200	-
5	Нагасакийн хуянаш ишилдеш	22740	100	Сүүгээс архивийн бюджет	Тонн	1000	100	100	-
6	Нагасакийн-С.А. ишилдеш	1025	100	Ангидрийн гидрохлорид	Тонн	1600	7000	3400	3015
7	Нагасакийн- С.А. ишилдеш	1025	100	Ангидрийн гидрохлорид	Тонн	1600	7000	3400	13000

Үзүүлэлтийн салбарын									
1	Элчин инвестор Ч.Ч.С.А. жоба менен хуянаш ишилдеш	21740	95	10	Пистолет пистолет шоколад п ч	Тонн	15000	50	750
2	Ч.Ч.С.А. жоба менен хуянаш ишилдеш	11900	95	10	Күнч мэдэх шоколад	Тонн	15000	50	750
3	Районийн хуянаш ишилдеш	3900	100	Пистолет шоколад	Тонн	2000	100	2000	-
4	Алтай МКР жоба менен хуянаш ишилдеш	500	100	Нагасакийн хуянаш ишилдеш	Тонн	200	100	200	-
5	Нагасакийн хуянаш ишилдеш	22740	100	Сүүгээс архивийн бюджет	Тонн	1000	100	100	-
6	Нагасакийн-С.А. ишилдеш	1025	100	Ангидрийн гидрохлорид	Тонн	1600	7000	3400	3015
7	Нагасакийн- С.А. ишилдеш	1025	100	Ангидрийн гидрохлорид	Тонн	1600	7000	3400	13000

№	КОМ. ОДИ №	Аудитория установки и кабинет (менее акции) ХУДОЖ	Факультет ТУРБ	Факультет Физика матем.	МОДЕЛИРОВАНИЕ ИЗДЕЯНИЙ		Типы исследований и методы исследований в ИИС (АИИ и АИА)
					PРИЧИНА ИЗДЕЯНИЯ	СВОЙСТВА ИЗДЕЯНИЯ	
1	Коррекционная и социальная работа и социальный журнал ХУДОЖ			Нормативные гражданские права и права людей на землю и недра		330 90 315	100 40
2	История науки и техники и науки о науке и технике ХУДОЖ	150	100			330 90 315	100 40
3	Кинофильмы и видеодокументы и кинокомпания ХУДОЖ			Журналы и ч.		10000 30 2000	6200 160
4	Театр и т.д. и кинематограф и кинокомпания ХУДОЖ	220	30				
5	Изобразительное искусство и кинематограф и кинокомпания ХУДОЖ	300	100	Театральные изделия	100 100	150	150 30
6	Кинофильмы и видеодокументы и кинокомпания ХУДОЖ				32000,0	25-15,0	42100,0 3150,0 6070
Экспериментальная химия							
1	Цвет гравийных бетонов АИИ и АИА	3000	100,0	Себ. материалы	200,0	500	141,3 155,7 60
2	Цвет гравийных бетонов АИИ и АИА	2000	40	Технология	1000	5-10	1500 1500 70
	Жалюзи	2000,0			1515,0	75	61,3 1650,7 150

መ/ቤት ከ/ቤት በ/ቤት ዘመን/ቤት ስ/ቤት

№	Корхоненүүк жөнүүлүп чындаштан худалдануулак	Лийгчилүүк түшүнүүлүп чындаштан худалдануулак	Даралтты түрү	Чындык чындаштан худалдануулак	Нийтчүүлүк шамалан		Нийтчүүлүк шамалан		Түркмеш түрүн		Яратылган жөнүүлүп чындаштан худалдануулак	
					Нийтчүүлүк шамалан	Шамалан эңсүрүү	Нийтчүүлүк шамалан	Нийтчүүлүк шамалан	Нийтчүүлүк шамалан	Нийтчүүлүк шамалан	Нийтчүүлүк шамалан	Нийтчүүлүк шамалан
Б. Иштәүлдөрдүүлүк АДАУ-нын												
1	Дүйнешкерилийн АДАУ	Дүйнешкерилийн АДАУ	Даралтты түрү	Чындык чындаштан худалдануулак	1500.0	0.0	200.0	0.0	0.0	400.0	250	
	Жалғаш	Жалғаш			1500.0	0.0	200.0	0.0	0.0	400.0	250	
Хемис саноаты												
1	Дүйнешкерилийн АДАУ	Дүйнешкерилийн АДАУ	Даралтты түрү	Чындык чындаштан худалдануулак	1500.0	0.0	200.0	0.0	0.0	400.0	250	
	Жалғаш	Жалғаш			1500.0	0.0	200.0	0.0	0.0	400.0	250	
Орталык саноаты												
1	Дүйнешкерилийн АДАУ	Дүйнешкерилийн АДАУ	Даралтты түрү	Чындык чындаштан худалдануулак	1500.0	0.0	200.0	0.0	0.0	400.0	250	
	Жалғаш	Жалғаш			1500.0	0.0	200.0	0.0	0.0	400.0	250	
Чындык шамалан												
1	Дүйнешкерилийн АДАУ	Дүйнешкерилийн АДАУ	Даралтты түрү	Чындык чындаштан худалдануулак	1500.0	0.0	200.0	0.0	0.0	400.0	250	
	Жалғаш	Жалғаш			1500.0	0.0	200.0	0.0	0.0	400.0	250	
Дүйнешкерилийн АДАУ												
1	Дүйнешкерилийн АДАУ	Дүйнешкерилийн АДАУ	Даралтты түрү	Чындык чындаштан худалдануулак	1500.0	0.0	200.0	0.0	0.0	400.0	250	
	Жалғаш	Жалғаш			1500.0	0.0	200.0	0.0	0.0	400.0	250	

9-илюва

Наманган вилояти гуманитаридаги қүшмә корхоналар ва ахоли
сони күрсаткичлары (2004 й.)

№	Тумандар	ЖК сони	Аҳоли сони	Тумандарнинг ўрни		Урнашар фарзки	Урнашар фарзки квадратлари
				ЖК сони бўйича	Аҳоли сони бўйича		
1.	Наманғали ш.	39	410,2	1	1	0	0
2.	Мингбулак	2	90,9	6	12	-6	36
3.	Касиной	11	145,6	2	9	-7	49
3.	Наманған	1	166,3	7	4	-3	9
4.	Норин	2	121,0	6	11	-5	25
5.	Поп	4	160,6	4	8	-2	4
6.	Гурекурган	5	165,4	3	5	-2	4
7.	Чингиш	3	172,3	5	3	+2	4
8.	Чигурин	—	131,7	7	10	-3	9
9.	Фортак	2	148,5	6	9	-3	9
10.	Чист	3	201,9	5	2	+5	25
11.	Янтикурган	3	161,6	5	7	-2	9
	Вилоят бўйича	75	2076,8	—	—	—	183

Жадорел Муаллифлар томонидан хисобланб тикшераган.

Хурматли түзилмаларида инвестиция макони и мөконжылтларини бахолаб беркишингизни сұраймыз.

(Егер қисобиды, боллнинг көріншілігіндең ушбу оміл шеконияттыннан ижобийлігитиң билдиғасы. Мәнисінде бол - 10 балл.)

10-илюра
Создан экспер特 сифатыда Наманган вилояті

№	Шаҳар ва тураштар	Хөт- ашё	Фойдалы казилма	Бозор	Механик ресурс- ларн	Транспорт инфраструктура	Экология	Электро- энергетика	Умумий балы
1	Наманган шаҳри								
2	Коғонский								
3	Мингбулак								
4	Наманган								
5	Норин								
6	Пол.								
7	Туракурен								
8	Учиш								
9	Чукурой								
10	Чуст								
11	Чорток								
12	Янтикургон								

Тақдилді мұлдахазалардың үчүн НамАН география кәфедрасы үз минната орнадынни биадылда.

АДАБИЁТЛАР.

1. Ўзбекистон Республикасининг «Чет эл инвестициялари тўғрисида»ги Қонуни. 1998 йил 30 апрел // Ўзбекистон Республикасининг тадбиркорлик тўғрисидаги қонун хужжатлари (Меъёрий хужжатлар тўплами): II-китоб.- Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 1999. б.140-154.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни химоя қилиш чоралари тўғрисида»ги Қонуни. 1998 йил 30 апрел// Ўзбекистон Республикасининг тадбиркорлик тўғрисидаги қонун хужжатлари (Меъёрий хужжатлар тўплами): II-китоб.- Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 1999. б.154-161.
3. Каримов И. А. Ҳалқимизнинг йўли мустақиллик, озодлик ва туб ислохотлар йўлидир. -Т.: Ўзбекистон, 1996. - 158 б.
4. Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бусағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Т.: Ўзбекистон, 1997.-326 б.
5. Каримов И. А. Ўзбекистон булоқ келажак сари. -Т.: Ўзбекистон, 1998.-686 б.
6. Каримов И. А. Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлашириш йўлида. - Т.: Ўзбекистон, 1995. -268 б.
7. Абдимўминова А. Ўзбекистон кичик ва ўрта тадбиркорлигига хорижий инвестициялар //Бозор, пул ва кредит. - Т., 2000. №1, б.46-47.
8. Абдуллаев О., Исмоилов Р. Кичик ва ўрта бизнесни бошқа-риш.-Н.: Фахризода, 2001. -115 б.
9. Абдуллаев О. Фарғона водийси: Ижтимоий-иқтисодий ривожланиш жараёнлари. -Наманган, 200, -290 б.
10. Акрамов З.М. Наманганская область. Историко-географический очерк. - Т.: АН Узбекистана, 1954. -110с.
11. Асанов Г.Р. Сельское расселение Наманганской области, - Т.: Фан, 1975. - 118 с.

12. Ата-Мирзаев О., Гентшке В., Муртазаева Р., Салиев А. Историко-демографические очерки урбанизации Узбекистана. -Т.: Университет, 2002.-124 с.
13. Ахмедов Э.А. Ўзбекистон шаҳарлари мустақиллик йилларида. - Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашр. 2002. - 224 б.
14. Баранский Н. Н. Избранные труды. Научные принципы географии. – М. Мысль, 1980, -239 с.
15. Бедринцев К.Н. Вопросы исследования районных комплексных экономических проблем.-Т.: Фан, 1957. – 152 с.
16. Бирман Г., Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов: Пер. с анг. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997.-631с.
17. Бурҳонов А. Инвестиция фаолиятининг тақомиллашуви // Бозор, пул ва кредит. - Т., 2001. №5, б. 40-41.
18. Воронцовский А.В. Инвестиции и финансирование. - Спб.: Изд-в С-Петербургского университета. 1998, -528 с.
19. Восиев Н., Низомов А. Хорижий инвестицияларни иқтисадиётга жалб қилиш //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2000. №3, б.48-50.
20. Гарнер Д., Оуэн Р., Конвей Р. Привлечение капитала. Пер. с англ. -М.: Джон Уайли Энд Санз, 1995. -464 с.
21. Гладкий Ю.Н., Чистобаев А.И. Основы региональной политики: Учебник-СПб.: Изд-во Михайлова, 1998. – 659 с.
22. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики. – М.: ГУ ВШЭ, 2000.-459 с.
23. Жаҳон инвестициялари 1999 йил: бевосита хорижий инвестициялар ривожланиш истиқболлари БМТ. ЮНКТАД материаллари //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2000. №1, б.40-45.
24. Жумахонов Ш. Наманган вилояти аҳолиси ҳудудий таркибини тақомиллашириш. Геог. фан. ном. илмий дар олиш учун дисс.-Т., 1998.-159б.
25. Завлин П.Н., Васильев А.Б., Кнол А.И. Оценка экономической эффективности инвестиционных проектов: Современные подходы. -Санкт-Петербург.: Наука, 1995. -168 с.

26. Инвестиционное проектирование: Практическое руководство по экономическому обоснованию инвестиционных проектов. // Под ред. С.И. Шумилина. -М.: АО Финстатинформ, 1995.-240 с.
27. Инвестиция дастури -2000. Хорижий инвестициялар агентлиги //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2000. №4, б. 51-53.
28. Йўлдошев Ш. Автоном ва индустринган инвестициялар //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2000. №11, б. 36-37.
29. Йўлдошев Ш. Халқаро бевосита инвестициялар: Жаҳон хўжалигида таҳсиланиши. //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2000. №5, б. 36-38.
30. Каримов Н. Инвестицияларни лойиҳавий молиялаштириш //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2000. №5, б. 41-42.
31. Каримова Да., Махмудова Н., Қодиров С. Енгил саноатга хорижий инвестициялар // Бозор, пул ва кредит. - Т., 2000. №5, б. 47-48.
32. Крейнина М.Н. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности. // М.: ДИС МВ - центр, 1994. -272 с.
33. Липец Ю.Г., Пуляркин В.А., Шлихтер С.Б. География миро-вого хозяйства. -М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999.-400 с
34. Липсиц И.В., Косов В.В. Инвестиционный проект: Методы подготовки и анализа в учебно- справ. пособиях. - М. : Изд-во БЕК, 1996. - 304 с.
35. Маллабаев Т.Н. Большие города в системе расселения в Ферганской долине. Экономико-географическое исследование. Автореф. дисс.канд.геогр. наук. -Л., 1982.-22 с.
36. Маллабаев Т.Н. Региональные особенности современной урбанизации Ферганской долины //Ферганская долина: природа, население, хозяйство. -Л., 1989. -с. 29-35 .
37. Маллабоев Т., Розиқов Н.М. Наманган вилоятининг ташқи иқтисодий алоқалари. Ўзбекистон Республикасининг минтақавий географик сиёсати: Муаммо ва ечимлар. - Наманган., 2001. II-қисм, б. 158-159.

38. Мирзаахмедов Ҳ. Ўзбекистонда қулади инвестицион мақонининг шаклланиши ва ривожланиши // Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси.-Т., 2002. №5-6, б.43-45
39. Мирзаахмедов Ҳ. Совместные предприятия- как особая форма привлечения иностранных инвестиций. Труды Международной конференции - Ош.: Билим, 2002. //Вестник Ошского Государственного Университета, серия Естественные науки -№4.-с.170-174.
40. Мирзаахмедов Ҳ., Жумахонов Ш. Бозор инфратузилмаларини шакллантириш ва ривожлантириш //Ўзбекистон География жамияти ахбороти, 22-жилд.-Т., 2002. б. 48-49.
41. Набиев Э., Қаюмов А. Ўзбекистоннинг иқтисодий салоҳияти. -Т., 2000, -87 б.
42. Назаров М. Қишлоқ жойларида аҳолига тиббий хизмат кўрсатишнинг худудий ташкил этилиши (Наманган вилояти мисолида). Геогр. фан. номз. илмий дар. олиш учун дисс. -Т., 1996-163 б.
43. Наманган вилоятида фаолият кўрсатаётган қўшма корхоналар. Наманган вилоят хокимлигининг иқтисодиёт ва статистика бош бошқармаси. - Наманган, 1999. -68 б.
44. Нодирхонов У. Мамлакат рейтингига кўра хорижий инвестициялар//Бозор, пул ва кредит.-Т., 2000. №8, б. 47-49.
45. Нуримбетов Р., Абдуқаюмов А., Ёдгорова И. Ўзбекистонда инвестицион фаолият самараадорлигини ошириш//Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси.-Т., 2002. №5-6, б. 27-28.
46. 2000 йилгача бўлган даврда вилоятнинг экспорт салоҳиятини ривожлантириш минтақавий дастури. -Наманган, 1998, - 42 б.
47. 2005 йилгача бўлган даврда вилоятнинг экспорт салоҳиятини ривожлантириш минтақавий дастури.-Наманган, 2000. -48б.
48. Пугач И., Жалилов Ш. Крупнейшие предприятия Узбекистана: масштабы деятельности и эффективность //Экономическое обозрение. -Т., 2001. №9, с 32-38.

49. Раззоқова М., Иномов Ш. Наманган вилояти: инвестиция ҳолати // Бозор, пул ва кредит. - Т., 2001. №5, б.42-47.
50. Расулов А., Бедринцев А. Акилов А. Узбекистан: внешне-экономическая деятельность в мировое хозяйство. -Т.: Узбекистон, 2000.-68 б.
51. Рузметов Б. Программа стабилизация региональной экономики: опт, проблемы, эффективность. -Т.; Фан, 1993. - 122 с.
52. Солиев А., Қаршибаева Л. Иктисадий географиянинг назарий ва амалий масалалари. - Т., 1999. -181б.
53. Солиев А., Қаршибоева М. Саноат ишлаб чиқаришнинг минтақавий муаммолари (Сирдарё вилояти мисолида). Гулистан, 2001. -98 б.
54. Солиев А., Ахмедов Э., Маҳаммадалиев Р. ва бошқ. Минтақавий иқтисодиёт. Ўқув қўлланма - Т.: Университет, 2003. -354 б.
55. Трофимов А.М. Кишбразиев Р.В., Тимирияева А.В. Инвестиционный климат региона: предрасположенность, тенденция и размещение производств //Новые факторы регионального развития. -М., 1999. с. 26-42.
56. Турдиев А. Инвестцион мухит ва уни таҳдил қилиш услуги. // Иқтисод ва ҳисобот. -Т., 1996. №7, б. 6-7.
57. Тухлиев Н., Таксанов А. Национальная экономическая модель Узбекистана. -Т.: Ўқитувчи, 2000. -368 с.
58. Тўхлиев Н. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёти. -Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1998, -240 б.
59. Узоқов А. Ўзбекистонда қўлчма корхоналар барпо этишнинг баъзи бир муаммолари // Ҳаёт ва иқтисод. - Т.,1992. №7, б. 46-47.
60. Уильям Ф. Шарп., Гордон Дж. Александр.. Джифри В. Бэйли. Инвестиции. - М.: Инфра- М. 1999, - 1027с.
61. Хайдаров С. Формирование и развитие промышленных узлов Ферганского экономического района Узбекистана. Автореферат дисс. канд.геогр.наук. -Т., 1992. -22 с.

62. Холтаев Ж. Ўтиш даври иқтисодиётида чет эл инвестициялари //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2000. №5, б. 35.
63. Хошимова Н. Инвестиционная политика региона //Бозор, пул ва кредит. - Т., 2002. №5, б. 47-48.
64. Шустова Т. Республикаизга бевосита хорижий инвестициялар//Бозор, пул ва кредит.-Т., 2001. №5, б. 38-39.
65. Ҳайдаров Н.Ҳ. Бозор иқтисодиёти ва қўшма корхоналар //Бозор, пул ва кредит. -Т.,1997. №2, б. 60.
66. Ҳайдаров Н., Эргашева С. Хорижий инвестициялар: ўтмиш ва келажак // Бозор, пул ва кредит. - Т., 2000. №8, 6.50-52.
67. Ҳошимов К. Хорижий инвестициялар аҳамияти //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2000. №4, б. 54-56.
68. Ҳусайинов У. Инвестициялар туризм саноатига //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2001. №3-4, б. 70-71.
69. Файбулаев Р. Кичик ва хусусий бизнес истиқболлари //Бозор, пул ва кредит. -Т.,2000. №1, б. 48-50.
70. Фиёсов Б. Инвестициялар жалб этилиши қандай кенгайтирилиши мумкин // Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси.-Т., 2001. №10-11, б.26-27.
71. Фуломов С. Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти. -Т.: Мехнат, 1997. -208 б.
72. Фуломов С., Убайдулаева Р., Аҳмедов Э. Мустақил Ўзбекистон. - Т. : Мехнат, 2001. - 246 б.
73. Элмуродов П. Чет эл инвестицияларини жалб қилиш ва солиқлар //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2002. №1, б. 58-59.
74. Юсупов А. Инвестициялар ва янги иқтисодий ўсиш //Бозор, пул ва кредит. -Т., 2000. №5, б. 39-40 .
75. Юсупов А.Т. Совершенствование отраслевой и территориальной структуры легкой промышленности Узбекистана.-Т.: Мехнат, 1990.-96 с.

МУНДАРИЖА

Сўз боши.....	3
I-боб. Ўзбекистонга чет эл инвестицияларини жалб қилиш ва қўшма корхоналар қуришнинг географик асослари	
1.1. Бозор иқтисодиёти шароитида иқтисодиётга чет эл инвестицияларини жалб этишининг зарурлиги ва аҳамияти.....	5
1.2. Ўзбекистон Республикасида инвестиция маконининг шаклланиши ва унинг ривожланиши	18
1.3. Кўшма корхоналарни иқтисодий географик ўрганиш масалалари.....	31
II-боб. Наманган вилоятида қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил этишининг ўзига хос хусусиятлари	
2.1. Вилоятда қўшма корхоналарни жойлаштиришга таъсир этувчи омиллар.....	41
2.2. Наманган вилояти саноатида ташкил этилган қўшма корхоналарнинг фаолияти.....	57
2.3. «Косонсой-Текмен» - вилоятдаги йирик қўшма корхона.....	72
III-боб. Наманган вилоятида қўшма корхоналарни ҳудудий ташкил этишини бошқариш ва истиқболда ривожлантириш-нинг устивор йўналишлари	
3.1. Вилоятда инвестиция маконини яратишнинг асосий муаммолари.....	87
3.2. Наманган вилоятида қўшма корхоналарни ривожлантириш истиқболлари.....	93
Хуроса.....	111
Иловалар.....	116
Адабиётлар.....	129

Абдусами Солиевич Солиев
Ҳамидулло Сайдахмедович Мирзаахмедов
Шавкатжон Заиржанович Жумаханов

ҚЎШМА КОРХОНАЛАР ГЕОГРАФИЯСИ

Муқаррир:

Мусо АКМАЛ

Мусаққиқ:

И. Э. Жумабоев

Комп.оператори:

И. Э. Жумабоев

Теришга 24.10.2006 йилда берилди. Босишга 18.11.2006 йилда рухсат этилди. Газета қофозига оғсет усулида чоп этилди. Бичими 60x84 1/32. Ҳажми 6,25 босма табоқ. Адади 130 нусха. Буюртма № 68. Баҳоси келишилган нархда.

«Наманган» нашриёти, Наманган шаҳри,
А. Навоий кўчаси, 36-йи, 3-қават.

«Фахризода» кичик корхонаси (Дўстлик шоҳкӯчаси, 2«А» уй)да чоп этилди

Солиев Абдусами Солневич

География фанлари доктори, профессор, Узбекистон География Жамияти Президенти, Узбекистон Миллий Университети «Ижтимоий география ва минтақавий иқтисодиёт» кафедраси мудири. А.С. Солиев 260 дан ортиқ илмий макола, монография, дарслик ва ўкув кўлланмалар муаллифи. У иқтисодий ва ижтимоий географиянинг назарий масалалари, ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш, шаҳарлар географияси ва урбанизация муаммолари билан шуғулланади. Сўнги йилларда проф. А. Солиев минтақавий иқтисодиёт ва минтақавий сиёсат, шуннингдек, республикамиз учун иқтисодий ва ижтимоий географияда ноанъянавий йўналишларда (кўшма корхоналар географияси, курилиш индустрияси географияси, фан, туризм, тиббиёт, жиноятчилик географияси ва б.) тадқиқотлар олиб бормокда. А.С.Солиевнинг бевосита раҳбарлигига 25 фан номзоди ва 2 фан доктори тайёрланган.

Жумаханов Шавкат Заиржанович

Намангандаги Давлат университетига 1989 йили ўқишга кириб, 1994 йил университетни тамомланган. 1994-1997 йилларда НамДУнинг география кафедраси аспирантурасида таҳсил олди ва “Намангандаги вилояти адолиси ҳудудий таркибини тақомиллаштириш” мавзууда номзодлик диссертациясини муваффакиятли ҳимоя килиди. Ҳозирда Намангандаги Давлат университетининг география кафедраси доценти. Унинг 2 та ўкув кўлланма ва 1 та услубий кўрсатмаси ҳамда 50 га яқин илмий мақолалари чоп этилган.

Мирзаҳмедов Ҳамидулло Сайдахмедович

1991 йили Намангандаги Давлат университетига ўқишга кирган. 2000 йилда Намангандаги Давлат университети география кафедрасига стажёр-тадқиқотчилликса кабул килинди. 2003 йил “Саноатда кўшма корхоналарни ҳудудий ташкил этиш ва ривожлантириш хусусиятлари (Намангандаги вилояти мисолида)” мавзууда номзодлик диссертациясини ҳимоя килиган. Ҳозирда у Намангандаги Давлат университетининг география кафедраси катта ўқитувчиси. Ҳ.С.Мирзаҳмедовнинг 1 та услубий кўрсатмаси ва 40 га яқин илмий мақолалари зълон килинган.